

T. C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Maliye Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Devletin Kalkınmadaki Rolü: Kazakistan Örneği

Zarema Akhmediyeva

2501060926

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hülya Kirmanoğlu

İstanbul, 2008

ÖZ

Tez çalışmasında kalkınma süreci içerisinde devletin değişen rolü konusunda bilgi verilip kalkınmacı devlet ve dünyadaki örnekleri ele alınmıştır. Az gelişmiş ülkelerde kalkınma çoğunlukla başarısız olmuştur. Kalkınmanın başarısızlığı piyasa hatalarından ve siyasal ve ekonomik yozlaşmadan kaynaklanmaktadır. Bu tür olumsuzlukları inceleyen Kamusal Seçiş teorisi devleti oluşturan bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini savunmaktadır. Çalışmada yozlaşma ve ekonomik kalkınma arasında ilişkiler incelenmiştir.

Orta Asya cumhuriyetlerinden birisi olan Kazakistan, zengin doğal kaynakları ve yabancı sermayenin ülkeye girmesi nedeniyle hızla gelişmektedir. Ülkenin merkezi planlama ekonomisinden piyasa ekonomisine geçiş süreci, bir taraftan ekonomide büyük gelişmeleri sağlamış, diğer taraftan da yolsuzluğun yeni türlerin oluşmasına neden olmuştur. Tezde cevap verilmeye çalışılan soru, Kazakistan’da devletin ekonomik kalkınmada nasıl bir rol almış olduğudur.

Kalkınmacı devlet modelinin özellikleri çerçevesinde Kazakistan’ı değerlendirerek bu ülkenin “kalkınmacı devlet” – “yozlaşmış devlet” yelpazesinin neresinde yer aldığını inceledim. Sonuç olarak Kazakistan’ın daha çok kalkınmacı devlet modeline yakın olduğu kanaatindeyim.

Anahtar kelimeler: 1) Kalkınmacı Devlet, 2) Kamusal Seçiş Modeli, 3) Yozlaşma, 4) Kazakistan Ekonomisi.

ABSTRACT

In this thesis the changing role of state in developmental process was explored. Because of market failures, political and economic corruption, developing countries didn't achieve development like developed countries. Theory of Public Choice, studying that types of negativenesses, defends that government officials move only for self-interests. Also this thesis researches relations between corruption and economic development.

The rich natural resources helped Kazakhstan in its growth and developmental process. Kazakhstan's transition process to a free market economy on the one hand supplied economic growth and on the other hand brought new kinds of corruption. In this thesis main question is "What kind of role takes Kazakhstan in economic development?"

I studied Kazakhstan in the frame of developmental model's features. In my opinion, in the spectrum of "developmental state" – "corruptible state" Kazakhstan is closer to model of developmental state.

Key Words: 1) Developmental State, 2) Theory of Public Choice, 3) Corruption, 4) Kazakhstan's Economy.

ÖNSÖZ

Belirli bir gelişme gösteren her ülkede kalkınma sürecinde devletlerin yüklendiği bazı roller vardır. Bu rollerin biçim ve yoğunluğu, yerel ve uluslararası düzeyde ekonomik ve toplumsal yapı ve ilişkilerin gereksinimleri ile belirlenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise devletin kalkınmadaki rolü daha da karmaşık yapıya sahiptir.

20.yüzyıl boyunca devletlerin bölgesel, ulusal ve küresel düzeylerde ekonomiyi nasıl ve ne derecede etkilemekte olduğu sorusu yoğun bir şekilde ilgi görmüştür. Üzerinde sürekli tartışılmasına rağmen, devletin kalkınmada oynadığı rol üzerinde kolayca uzlaşılmayan bir sorun olarak kalmıştır.

“Asya Kaplanları” olarak adlandırılan ülkelerde devletin üstlendiği kalkınmacı rol sonucunda elde edilen başarı birçok gelişmekte olan ülkelere model olmaktadır. Ancak bazı gelişmekte olan ülkelerde ekonomik yozlaşmadan kaynaklanan engeller yüzünden kalkınma başarıyla sonuçlanmamıştır. Yozlaşmadan doğan engeller Kamusal Seçiş yaklaşımına dayanan modellerde incelenmektedir.

Kamusal Seçiş teorisine göre devleti oluşturan bireyler çoğu zaman kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Kazakistan gibi yeni bağımsız olan ülkeler için de bu tür olumsuzluklar söz konusudur. Bu yüksek lisans tezinde kalkınmacı devlet ve Kamusal Seçiş teorisini inceleyerek kalkınmakta olan Kazakistan kalkınmacı devlet mi veya yozlaşmış devlet mi sorusuna cevap vermeye çalıştım.

Kazakistan'daki yolsuzluk durumu konusunda kaynakların yeterli ve bazen gerçekçi olmaması, tez hazırlanmasında ayrı bir güçlük oluşturmuştur.

Hazırlamış olduğum çalışmayı yönlendiren, sabır ve anlayışla yardımını eksik etmeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Hülya Kirmanoğlu'na teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER VE GRAFİKLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

KALKINMACI DEVLET MODELLERİ

1.1. Kalkınmacı Devlet Anlayışı.....	3
1.1.1. Kalkınmacı Devletin Tanımı	5
1.1.2. Kalkınmacı Devletin Özellikleri.....	6
1.1.3. Kalkınmacı Devletin Unsurları	8
1.1.4. Kalkınmacı Devletin Rolü ile İlgili Yaklaşımlar	10
1.1.4.1. Simüle Edilmiş Serbest Piyasa Yaklaşımı.....	11
1.1.4.2. Yönetilen Piyasalar Yaklaşımı	12
1.2. Kalkınmacı Devletin Asya'daki Örnekleri.....	13
1.2.1. Japonya'nın Kalkınma Modeli	14
1.2.2. Güney Kore'nin Kalkınma Modeli	17
1.2.3. Tayvan'ın Kalkınma Modeli	20

2. BÖLÜM

KALKINMAYA ENGEL DEVLET MODELLERİ: KAMUSAL SEÇİŞ MODELLERİ

2.1. Kamusal Seçiş Ekollerinde Devlet Anlayışı.....	24
2.1.1. Politik Karar Alma Süreci	25
2.1.2. Politik Karar Alma Sürecinde Rol Alan Aktörler	26
2.1.2.1. Siyasal Partiler.....	29
2.1.2.2. Seçmenler	30
2.1.2.3. Baskı ve Çıkar Grupları	31
2.1.2.4. Bürokrasi	33
2.2. Aktörlerin Davranışlarından Doğan Devlet Aksaklıkları Teorisi İçinde Yozlaşma	35
2.2.1. Yozlaşmanın Tanımı	35
2.2.2. Yozlaşmanın Özellikleri	36
2.2.3. Yozlaşmanın Türleri	37
2.2.3.1. Politik Yolsuzluk.....	38
2.2.3.2. Yönetmel Yolsuzluk.....	38
2.2.3.2.1. Maddi Çıkar Karşılığı Yolsuzluk	39
2.2.3.2.2. Maddi Olmayan Çıkar Karşılığı Yolsuzluk	43
2.3. Yolsuzluk ile Kalkınma Arasındaki İlişki	45
2.3.1. Yozlaşmanın Ekonomik Etkileri.....	48
2.3.2. Yolsuzluk ile Yatırımlar ve Büyüme Arasındaki İlişki	49
2.3.3. Yolsuzluk ve Kalkınma Arasındaki İlişkinin İlgili Göstergelerle İncelenmesi.....	51
2.3.5. Yolsuzluk ve Azgelişmişlik Arasındaki İlişki	55
2.4. Yolsuzluk ve Ekonomik Sistem Arasındaki İlişki	56

3. BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DA DEVLETİN KALKINMA ROLÜ VE HANGİ DEVLET MODELİNE UYDUĞUNU DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Ülke Hakkında Genel Bilgiler	61
3.1.1. Siyasi ve İdari Görünüm	62
3.1.2. Genel Ekonomik Durum	64
3.2. Kazakistan'ın Kalkınma Sürecindeki Reformlar	67
3.2.1. Birinci Aşama (1992-1994)	68
3.2.2. İkinci Aşama (1995–1999)	71
3.2.3. Üçüncü Aşama (2000'den Günümüze Kadar).....	75
3.3. Kazakistan'da Yolsuzluk ve Etkileri	78
3.4. Kazakistan'da Yolsuzluğun Bazı Örnekleri.....	84
3.5. Kazakistan'ın Hangi Devlet Modeline Uyduğunun Değerlendirilmesi	85
SONUÇ.....	92
KAYNAKÇA.....	96

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo-2.1.: Yolsuzluk Algılama Endeksine Göre Ülke Sıralaması ve İlgili Göstergeler.....	53
Tablo-3.1.: Temel Sosyal ve Ekonomik Göstergeler.....	61
Tablo-3.2.: Yıllar İtibarı ile GSYİH vet GSYİH Büyüme Oranı	65
Tablo-3.3.: GSYİH'nın Sektörel Dağılımı (%)	65
Tablo-3.4.: Karşılaştırmalı Ekonomik Göstergeler, 2005.....	66
Tablo-3.5. Kazakistan'ın Yıllar İtibarıyla GSYİH'nın Büyümesi (%), Kamu Harcamaların GSYİH'nın İçinde Payı (%), İşsizlik (%), Yatırımların GSYİH'nın İçindeki Payı, Gayri Safi İç Tasarruflar (mln \$).....	77
Tablo-3.6.: Kamu Görevlilerine ve Parlamento üyelerine göre yolsuzluğun yaygın olduğu sektörler (%).....	80
Tablo-3.7.: Bazı Eski Sovyet Cumhuriyetleri Devletlerinde Rüşvet ve Yolsuzluk Vergilerinin Oranı (%)	83

ŞEKİLLER VE GRAFİKLER LİSTESİ

Şekil-2.1.: Politik Karar Alma Sürecinde Aktörler Arası Çıkar İlişkileri	28
Şekil-2.2.: Sosyo-Ekonomik Gelişme ve Siyasal Yozlaşma İlişkisi.....	47
Grafik-3.1.: Kazakistan’da yolsuzluğun temel nedenleri (%).....	81

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

BDT: Bağımsız Devletler Topluluğu

DEİK: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu

GSMH: Gayri Safi Milli Hâsıla

GSYİH: Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla

İGE: İnsani Gelişme Endeksi

TSPAKB: Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği

YAE: Yolsuzluk Algılama Endeksi

UNDP: United Nations Development Program

A.g.e.: Adı geçen eser

GİRİŞ

Son elli yılda dünya ekonomisinde yaşanan gelişmeler devletin ekonomideki rolünün sıkça tartışılmasına neden olmuştur. Ülkelerin ekonomik kalkınma deneyimleri, bu deneyimler sonucu ortaya çıkan başarı ve başarısızlık örnekleri, yaşanan finansal krizler, dünyanın küreselleşmeyle birlikte değişen yüzü ve teknolojik gelişmeler devletin bu gelişmeler sonucu değişen rolünü ve bu role ilişkin soru işaretlerini gündeme getirmiştir.

II. Dünya Savaşı'ndan 1980'lere kadar yerel ve uluslararası düzeyde bilimsel, ekonomik ve siyasal nitelikte bütün koşullar kalkınma sürecinde devletin güçlü bir şekilde rol oynayabilmesi için uygun bir ortam hazırlamaktaydı. 1980'lerden sonra ise, yeni küresel eğilimlerle birlikte değişen ekonomik ve siyasal koşullar, devletin rolünün azalmasına ve devletin kalkınmayı yönlendirme gücünün zayıflamasına yol açmaktadır.

1950 ve 1960'lı yıllarda "Asya Kaplanları" diye adlandırılan Güney Doğu Asya ülkeleri olağanüstü bir sosyal ve ekonomik gelişme göstermiştir. Devlet ekonomik kalkınmada önemli bir rol oynamıştır. Böyle bir devlet anlayışı bu ülkelere "kalkıncı devlet" sıfatını kazandırmıştır. Güney Kore, Tayvan ve Japonya gibi Güney Doğu Asya ülkeleri başarılı kalkıncı devlet modeline birer örnektir. Söz konusu ülkelerde devlet, ekonomik kalkınmada öncü rolünü üstlenmiştir.

Kalkıncı devlet, toplumun refahı için çalışan devlet modelidir. Az gelişmiş olarak tanımlanan ülkelerde kalkınma çoğunlukla başarısız olmuştur. Kalkınma göstergelerinde ortaya çıkan olumsuzluklar piyasa hatalarından ve ekonomik ve politik yozlaşmadan kaynaklanmaktadır. Bu olumsuzlukları inceleyen Kamusal Seçiş teorisi, tamamen farklı bir devlet anlayışına sahiptir. Buna göre, devleti oluşturan birimler, kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir. Bu da devletin yozlaşmasına neden olmaktadır. Sonuçta yozlaşma, ülkenin ekonomik kalkınmasına bir engel olmaktadır.

1991 yılında bağımsızlığı kazanan Kazakistan, kalkınmakta olan bir ülkedir. Bağımsızlıktan önce kolektivist sisteme dayanan Kazakistan ekonomisi, şimdi

kapitalist bir sistem yolunda adım atmaktadır. Bu geçiş sürecinin başarılı olup olmadığı tartışılmaktadır. Bu ülkede etkin bir devlet mi ya da yozlaşmış bir devlet mi işlemekte sorusuna bu çalışmada cevap bulunmaya çalışılacaktır.

Bu çalışmanın amacı, Kazakistan'ın kalkınmacı devlet veya yozlaşmış devlet olduğunu tespit etmektir. Bu amaç çerçevesinde kalkınmacı devlet modeli ve Kamusal Seçiş teorisi karşılaştırılmalı olarak incelenmektedir.

Çalışma giriş ve sonuç bölümlerinin dışında üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, önce tarihi süreç içerisinde devlet anlayışının değişimi incelenecektir. Daha sonra, kalkınmacı devletin tanımı, özellikleri, unsurları ve kalkınmacı devletin rolü ile ilgili yaklaşımlar ele alınıp örnek olarak Japonya, Güney Kore ve Tayvan kalkınma modelleri irdelenmeye çalışılacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, kalkınmacı devlet anlayışı ile Kamusal Seçiş teorisinin ardında yatan devlet modeli açıklanacaktır. Ardından yolsuzluk olgusu, tanımı, özellikleri, türleri ayrıntılı olarak irdelenip yolsuzluğun ekonomik kalkınma ve ekonomik sistem ile olan ilişkileri ele alınacaktır.

Son bölümde ise, Kazakistan Cumhuriyeti hakkında genel bilgiler verildikten sonra, ülkenin bağımsızlık kazandığı yıldan itibaren ekonomik kalkınma ve gelişme süreci incelenecektir. Sonunda da, Kazakistan'ın kalkınmacı devlet modeline mi, Kamusal Seçiş teorisinde anlatılan devlet modeline mi uyduğu değerlendirilecektir.

1. BÖLÜM

KALKINMACI DEVLET MODELLERİ

1.1. Kalkınmacı Devlet Anlayışı

Bir arada yaşamının doğal sonucu olarak ortaya çıkmış kurumların en büyüğü olan devlet organizasyonunun üstlenmesi gereken rolün ne olduğu konusundaki tartışma, iktisatçıları ve sosyal bilimcileri meşgul eden en önemli tartışmalardan bir tanesidir. Devletin ekonomideki değişen rolü konusundaki çalışmasında Tanzi, devletin rolünün tarihsel gelişmelerden kısmen ya da önemli oranda etkilendiğini ifade eder. Çoğu sanayileşmiş ülkenin Büyük Bunalım dönemindeki tecrübelerinin, büyük savaşların, komünizm tehdidinin ve önceki hükümetlerin politikalarının etkisiyle devlete rol biçtiklerini ifade eder. Gelişmekte olan çoğu ülkede ise devletin ekonomik rolünün bu ülkelerin sömürge olmaları nedeniyle yabancı güçlerden etkilendiğini belirtmektedir. Bu konuda Tanzi, bağımsızlık zamanında ülkedeki teşebbüslerin çok azının devletleştirilebildiği, büyük kısmının ise sömürgeci güçlerin eline geçtiğinin örneklerini verir. Devletin iktisadi rolünü etkileyen diğer faktörleri de şöyle sıralar: (a) kültürel veya dini gelenekten gelen sosyal davranışlar; (b) piyasa veya özel kuruluşların etkinliği ve devletin ekonomiye ne ölçüde müdahale ettiğine bağlı olarak iktisadi gelişmişliğin seviyesi; (c) ekonominin dışa açıklık seviyesi; (d) doğal tekeller meydana getiren veya ortadan kaldıran veya finansal piyasalar, telekomünikasyon, taşımacılık gibi düzenlenmesi gereken yeni alanlar ortaya çıkartan teknolojik gelişmeler ve son olarak; (e) devletin etkin müdahalesine olanak tanıyan sınırları belirleyen kamu yönetiminin kalitesi.¹

Kapitalist birikim modeli, bilindiği gibi, yirminci yüzyılın başlarında bir yapısal bunalım süreci yaşamıştır. Yaklaşık 30 yıl devam eden bu süreç kapitalizmin Büyük Bunalımı olarak isimlendirilen 1929 Bunalımı ile başlamıştır. Bir taraftan uluslararası üretimin ve ticaretin önemli ölçüde daralmasına neden olan bu bunalım,

---

¹ Vito Tanzi, "The Changing Role of the State in the Economy: A Historical Perspective", IMF Working Paper, September 1997.

diğer taraftan da Batı Avrupa ile Kuzey Amerika'nın sanayileşmiş ülkelerinin gündemine sürekli ve yaygın bir işsizlik sorunu taşımıştır.²

1929 Dünya buhranından sonra piyasa mekanizmasının, kamusal mallar, dışsallıklar, ölçek ekonomileri ve eksik rekabet nedeniyle optimum kaynak tahsisini sağlamada yetersiz kaldığının görülmesi üzerine kamu sektörünün ekonomiye müdahalesi giderek artmaya başlamıştır. Bunun sonucunda devletin geleneksel işlevlerine ek olarak eşitlikçi bir eğitim ve sağlık düzeni kurmak, tüm yurttaşlarına sosyal güvenlik sağlamak, işsizliği önlemek ve ulaştırma ve iletişim başta olmak üzere altyapı olanakları geliştirmek gibi ek görevler getirilmiştir. Devlet özel mülkiyet haklarını korumak, istikrarlı bir ekonomik ortam oluşturmak, yani esas olarak dalgalanmalardan, iniş-çıkışlardan ekonomiyi korumak, özellikle de enflasyon ve işsizliği önlemekle yükümlüdür. Kapitalist devlet kendi ulusu için bir gelişme programı uygulamak zorundadır.³

Devletin kalkınmacı niteliği kapitalist üretim biçiminin evrimine bağlı olarak değişmektedir. Geleneksel ekonomide kalkınmacı devlet anlayışı, 1970'li yılların ekonomik bunalımıyla⁴ başlayan ve 1990 sonrasında, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra hızlanan, çok köklü bir değişim sürecine girmiştir. Bir başka yüzüyle küreselleşme denilen bu süreç, kapitalist üretim biçiminin yeni bir aşamasıdır. Küreselleşmenin iki önemli eksenini bulunuyor. Bunlardan biri sermayenin tüm dünya üzerinde serbest dolaşımının neredeyse tamamlanıyor olmasıdır. İkincisi de bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerdir. Bilindiği gibi bunlardan birincisi parasal, ikincisi de teknolojik küreselleşme olarak adlandırılmaktadır. Bu iki nokta günümüzün kalkınmacı devletinin tanımlanmasında temel alınmak durumundadır.⁵

---

² M.Kemal Aydın, "Ulusal Kalkınmacılıktan Küreselleşmeye", (Çevrimiçi) <http://www.bilgi.8k.com/1999-1/99-1aydin.pdf> 03.12.2007.

³ Yakup Kepen, "Ekonomik Gelişmede Devletin "Yeni" Yeri", Kamu Girişimciliği TMMOB, Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 6-8 Ekim 1997, İstanbul.

⁴ 1973 yılında Arap-İsrail savaşının bir sonucu olarak ortaya çıkan birinci petrol şoku, ekonomik krizin nedeni olmuştur. 1974-1975 döneminde üretimde azalma, işsizlikte artış ve genel fiyat düzeyinde tırmanış aynı anda gerçekleşmiştir. Durgunluk ve enflasyonun bir arada yaşandığı stagflasyon ortaya çıkmıştır.

⁵ Yakup Kepen, a.g.e.

1.1.1. Kalkınmacı Devletin Tanımı

“Kapitalist kalkınmacı devlet” modelinin öncüsü, Chalmers Johnson’dur.⁶ Onun kalkınmacı devlet modelinin temeli, Güney Doğu Asya ülkelerinde hızlı büyümeyi oluşturan kurumsal düzenlemelere dayanmaktadır.

Kalkınmacı devlet (*developmental state*) kavramı, çoğu insan kuruluşları gibi – aile, köy, şehir, devlet, vergiler, kanunlar, millet – tanımlanmadan önce ortaya çıkmıştır. Kalkınmacı devlet, ekonomik kalkınmayı kamu politikasının temel amacı olarak ortaya koyan ve amaçlarına ulaşmak için efektif araçları kullanabilen devlettir. Bu araçlar, gelişen yeni resmi enstitüleri, sivil ve resmi insanlar arasında resmi ve resmi olmayan iletişim ağlarının birleşmeleri, ticaret ve üretim için yeni imkânların kullanımını kapsar. Devletin piyasayı idare etmesi ya da piyasa aracılığıyla yeni imkânların kullanması bazı tarihi sebeplere bağlıdır. Başarılı bir kalkınmacı devletin özelliklerinden biri, ekonomik çabaları piyasa ağırlıklı büyümeden kamu ağırlıklı büyümeye taşıyabilme kabiliyetidir.⁷

Literatürde “kalkınmacı devlet”in iki parçası vardır: ideolojik ve yapısal. Bu ideolojik-yapısal dizi, kalkınmacı devleti diğer devlet biçimlerinden ayırmaktadır. İdeolojik açıdan, böyle devlet “kalkınmacı” temeli olan bir devlettir. Onun görevi, yüksek oranlı tasarruf ve sanayileşme amaçlayan ekonomik kalkınmayı sağlamaktır. Yapısal açıdan kalkınmacı devlet, ekonomik politikaları akıllıca ve efektif olarak yerine getiren bir devlettir.⁸ Kalkınmacı devlet, toplumun refahı için çalışan bir devlettir.

Neo-klasik iktisat, devletin ekonomik sisteme efektif olarak sınırsız müdahale etmesi fikrini 1960’larda kalkınmacı iktisatçıların yetersizliği olarak ele almaktadır. Diğer taraftan devlet taraftarı teorisyenler yeni sanayileşen ülkelerde devlet müdahalesinin önemini kaydetmektedir. Onlara göre, kalkınma, sadece ekonomik

---

⁶ Chalmers Johnson, **MITI and the Japanese Miracle**, Stanford, Stanford University Press, 1982.

⁷ Amiya Kumar Bagchi, “The Past and the future of the Developmental state”, “Festschrift for Immanuel Wallerstein Part I” **Journal of World Systems Research**, Volume XI. Number 2. Summer/Fall 2000, p. 398.

⁸ Thandika Mkandawire, “Thinking About Developmental States in Africa”, (Çevrimiçi) http://www.unu.edu/hq/academic/Pg_area4/Mkandawire.html 23.09.2007.

hataların giderilmesinin bir sonucu değildir. Doğu Asya ülkelerinde olduğu gibi, kamu bürokrasisi doğrudan araçların ve fiyat araçlarının kombinasyonunu kullanarak ekonomiye müdahale etmiştir. Bu müdahale, ekonomik kalkınmanın ihtiyaçlarına uygun olan sanayi yapı oluşturmuştur. Temel ekonomik sektörlerinde uygulanan bebek sanayi stratejisi bu ülkelerin ekonomik başarısında ana faktör olmuştur. Doğu Asya’da ekonomik kalkınmada devletin rolü üzerinde araştırma sonucu neo-klasik yaklaşım yerine devlete ve piyasaya yönelik modeller arasında daha dengeli yaklaşım ortaya çıkmıştır.⁹

1.1.2. Kalkınmacı Devletin Özellikleri

Devletin kalkınmacı niteliğini kazanabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Erdoğan’ın sınıflandırmasına göre, bunlar devlet meşruiyeti, toplum birliği, nispi özerklik, yönetim kapasitesi, topluma bağımlılık, ekonomik kalkınma için toplumsal motivasyon ve politik istikrardır. Her devlet farklı derecelerde bu yedi özelliğe sahiptir.¹⁰

Sayıdığımız özelliklerin ülkenin kalkınma politikasının alınmasına ve uygulanmasına etkileri aşağıdaki gibidir:

1) Birincisi, başarılı kalkınma politikasını öngören hükümetin hedefleri toplum tarafından meşru (*legitimate*) olarak algılanmalı. Eğer hükümet meşru olarak algılanılmıyor ve “meşru politikalar” uygulanmıyorsa, büyük ihtimalle kanunlar ya kayıtsızlıkla ya da verimsiz sonuçlara götürebilecek toplumdaki muhalefetle karşılaşılır.

2) İkincisi, toplumu, hızlı ekonomik kalkınması amacıyla harekete geçirmek için, ülke içinde kuvvetli ulusal bilinç ve birliğin olması gerekmektedir. Eğer toplumda birlik yoksa ortaya çıkan anlaşmazlıklar olumsuz etkiler ve hatta sivil

---

⁹ M.Mustafa Erdoğan, Thankom Arun, “Developmental States and Industrialisation: An Evaluation of Indian and Turkish Experiences”, 2001 International Conference of the Global Business and Technology Association, Conrad Hotel, İstanbul, 11–15 July 2001

¹⁰ A.e.

savaşa neden olabilir. Doğal olarak böyle şartlar altında efektif kalkınma politikalarına devam etmek imkânsız olur.

3) Üçüncüsü, devlet, verimli ekonomik değişiklikleri sağlamak için çoğunluk tarafından kabul edilmiş “nispi özerkliğin” veya bağımsızlığın belirli bir derecesine sahip olmalıdır.

4) Dördüncüsü, devlet, ekonomik kararları almak ve uygulamak için yeterli idari kapasiteye sahip olmalıdır. Devlet büyüklüğü yetersiz olduğu zaman, doğru politik seçimi yapıldıysa bile, tatmin edici sonuçlara politikanın iyi uygulanmaması yüzünden ulaşılamayabilir.

5) Beşincisi, devleti topluma bağlayan, amaçların ve politikaların devamlı görüşülmesi ve yeniden tartışılması için belirli bir sosyal bağlantı paketi olmalıdır.

6) Altıncısı, toplumu ekonomik kalkınma sürecine harekete geçirmek için kuvvetli toplumsal motivasyon olması lazımdır. Eğer toplumda motivasyon için uygun şartlar yetersizse ülkenin ekonomik kalkınmasının ihtimali düşüktür.

7) Yedincisi, kalkınma politikasının verimli şekilde uygulanması için politik istikrarın yüksek derecede olması gerekmektedir. Aksi takdirde politik istikrarsızlık belirsizliklere neden olur. Böyle bir durumda birbiriyle bağımlı kalkınma politikalarının uygulanmasında zorluklar ve belirsizlikler özel sektörün yatırım yapmakta isteksizliğine neden olur.

Kalkınmacı devletin bu yedi özelliği birbirleriyle bağımlıdır ve bunların dereceleri bir devletin kalkınmacılık kapasitesinin seviyesini belirlemektedir.

Doğu Asya ülkelerinden yola çıkarak yukarıdaki kalkınmacı devlet özelliklerine ek olarak şunları ilave edebiliriz:¹¹

---

¹¹ Paul Krugman, “Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü”, (Çevrimiçi) <http://lattakian.blogspot.com/2007/06/asya-ilkelerinin-kalkinmas-zerine-ksa-bir.html> 30.10.2007.

- Kalkınmanın temelinde yatan en etkili faktör, eğitim görmüş insan gücüdür. Devlet eğitime önem veriyorsa, toplumun her kesimi için fırsat eşitliği sağlayabilir. Eğitimin kalkınma için gerekli ortamı hazırladığı bir gerçektir.
- Devlet modern sanayi kollarını kurup özel sektöre devretmelidir. Böylece devletin sermaye birikimine katkıda bulunması kalkınmada önemli bir faktördür.
- Ekonomik planlama, devletin ekonomik yaşamının vazgeçilmez bir unsuru olarak rol oynamaktadır. Kalkınmanın başında planın özelliği müdahaleci olup ileri aşamalarında yol gösterici halini alır. Asya ülkeleri klasik liberal politikalar yerine bazı az gelişmiş sektörlerde “bebek endüstrileri” politikaları izlemişler ve devlet özel sektörü bazı alanlara yönlendirerek bir tür planlamacı rol üstlenmiştir.
- Büyümenin finansmanı büyük ölçüde ülkelerin kendi tasarruflarıyla olmuştur. Bu ülkeler genellikle yüksek tasarruf oranlarıyla da dikkat çekmişlerdir.
- Bu ülkelerin ortak özelliklerinden biri de büyümelerinin verimlilik artışından çok; fiziksel ve beşeri sermayedeki yani girdilerdeki artışın sonucu olmasıdır.

Bölüm 3’te bu özellikler Kazakistan’da olup olmadığı araştırılacaktır.

1.1.3. Kalkınmacı Devletin Unsurları

Basit ekonomik büyümeden farklı olan ekonomik kalkınma, beş unsur içermelidir: (1) sürdürülebilir büyüme; (2) üretim modellerinde yapısal değişme; (3) teknolojik gelişme; (4) sosyal, politik ve kurumsal modernleşme ve (5) sosyal

iyileşme.¹² Ekonomik büyümenin istikrarlı bir şekilde gerçekleştirilmesi, gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneklerini ellerinden almaksızın, bugünün ihtiyaçlarını karşılamak demektir. Üretim yöntemlerinde yapısal değişme, üretim artışı için vazgeçilmez bir şarttır. Üretim sürecinde emek ve sermayenin yeni birleşme biçimleri oluşturulmaktadır. Artık değerın kaynağı giderek artan oranda teknoloji ağırlıklı olmaktadır. Teknolojik olanaklarının geliştirilmesi ve stratejik sanayileşme politikaları uygulanması kalkınmacı devlet modelinin bir gereğidir.¹³ Kalkınma süreci içerisinde bu unsurların gelişmesi ve modernleşmesi ile toplumda meydana gelen sosyal iyileşme, ülkedeki tüm insanların hayat standartlarında bir artışı göstermektedir.

İkinci Dünya Savaşının sonundan önce gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyümedeki iniş-çıkışları görmüşlerdir. Bu iniş-çıkışlar bağımlılıktan dolayı sanayileşmiş ülkelerdeki ekonomik iniş-çıkışlara bağılıydı. Gıda ve hammaddeye olan küresel talepteki dalgalanmalar bu iniş-çıkışlara neden olmuştur. Ekonomik kalkınma ancak İkinci Dünya Savaşından sonra birkaç yeni unsur birleşince mümkün olmuştur. Bu unsurlar şunlardır: (1) ilk önce gelişmekte olan ülkeler siyasi bağımsızlığa ulaşmıştır; (2) gelişmiş ülkelere yardım, sermaye akımı ve teknolojik yardım şeklinde olmuştur; (3) uluslararası ekonomik şartlar, gelişmekte olan ülkelere kendi ekonomik kaderlerini oluşturmak için yeterli derecede özerklik sağlamıştır.¹⁴

Küreselleşme süreciyle beraber artan uluslararası rekabet ve yaşanan siyasal gelişmeler devletin rolünün yeniden düşünülmesine neden olmuştur. Küreselleşme, etkileşim sürecine giren her ülkede devletin yeniden yapılandırılıp, uluslararası alanda diğer ülkelerle rekabet edebilir seviyeye gelmesi konusunda ülkeleri yönetim reformu yapmaya zorlamaktadır.¹⁵

---

¹² Irma Adelman, A.Erinç Yeldan, "The End of the Developmental State?", Department of Agricultural and Resource, Economics and Policy Division of Agricultural and Naturel Resources, Univercity of California at Berkeley, May 1999.

¹³ Yakup Kepenk, a.g.e.

¹⁴ Irma Adelman and A.Erinç Yeldan, a.g.e.

¹⁵ Yakup Kepenk, a.g.e.

Bulduğumuz zaman diliminde ekonomik kalkınma süreci risk altındadır. Kısa vadeli sermayenin serbest akımını sağlayan uluslararası mali kuruluşların yapısı, gelişmekte olan ülkeleri kendi ekonomik bağımsızlıklarından alıkoymaktadır.¹⁶

Kalkınmacı devletin özelliklerini ve unsurlarını böylece ele aldıktan sonra, devletin ekonomik kalkınmadaki rolünü örneklerle inceleyelim.

1.1.4. Kalkınmacı Devletin Rolü ile İlgili Yaklaşımlar

“1950 ve1960’lı yıllar kalkınma ekonomisinin yükseliş yıllarıdır. Birçok kalkınma iktisatçısı, az gelişmiş ülkelerin uygun kalkınma politikaları ile belirli bir dönem sonra gelişmiş ülkelerin gelir ve kalkınmışlık düzeyini elde edebileceğini gösteren teoriler geliştirmişlerdir. Az gelişmiş ülkelerin en ciddi sorunu olarak görülen sermaye birikim yetersizliği, devletin planlı kalkınma yoluyla bu alana müdahalesini gerekli kılmıştır. Bir yandan ithal ikameci iktisat politikaları ve diğer yandan geniş bir kamu işletmeciliği sistemi devletin kalkınmada belirleyici ajan olmasını sağlamıştır. Ancak böyle bir devlet anlayışı her ülkede başarılı olmamış ve devletin ‘kalkınmacı devlet’ sıfatını kazanmasını sağlamamıştır. Bu tür devletin başarılı olduğu tipik örnek Güney Doğu Asya ülkeleridir.”¹⁷

Güney Doğu Asya ülkeleri son 30–40 yıl içerisinde olağanüstü bir ekonomik ve sosyal gelişme göstermiştir. 1965–1990 yılları arasında bölgede kişi başına ulusal gelir yıllık reel olarak ortalama %5,6 oranında artarak dünya üzerinde görülmemiş bir performans sağlamıştır. Söz konusu büyümenin büyük bir bölümü 8 ülkede meydana gelmiştir: Japonya, G. Kore, Tayvan, Hong Kong, Singapur, daha sonra Endonezya, Malezya ve Tayland.

Bu ülkeler arasında doğal kaynaklar, kültür, politik ortam ve sosyal açıdan büyük farklılıklar vardır. Devletin ekonomideki rolü ve ekonomik politikaları

¹⁶ Irma Adelman, A.Eriç Yeldan, a.g.e.

¹⁷ Hülya Kirmanoğlu, **Kamu Ekonomisi Analizi**, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2007, s.23.

uygulamada kullandığı araçlar da farklı, ancak söz konusu ülkelerin ulaştığı nokta aynıdır: Yüksek oranda ekonomik büyüme ile birlikte gelir dağılımındaki büyük iyileşmeler. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, büyümenin kesintisiz ve uzun süreli olmasıdır.

Malezya dışında yedi ülke en yüksek kişi başına gelir artışını, en düşük gelir adaletsizliği ile sağlayarak büyümenin örneklerini vermişlerdir. Güney Kore ve Tayvan gelir dağılımının eşit olduğu ülkeler durumuna gelmiş; sonuçta yoksulluk azalarak ortalama yaşam süresi uzamıştır.

Söz konusu ülkelere gösterilen performansın olağanüstü olduğu konusunda ekonomistler arasında görüş birliği olmasına karşılık, bunun arkasında yatan nedenler ve devletin rolü konusunda değişik yaklaşımlar vardır.¹⁸

Wade, Güney Doğu sanayileşmenin Yönetilen Piyasalar Yaklaşımına alternatif olarak Simüle Edilmiş Serbest Piyasa Yaklaşımını sunmaktadır:¹⁹

- Simüle Edilmiş Serbest Piyasa Yaklaşımı (*“free market”, “simulated markets”*)
- Yönetilen Piyasalar Yaklaşımı (*governed market theory*)

Aşağıda bu iki yaklaşımı daha ayrıntılı olarak inceleyelim.

1.1.4.1. Simüle Edilmiş Serbest Piyasa Yaklaşımı

Bu yaklaşımda devletin piyasalara aktif olarak müdahale etmiş olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu müdahaleler sadece piyasaların düzgün işlemesine engel olan unsurları ortadan kaldırmaya yöneliktir. Bu müdahaleler, devlet tarafından bazı kurumların tesis edilerek fiyat mekanizmasının yerine geçirilmesinden, ithalat

---

¹⁸ M. Koray YOZGATLI, “Uzak Doğu Ülkelerinin Kalkınma Stratejileri”, (Çevrimiçi) www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/uzakdogusayi10.doc 10.11.2007.

¹⁹ Robert Wade, **Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization**, Princeton, Princeton University Press 1990. (Aktaran: Ziya Öniş, “State and Market”, Boğaziçi University Press, İstanbul, 1998.)

kontrolleri veya finansal piyasalardaki sapmaları nötralize edecek tedbirlerin alınmasına kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bu yaklaşımı savunan neoklasikler, devletin Güneydoğu Asya ülkelerinde aktif rol oynadığını kabul etmektedir. Bununla beraber bu rolün niteliği ve niceliği konusunu çok açmamışlar.²⁰

1.1.4.2. Yönetilen Piyasalar Yaklaşımı

Bu yaklaşım Güneydoğu Asya ülkelerinin kalkınma mucizesinde devletin rolünü inceleyerek, kalkınmadaki başarının verimli devlet müdahalelerine dayandığını savunmaktadır. Doğu Asya’da devlet müdahalesi örneği, piyasa ekonomisine rehberlik etme fikrine dayalı özel bir planlama şekli sergilemektedir. Bu konuda devletin rolü, özel yatırımları kendi haline bırakmak değil, yatırım kararlarına karışarak, onları ulusal amaçlar doğrultusunda yönlendirmek şeklindedir. Asya modelleri tamamıyla devlet tarafından yönetilen piyasalardır.²¹ Devlet piyasalardaki kaynakları, etkin işleyen bir teşvik sistemi ve bürokratik altyapı sayesinde, teknoloji yoğun sektörlerdeki yatırımlara kaydırmıştır. Bu yatırımlar sonucu ortaya çıkan sanayilerin dünya pazarlarında rekabet edebilecek biçimde gelişmesi sağlanmıştır. Japon Sanayi ve Ticaret Bakanlığında üst düzey bir yetkili şöyle açıklamaktadır: “Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Japonya’da yoğun sermaye ve teknoloji gerektiren sanayilerin, yani o gün için Japonya’nın hiç bir kıyaslamalı üstünlüğe sahip olmadığı çelik sektörü, sanayi makinaları, elektronik gibi sektörlere yatırım yapılmasına karar verdi. Bu yatırımlara kısa vadeli bakıldığında ekonomik mantıkla çelişiyordu. Ancak uzun vadede bu sektörler, gelir elastikiyetinin fazla olduğu, teknolojik gelişmenin yoğun yaşandığı ve verimliliğin hızla arttığı sektörlerdi. Bu sektörler olmadan yalnızca hafif sanayi ile 100 milyonluk Japon halkının yaşam standartlarını Avrupa ve Amerika düzeyine çıkarmak mümkün değildi. Doğru ya da yanlış Japonya kimya ve ağır sanayiye yatırım yapmalı idi...”

---

²⁰ M. Koray YOZGATLI, a.g.e.

²¹ Şevket Tüylüoğlu, “Kalkınma İktisadında Devletin Rolü vet Türkiye Örneği”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2002, s.124.

Neyse ki iyi yönetim ve biraz da şansın yardımıyla Japonya kıt kaynaklarını bu önemli stratejik sektörlerde yoğunlaştırmayı başardı.”²²

Başarılı devletler her sektörü desteklemek yerine, öncelikli kalkınma bölgeleri olarak belirlenmiş yatırımlar için spesifik sektörleri hedef almaktadır. Güney Doğu Asya ülkelerinin başarısında, devletin öngördüğü hedefler doğrultusunda faaliyet gösterenlere karşı büyük teşviklerden yararlanma olanağı yatmaktadır. Devlet her şeyi sadece devlet girişimleriyle değil, piyasa aracılığı ile yerine getirmeye çalışmaktadır.²³

1.2. Kalkınmacı Devletin Asya'daki Örnekleri

Asya ülkelerinin ekonomik büyümesi 1960'larda Hong Kong, Singapur, Tayvan, Güney Kore gibi Asya kaplanları diye adlandırılan ülkelerle başlamış ve Güneydoğu Asya'nın başta Çin olmak üzere nüfus yoğunluğu yüksek diğer ülkeleriyle devam etmiştir. Bu büyümenin iki önemli özelliği vardır. Büyümenin olduğu ülkelerin nüfusu çok fazladır (toplam dünya nüfusunun 1/3'ü kadar) ve büyüme oranları çok uzun süre görülmedik ölçüde yüksek seyretmiştir. Japonya'nın 1953–1973 arasındaki ortalama yıllık büyüme hızı %8 iken, Güney Kore 1963–1997 arasında her yıl ortalama %7 büyümüştür. Çin yıllardır yıllık %10 düzeyindeki - bazen bunun da üzerinde - büyümesini devam ettirebilmektedir.²⁴

Ekonomik kalkınmada başarılı bir kalkınmacı devlet modelinin örnekleri olarak Japonya, Güney Kore ve Tayvan kalkınma modellerini örnek olarak ele alalım.

---

²² M. Koray YOZGATLI, a.g.e.

²³ Şevket Tüylüoğlu, a.g.e., s.124.

²⁴ Paul Krugman, a.g.e.

1.2.1. Japonya'nın Kalkınma Modeli

Japonya'yı Asya Kaplanları olarak adlandırılan diğer ülkelerden ayıran özellik, Japon kalkınmasının daha uzun bir dönem kapsamıdır. Japon kalkınması 1868–1967 yıllarını içine alan yüz yıllık bir dönemi kapsamaktadır.

Japonya'nın 1800'lerin son yıllarından itibaren planlı ve programlı bir şekilde değişik dönemlerde uyguladığı kalkınma stratejisinin özelliklerini şu şekilde toparlamak mümkündür: Öncelikle tüketimi kısıcı politikalar uygulanırken, sosyal güvenlik ve sosyal alt yapı ihmal edilmiştir. Devlet yatırımları ve özel sektör yatırımlarına destek önemli rol oynamıştır. Doğrudan verimli olan makine yatırımlarına öncelik verilmiş ve yatırımlar için gerekli olan fonlar başlangıçta toprak ve tarım reformu ile tarımdaki fedakârlıklarla temin edilmiştir. Daha sonraları ise tüketimi kısıcı politikaların da etkisi ile yüksek tasarruf oranı sağlanmış ve bu sayede özel finans kurumları yeterli miktarda fonu yatırımlara yönlendirebilmişlerdir. Eğitime büyük fon ayrılmış, böylece yetişmiş işgücü artırılırken işgücünün arz elastikiyeti sağlanmıştır. Sosyal barış ve uygulanan kalkınma politikalarına halkın desteği, milli sorunlarda birlik yanında, grup halinde disiplinli ve sonsuz bir irade gücü ile çalışmanın toplumsal özellik haline getirilmesi sayesinde sağlanmıştır.²⁵

Japonya'nın kalkınması beş döneme ayrılabilir:

1. 1868–1885 Geçiş Dönemi
2. 1886–1905 Modern Ekonomik Gelişmenin Başlaması
3. 1905–1930 Yapısal Oluşum Dönemi
4. 1930–1953 Politik Olaylar Dönemi
5. 1953'ten Sonrası - Yeniden Doğuş Dönemi

Geçiş döneminin başında Japonya, günümüzdeki kalkınmakta olan ülkelerin görünümündedir. Ekonomi tarıma dayalıydı. Üretimin %30'u imalât sanayii

²⁵ İsmail Hakkı Düğer, "Japon Kalkınma Modeli", (Çevrimiçi) <http://www.1bilgi.com/rehberlik/1152/japon-kalkinma-modeli.html> 12.10.2007.

sektöründe idi ve bunun da %70'i gıda ve dokuma sektöründe ilkel yöntemle üretim yapan küçük işletmelere aitti. Dönemin en önemli sorunu derebeylerine hizmet eden "Samurai" denilen asker sınıfının tasfiyesidir. Bu askerler hazineye büyük külfet yüklemelerine karşın yüksek maaşlarla emekli edilmişlerdir. Bütçe olanakları tükenince emekli maaşları devlet tahvili ile ödenmiş ve bu tahviller ile yeni kurulan bankalara ortak olma olanağı getirilmiştir. Bankaların banknot ihracını artırdığından enflasyon yükselmiştir. Bunun üzerine 1882 yılında Japon Merkez Bankası kurularak deflasyonist politika izlenmeye başlanmıştır. İzlenen deflasyonist politikanın ilkeleri şunlardır: Kamu harcamalarının kısıtlanması, tütün ve içkiye yüksek vergiler, zarardaki kamu teşekküllerinin tasfiyesi, on yıllık bir sürede devlet borçlarının bütçe fazlası ile karşılanması, banknotların kıymetli madenlerle değiştirilmesinin kabulü, tedavüldeki paranın %20 oranında azaltılması. Bu tedbirler sonucu bütçe fazlası verimli yatırımlara yöneltilmiş, dış ticaret dengesi istikrarlı hale gelmiştir. Bu dönemde gelecek gelişmeler için bir ortam hazırlanmıştır.

1886–1905 yıllarında geleneksel tarım sektörü yanında önemli bir güç olmasa da, modern sanayi sektörü bu dönemde ortaya çıkmaya başlamıştır. İthal edilen teknoloji ve yeni organizasyon kullanan modern sanayi, dokuma sektöründe ortaya çıkmıştır. İmalat sanayinin ihtiyacı olan sermaye birikimi, tarım sektörünün hızlı gelişmesinden sağlanmıştır. Tarım sektöründeki verim artışı 1905 yıllarına doğru bir sınıra ulaşmıştır.

1905–1930 yıllarında sanayileşme hızla yayılmıştır. Daha önce yılda ortalama %2 olan verim artışı bu dönemde kişi başına %6'yı bulmuştur. Tarım sektöründeki verim artışı ise yıllık %2-3 arasında sabit kalmıştır. Tarım sektörü yerinde duraklarken, sanayi sektöründeki hızlı gelişme sebebiyle bu iki sektör arasındaki mesafe gittikçe açılmaya başlamıştır.²⁶ Sanayi sektöründeki canlanmada 1904 yılında başlayan Rus harbinin, alınan borçlarla finanse edilen ithalattaki artışın ve genel fiyat seviyesinin yükselmesinin etkisi olmuştur. Birinci Dünya Savaşı, Japon dış ticaretini büyütüştür. İthalat artmışsa da, ihracatın da artması kronik ödemeler dengesi bozukluklarını önlemiştir. Ancak, enflasyonist bir dönem yaşanmıştır. İhracat birden

---

²⁶ Tayyar Sadıklar, **Zirvedeki Japonya**, Meteksan Anonim Şirketi, Ankara, 1990, s.31.

azalmış, dış pazarlar tıkanmıştır. Sonuç olarak sanayi üretimi kısılmıştır. Bu sarsıntı nedeniyle işgücü tasarrufu sağlayan büyük yatırımlara gidilmiş, firmalar arasında birleşmelere gidilmiş ve “zaibatsu” denilen dev teşebbüsler doğmuştur. Geleneksel sektörler ile modern sektörler arasında verimlilik ve ücretler bakımından mevcut açık daha büyümüş ve bu durum sosyal ve ekonomik çalkantılara yol açmıştır.

Politik olaylar dönemi olarak adlandırılan 1930–1953 yıllarında İkinci Dünya Savaşı’ndan dolayı kalkınma hızı azalmıştır. Üretim azalışı, ülkenin fiziki tahribatından kaynaklandığı gibi, ulaştırma olanaklarının bozulması ve kolonilerin elden çıkması neticesi hammadde tedarikindeki sorunlardan da kaynaklanmıştır. Japonya askeri güç olmaktan çıkarılarak ordusuz hale getirilmiştir. Bu durum, uzun bir süre, 1970’li yıllara kadar Japonya’nın askeri masraflardan kurtulmasına yol açarken, kaynakların tekrar yatırıma yönelmesine yol açmıştır. Ayrıca İşgal İdaresi’nin bazı uygulamaları şok etkisi yapmıştır. Komünizmle mücadele için Japonya’da ikinci defa toprak ve tarım reformu yapılmış, demokratik sendikacılık özendirilmiş ve eğitime önem verilmiştir.

1953’ten sonra Japonya kendi kimliğine kavuşmaya başlamıştır. 1955 yılında GATT, 1956 yılında Birleşmiş Milletler ve 1964 yılında OECD örgütlerine üye olmuştur. 1953–1960 arasında yılda %9.5 oranında büyüme kaydedilmiş, GSMH’nin %30’unu Japonya yatırımlara aktarabilmiştir. Batı ile teknoloji farkının giderilmesi için, teknoloji ithaline büyük önem verilmiştir. Ağır sanayi hâkim sektör haline gelmiştir. Demir-çelik yatırımları on misli artmıştır. Daha sonraki dönemlerde, makina imalat sanayii, motorlu taşıt sanayi, kimya sanayii, enerji sektörü, elektronik sanayii ana yatırım alanlarını oluşturmuştur.²⁷

Japon devleti bazı temel sanayi kollarını kurup özel sektöre devrettikten sonra sanayi sektörüne devamlı kol kanat germiş ve himaye etmiştir. Devlet kalkınmada bizzat yatırım yaparak veya özel sektörü destekleyerek önemli rol oynamıştır. Özel olarak kurulan finansman örgütleri yatırımlar için yeterli fon sağlayabilmişlerdir.

---

²⁷ M. Koray Yozgatlı, a.g.e.

Sonuç olarak Japonya 150 yıla yakın bir sürede kalkınmasını sağlayarak, gelişmiş ülkeler arasında girmiştir.

“Japon modelinin bugünkü işleyişiyle aynen tekrarlanması mümkün değildir. Tarihi gelişmesi içinde izlendiğinde Japon kalkınmasının bir mucize olmadığı da görülmektedir. Japonya Batı ülkelerindeki başarılı deneyimleri izlemiş ve ekonomisine mal edebilmiştir. Buna karşılık, Japon deneyimlerinin başka ülkeler tarafından kopyalanması mümkün değildir. Bunun en önemli sebebi; aynı insan faktörünün diğer ülkelerde olmayışıdır. Her kalkınma modelinin temelinde yatan bu faktör Japonya’da kendine has bir özellik taşımaktadır.”²⁸

Japon kalkınması belki taklit edilmez, ancak ekonomide izlediği yol ve geçirdiği aşamalar değerlendirilerek, her ülkenin özel koşullarına göre yararlı olabilecek sonuçlar çıkarılması mümkündür.

1.2.2. Güney Kore’nin Kalkınma Modeli

Kore mucizesinin temelinde devletin stratejik ekonomik kararları etkin biçimde uygulayabilmesi yatmaktadır. 1965 yılından günümüze G. Kore’nin yıllık GSMH büyümesi yaklaşık %7 ve kişi başına GSMH büyümesi de %5,7 olmuştur.

Kore, 1960’lara kadar tipik az gelişmiş bir tarım ülkesi durumundayken, ihracatı ön planda tutan bir kalkınma stratejisi izleyerek modern ve sanayileşmiş bir ülke olmuştur. 30 yıldan fazla bir sürede yıllık ortalama %8 gibi yüksek büyüme hızı ile, GSYİH 1961’deki 2.1 milyar \$’dan 1996 yılında 520 milyar \$’a çıkmıştır. Aynı dönemde kişi başı GSMH da 82 \$’dan 11 380 \$’a yükselmiştir.²⁹

Kore’de güçlü bir devletin ortaya çıkması, alınan kararların uygulanabilmesini sağlamıştır. Ancak, daha da önemlisi, bu güçlü devletin kendi

²⁸ Tayyar SADIKLAR, a.g.e., s.31-32.

²⁹ TSPAKB, “Güney Kore ve Türkiye Sermaye Piyasaları”, Printcenter, İstanbul, Nisan 2004

varlığını meşrulaştırmak ve toplumda bir uzlaşa oluşturabilmek için ekonomik büyümeyi varlığının temel nedeni olarak kabul etmesidir.³⁰

Kalkınma sürecine başladığı 1950'lerin başlarında Güney Kore, orta büyüklükte, geniş ölçüde işgücü fazlası olan, doğal kaynaklar açısından görece olarak fakir, fakat beşeri kaynaklar bakımından görece olarak zengin bir ülke olarak tanımlanabilirdi. Kolonicilik döneminde, ülkeyi yöneten Japonya'nın, Güney Kore'nin kırsal kesimlerinde alt yapı ve kurumsal yatırımlara ve tarımsal üretime büyük önem verdiği gözlenmektedir (sulama, çiftçi kuruluşlarının oluşturulması gibi). Buna ek olarak, gerek Japonya'nın yönetiminde, gerekse savaş sonrası yıllarda bu ülkelerin kendi mevzuatlarıyla gerçekleştirdikleri toprak reformları, tarımsal taşınmaz varlıkların oldukça adil dağılmasına yol açmıştı.

Güney Kore bu sömürgecilik mirasıyla modern aşamalı büyüme sürecine bilinen birincil ithal ikamesi ile başlamıştır. Geleneksel ihracat gelirlerinin bir kısmını tüketim malları ithalatından yatırım malları ithalatına kaydırılması ithal ikameci sanayilerin yaratılmasına olanak verdi. Bir taraftan yatırım mallarının toplam ithalat içindeki payı artarken, diğer taraftan yerli üretimin ithalatı ikame etme süreci giderek hızlanmaktaydı.³¹

1960'ların başında Kore ordusu tarafından oluşturulmuş Ekonomik Planlama Kurulu, planlı bir biçimde kalkınma dönemini başlatmıştır. Planlarda belirtilen hedeflere varılması ve hatta geçilmesinde üç ana faktörün geçerli olduğu söylenmektedir. Bunlar, devletin üst düzey desteği, ekonomideki önemli karar alıcıların planın oluşumuna dâhil edilmeleri, planın uygulama aşamalarının yakın takibi ve kontrolüdür. Planlar sırasıyla şu yıllarda uygulanmıştır:³²

- Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1962–1966), Ekonomik Planlama Kurulu elemanlarının çok deneyimsiz olmaları ve acele hazırlanması nedeniyle

---

³⁰ A. Yılmaz Yıldız, "Devletin Kalkınmada Rolü Uzakdoğu Asya Kalkınma Modelleri, G. Kore Örneği ve Türkiye'ye Uygulanabilirliği", Hazine Müsteşarlığı.

³¹ Okan Aktan, "Yeni Sanayileşen Ülkelerin Sanayileşme Deneyimleri: İstihdam ve Gelir Dağılımı", (Çevrimiçi) <http://arsiv.mmo.org.tr/pdf/10667.pdf> 12.10.2007.

³² M.Koray YOZGATLI, a.g.e.

çok başarı kazanmamıştır. Yine de %7,1 olarak hedeflenmiş büyüme oranı geçilmiştir. Bu durum ülkenin kendine olan güvenini artırmıştır.

- İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1967–1971) sanayi altyapısının modernizasyonu ve kendine yeterli bir ekonomiyi geliştirme amacına ulaşılmıştır. Bu dönemde GSMH %80, ihracat %417 ve vergi gelirleri %200 oranında artmıştır.

- Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1972–1976) özellikle gelir dağılımına önem vermiştir. Bölgesel dengesizliklerin giderilmesine çalışılmış ve kırsal alanlardaki yatırımlara ağırlık verilmiş ve özel sektöre ekonomide daha fazla rol verilmesi kararlaştırılmıştır. Büyüme %10,2 olarak gerçekleştirilmiştir.

- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1977–1981) dünya petrol krizinden dolayı başarılı olamamıştır. %9,2 olarak planlanan büyüme %4,3'te kalmış, enflasyon 1980 yılında %25,6'ya yükselmiş, ekonomi %8 küçülmüştür.

- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1982–1986) makro dengeleri sağlamayı ve özellikle ihracatı büyük oranda artırmayı hedeflemiştir. Makro göstergelerde iyileşme görülürken, %7,5 olarak planlanan büyüme hedefi %8,7 olmuştur.

- Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1987–1991) verimlilik artışını ve uluslararası piyasalarda rekabet gücünün sağlanmasını ön plana çıkarmıştır. Ekonomide devletin rolünün azaltılması ve finansal piyasaların özelleştirilmesi gibi konularda önemli adımlar atılmıştır.

Bu planlara bakıldığında, devletin piyasaya müdahale edip kalkınmacı rolünü üstlenmesi görülecektir. Hükümet politikaları yeni endüstriyel sınıfı destekleyici bir şekilde yönlendirmiştir. Eğitime önem verilerek okur-yazar sayısı %95'e ulaştırılmıştır. GSMH'nin %'3'ü eğitime ayrılmakta olup, temel eğitim ve orta eğitim devlet okullarında parasızdır.

Kore hükümeti hem fonksiyonel hem de seçici olarak tüm faktör ve ürün piyasalarına yoğun olarak müdahalelerde bulunmuştur. Devlet, üretiminin büyük bir bölümünü ihraç etmede rekabet gücü kazanabilmek için, seçilmiş faaliyetlere yüksek, değişken ve sürekli bir koruma uygulamıştır. Yurtiçi yatırılabılır kaynakları bebek sanayilere yönlendiren devlet, çeşitli eksik rekabet piyasalarını içselleştirebilen büyük özel şirket gruplarının (Cheabol) oluşumunu da teşvik etmiştir. Eğitime ve özellikle teknik eğitime büyük yatırım yapan devlet, firma çalışanlarının teknik eğitim şemalarının planlanmasında da yardımcı olmuştur ve bunun yanı sıra Ar-ge ve teknoloji alt yapı kurumlarına da yatırım yapılmıştır. Tüm bunlar yapılırken yerel firmaların bağımsız araştırma yeteneklerinin geliştirmesi de teşvik ve yardımlar yoluyla uyarılmıştır.³³

1.2.3. Tayvan'ın Kalkınma Modeli

Doğu Asya'nın dört kaplanından biri olan Tayvan'ın çok hızlı kalkınarak 1950'lerdeki fakir ülke konumundan bugün kalkınmış bir ülke konumuna yükselmesi, devletin ekonomik kalkınmadaki önemli rolünün başarılı bir örneğidir.

Bayar'a göre Tayvan'ın kalkınmasında etmen olan faktörler iç ve dış çevre koşulları olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Dış koşullarla ilgili olarak Tayvan'ın kalkınma hamlesine başladığı II. Dünya Savaşı sonrası yıllarda komünist ülkelerin dışa kapalı olmaları, sömürgeleştirilen ülkelerin bağımsızlık savaşı veriyor olmaları ve kalkınmış ülkelerin savaşın yaralarını sarmaya çalışıyor olmaları sebebiyle dünya pazarlarında rekabetin yoğun olmamasının önemli olduğu düşünülmektedir. İç koşullarla ilgili olarak toplumun istikrar ve uyum içinde olmasının, yüksek kaliteli zorunlu eğitimin, vatandaşların tutumluluğunun ve

---

³³ Alkan Soyak, "Doğu Asya'da Teknolojik Yetenek ve Sınai Derinleşme: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Sanayi Politikası Sonuçları", Marmara Üniversitesi, **İİBF Dergisi**, Sayı. 1, Cilt. XIV, İstanbul, 1998, s.370.

çalışkanlığının, doğru kalkınma strateji ve politikalarının ve sorumluluklarının bilincinde bir devletin önemi vurgulanmaktadır.³⁴

Tayvan devleti başından beri uyguladığı birçok politikada isabet kaydetmiştir. Bunların başında ülkenin pazar ekonomisini benimsemesi gelmektedir. Bu dönemde Tayvan'ın ekonomisi büyük ölçüde tarıma bağlıyken, devlet tarımı desteklemiş, toprak reformu yapmış, bunların sonucu olarak tarımsal üretim ve gelir artmış, tarım fazlası ihracata yönlendirilerek buradan kazanılan döviz sanayinin gelişmesi için gerekli hammadde, makine ve teçhizatın alımında kullanılmıştır. Küçük bir ülkenin sadece iç pazara yönelerek kalkınması mümkün olmadığından dışa açık politikalar uygulanmış, ihracat sanayi gelişiminin ve kalkınmanın itici gücü olmuştur. Tayvan, kalkınmasının ilk yıllarında bol olan işgücünü emek yoğun sanayileri kurarak değerlendirmiş, sermaye birikimi oluşmaya başlayınca da sermaye yoğun ve daha sonra da teknoloji yoğun sektörlere yatırım yapmaya başarıyla geçmiştir. Devlet, özellikle 1990'lardan sonra kalkınmada önemli rol oynamış, yatırımcılara iyi bir ortam, ekonomik, politik ve sosyal istikrar ve uyum sağlamıştır. Özellikle donanım ve yazılım altyapısı devletçe sağlanmıştır. Özel sektörün girmeye tereddüt ettiği alanlarda ilk girişimler devlet eliyle yapılmıştır.

Tayvan'ın başarısının temel faktörlerinden biri Batı'yı tamamen kopyalamaması, kendi ekonomik plan ve politikalarını saptarken Batı'dan yararlanması, ancak kendi tarihini, kültürel geçmişini, sosyal ve siyasi şartlarını göz önünde bulundurarak tamamen kendine özgü bir model oluşturmasıdır.

Tayvan'da sanayi genellikle küçük ölçekli bir yapılanma gösterdiğinden, Ar-ge desteği de bu duruma göre biçimlenmiştir. Devlet, bu küçük ölçekli işletmelerin sınırlı kaynakları ile Ar-ge faaliyetlerini yüklenmede karşılaştıkları güçlükleri gidermek amacıyla politikalarını belirlemiştir. Bunun yanısıra, küçük işletmelerin

---

³⁴ Güzin Bayar, "Tayvan Kalkınma Deneyimi ve Türkiye için Düşündürdükleri", Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, (Çevrimiçi) <http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/Guzin2004.doc> 11.11.2007.

gereksinimleri doğrultusunda pazarlama ve teknik eğitim konularında olduğu kadar teknolojik Ar-ge oluşturulmasında da kurumlar yaratmıştır.³⁵

Tayvan eğitime çok önem veren ve buna büyük kaynaklar ayıran bir ülkedir. Tayvan'da eğitimin sadece belli yaşlardaki bir çağ nüfusuna yönelik olmadığı, her yaşta, değişik meslek gruplarındaki kişilerin de sık sık eğitim aldıkları, mesleklerinde kendilerini yetiştirdikleri gözlemlenmektedir. Ülkenin bu beşeri faktöre verdiği önem, eğitim seviyesi yüksek işgücüne sahip olmasının etkisine neden olmuştur. Tayvan'ın özellikle yüksek teknoloji sektörlerinin gelişmesinde devlet politikalarının etkin rolü olmuştur.

Genel anlamda Tayvan devletinin ülkenin kalkınmasındaki rolü incelendiğinde, uygulanan politikaların ve verilen teşviklerin çoğunun pazar ekonomisinin işlemesine engel olacak teşvikler olmadığı, Dünya Ticaret Örgütü kurallarına da uygun olan Ar-Ge, eğitim teşviki gibi teşviklerin ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları Tayvan'ın başarı hikâyesinde olumlu rol oynamıştır, ancak, nicelik olarak hiçbir zaman birinci derecede önemli olmamıştır. Diğer taraftan, yabancı sermayenin niteliksel katkıları, rekabet baskısı sağlaması, teknoloji seçenekleri ve transferi sağlaması, ihracata yönelmeyi kolaylaştırması da göz ardı edilmemelidir.

Tayvan'ın hızlı kalkınmasında uyguladığı isabetli politikaların önemli rolü olmuştur.³⁶

---

³⁵ Alkan Soyak, a.g.e., s.368.

³⁶ Güzin Bayar, a.g.e.

Tez çalışmasının 1. Bölümünde devletin ekonomideki değişen rolü, kalkınmacı devletin genel olarak tanımı, özellikleri ve unsurları, Doğu Asya ülkelerinin başarılarında devletin oynadığı rol incelenmiştir. Bugün çoğu iktisatçı devletin ekonomide rol alması gerektiğini kabul etmektedir. Doğu Asya ülkelerine bakıldığında devletin ekonomik kalkınma sürecinde başarılı politikalar uyguladığı görülmektedir.

Ancak gelişmekte olan ülkelerde çeşitli şekiller alan devletler, kalkınmayı gerçekleştirebilecek bir rol oynamada çoğunlukla başarısız olmuşlardır. Kalkınmanın önünde en büyük engelin devletin yozlaşması olduğu kalkınma pratiğinin önemli bir gerçektir. Devletin ekonomideki rolü ile orantılı olarak artış gösteren yozlaşma, Kamusal Seçiş teorisinin üzerinde durduğu ana konusunu oluşturmaktadır. Kalkınmacı devlet ile karşılaştırmak amacı ile Bölüm 2’de Kamusal Seçiş teorisinde devlet anlayışı, olgu olarak yolsuzluk, türleri, yolsuzluğun ekonomik kalkınma ile arasındaki ilişki ele alınacaktır.

2. BÖLÜM

KALKINMAYA ENGEL DEVLET MODELLERİ: KAMUSAL SEÇİŞ MODELLERİ

2.1. Kamusal Seçiş Ekollerinde Devlet Anlayışı

Değişim, insanlık tarihinin bütün dönemlerinde var olmuştur. Ancak son elli yılda bu değişimin hızı, önceki dönemlerle karşılaştırılamayacak düzeyde artış göstermiştir. Dünyamızda meydana gelen gelişmeler devlet anlayışının da değişmesine yol açmıştır.³⁷

Kalkınmacı devlet modelini inceleyen Bölüm 1’de kalkınmayı gerçekleştirebilmek için devlet müdahalesi ve bu müdahaleye olanak sağlayan devletin güçlü olmasının önemli ve gerekli olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, belli bir güce ulaşan devletin, ekonomik ve siyasal olarak yozlaşmasının olanaklı ve bu yüzden kaynakların kalkınmaya aktarılmayışı hala söz konusu olmaktadır. Yozlaşmanın en önemli nedeni, devletin zayıf olmasıdır. Çünkü yozlaşmayı engellemek istediği durumlarda bile devletin gücü buna yetmemektedir. Yozlaşmış devlet ekonomik araçları kullanma ve değerlendirme açısından oldukça zayıftır.³⁸

“Kamu ekonomisine farklı bir paradigmadan yaklaşan kamusal seçiş ekolü, en başta neo-klasik iktisat ve refah iktisadının kabul ettiği ‘iyi devlet’ anlayışını reddetmektedir. Neoklasik anlayış, nasıl ki kamu ekonomisi analizini piyasa aksaklıkları (*market failure*) teorisine dayanmaktadır, kamusal seçiş anlayışında ise, aynı şekilde devlet aksamaktadır (*government failure*).”³⁹

Kamusal seçiş teorisinde devlet, toplumun refahı için çalışan, toplumun üstünde bir varlık olmak yerine, kendi hedef fonksiyonları olan ajanlardan oluşmaktadır. Devleti oluşturan birimler, oy maksimizasyonu hedefi ile davranan politikacılar ve etki alanlarını genişletmeye çalışan bürokratlar. Bunlar kamu ekonomisinin arz yanını oluşturur. Talebi ise, seçmenler ve çıkar grupları oluşturur.

³⁷ Burhan Aykaç, “21. Yüzyılda Kamu Yönetiminde Yeni Eğilimler”, G.Ü. İ.İ.B.F. Özel Sayısı, 2002, s.15.

³⁸ Şevket Tüylüoğlu, a.g.e., s.147.

³⁹ Hülya Kirmanoğlu, a.g.e., s.14.

Siyasi piyasada karşı karşıya gelen bu taraflar, çoğu zaman aldıkları kararlar ile kaynakların yanlış tahsisine neden olurlar. Bu durumun en belirgin olarak ortaya çıktığı alan, kamusal seçim iktisatçılara göre, kamu kesiminin ekonomideki payının aşırı büyümesidir.⁴⁰

Kamu ekonomisinde önemli olan özellik, toplumdaki tüm bireylerin çıkarlarını sağlayacak olan karar alma kurallarının ve kurumların seçilmesi, yani politik karar olma süreci olmaktadır.

2.1.1. Politik Karar Alma Süreci

Kamusal Seçim teorisinde, piyasa ile politik karar alma mekanizması arasındaki ilişki, dolar-oy benzerliği biçiminde anlatılır. Buna göre, piyasada satın alma birimi para olduğu halde politik karar alma sürecinde satın alma birimi kişilerin oyu ile temsil edilmektedir. Her iki karar alma mekanizması bireylerin ihtiyaçlarının giderilmesi yönünden gerekli olduğu halde aralarında çok önemli farklar vardır. Piyasada kişi karar alırken maddi fayda ve maliyetleri dikkate alır; politik karar almada ise seçmenin “oy”unu kullanmasıyla hemen sağlanacak bir fayda ya da maliyet söz konusu değildir. Piyasanın bu özelliği, bireyi davranışının alternatif maliyetini hesaplamaya zorlar. Politik karar alma sürecinde ise, kişi “kamu yararı” gibi anlamını kesin olarak bilmediği değer yargılarından hareket ederek oyunu kullanır.⁴¹

Politik karar alma teorisinde, toplumsal ihtiyaçları giderecek olan mal ve hizmetlere halkın ne kadar kaynak tahsis etmek istediğini belirlemek için toplumdaki bireylerin birlikte karar vermeleri gerekmektedir. Kolektif kararlara katılacakların sayıları ise kamusal mal ve hizmetlerden yararlanabilecek olan tüketicilerin sayıları kadardır. Ancak fayda ve maliyetleri bütün toplum bireyelerine yayılan mal ve hizmetlerle ilgili olarak alınacak kararlarda, teknik olarak, nüfusun tamamının karar alma mekanizmasına katılması mümkün olmadığından, belli nitelikteki kişiler politik

---

⁴⁰ Hülya Kirmanoğlu, a.g.e.

⁴¹ Orhan Şener, **Kamu Ekonomisi**, (5.Baskı), İstanbul: Beta Basım Dağ. A.Ş., 1996, s.129-131.

karar alma sürecine katılmaktadırlar. Gerçekten toplumu oluşturan bütün bireylerin genel görüşüne başvurarak kolektif kararlar almak mümkün değildir. Bu nedenle, yaş ve milliyet gibi bazı nitelikler esas alınarak, kolektif kararlara katılacak olan seçmenler ve onların temsilcileri belirlenmektedir.⁴²

Devlet, tam kamusal mal ve hizmet üretmek zorundadır. Devlet bütçesi, tam kamusal mal ve hizmetler ile yarı kamusal mal ve hizmetleri kapsamaktadır. Politik karar alma süreci esas olarak bu mal ve hizmetlerin üretimi ile ilgilidir. Ancak politik karar alma süreci, gelir dağılımında adalet ve kaynak tahsisinde etkinlik amaçları için bazı özel mal ve hizmetleri kapsamına almaktadır. Fonksiyonel bütçe tasnifinde devletin ekonomik hizmetleri başlığı altında yer alan özel mallar, azalan maliyet şartları altında üretim, marjinal maliyetle üretim ve tekelleşme gibi nedenlerle, kolektif karar alma mekanizmasına dayalı olarak üretilmektedir. Kamusal mal ve hizmetler için politik karar alma mekanizmasına başvurma bu mal ve hizmetlerin temel özelliklerinden (bölünmezlik, pazarlanmazlık vb.) kaynaklanmaktadır. Politik karar alma sürecinde mal ve hizmet üretimi için kararların alınması aşamasında birçok unsur etkili olmaktadır. Bu unsurlar karar alma sürecinin ilk aşamasından kararların uygulanma aşamasına kadar geçen süreçte yer alan aktörler olarak ifade edilmektedir. Bu aktörler; siyasal partiler, seçmenler, bürokratlar ve baskı gruplarıdır.⁴³

2.1.2. Politik Karar Alma Sürecinde Rol Alan Aktörler

Kamusal seçiş ekolünde iki temel varsayım bulunmaktadır. Bu varsayımlar, iktisadi adam (homo economicus) ve değişimden kazançlar (catallaxy) olarak adlandırılmaktadır.

Değişimden kazançlar varsayımına göre, bireyler, özel ekonomide nasıl malların mübadelesi ile daha yüksek bir fayda düzeyine sahip oluyorlar ise, yani bu

---

⁴² Green, Jerry R. ve Jean, Laffont , **Incentives in Public Decision-Making**, North Holland Publishing Company, Amsterdam, 1979, s. 163.

⁴³ Mustafa Sakal, (2002), "Siyasal Karar Alma Sürecinde Yer Alan Aktörler ve Roller", (Çevrimiçi) www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/sakal-siyasal-karar-alma.pdf 12.11.2007.

mübadeleden herkes fayda sağlıyor ise, kamu ekonomisinde de vergi ve harcamaların oylanacağı kurumsal çerçeve herkesin kazançlı çıkacağı şekilde seçilmelidir.⁴⁴

“Homo economicus” motifiyle politik karar alma sürecinde rol alan aktörlerin “çıkarlarını” maksimize etmeye çalışmaları yani;⁴⁵

- Seçmenlerin “fayda maksimizasyonu”,
- Siyasal partilerin “oy maksimizasyonu”,
- Bürokrasinin “bütçe maksimizasyonu”,
- Çıkar ve baskı gruplarının “rant maksimizasyonu”, pesinde koşmaları “Maximand” ilkesi olarak adlandırılmaktadır.

İktisadi adam varsayımından hareketle Kamusal Seçiş teorisi, politik süreçte rol alan aktörlerin, esasen kendi özel çıkarlarının pesinde koştuğunu kabul eder.

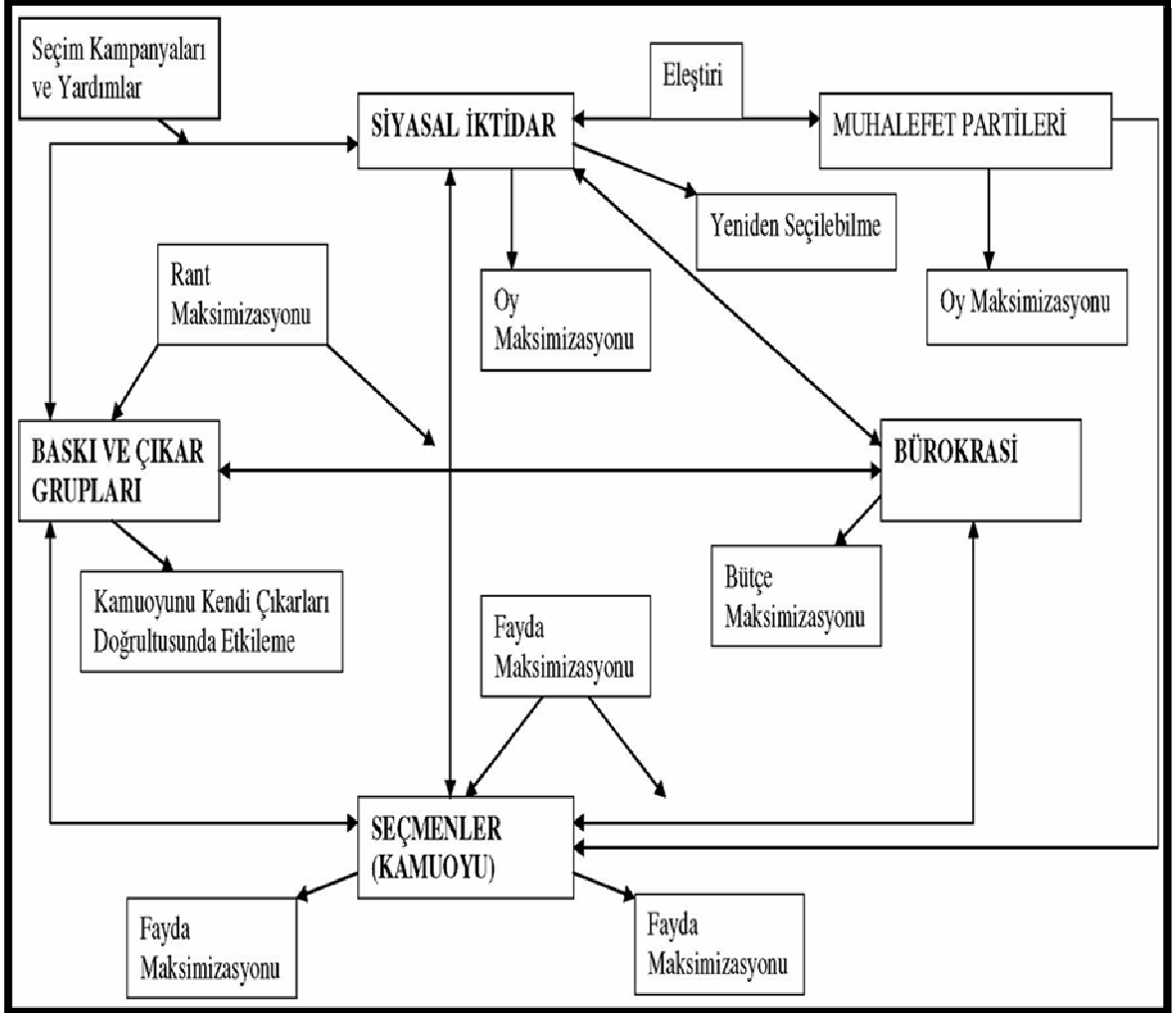
Kamusal Seçiş teorisinin açıklamaları çerçevesinde “özel çıkar maksimizasyonu” ilişkileri, Şekil-2.1.’de açıkça görülmektedir.

---

⁴⁴ Hülya Kirmanoğlu, a.g.e., s.232.

⁴⁵ Coşkun Can Aktan, **Anayasal İktisat**, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002, s.5-6.

Şekil-2.1.: Politik Karar Alma Sürecinde Aktörler Arası Çıkar İlişkileri

Kaynak: www.canaktan.org/din-ahlak/yosuzlukla-mucadele-stratejileri/tum-yazilar/siyasal-yozlaşmanın-nedenleri.pdf

Şekil-2.1.'den de anlaşıldığı üzere politik süreçte aktörler arası çok yönlü bir etkileşim söz konusudur. Kamu sektörünün rolü ve fonksiyonları arttıkça, politik karar alma sürecinde rol alan baskı gruplarının çıkarlarının artması söz konusudur. Seçmenler, siyasal bilgisizlik ve ilgisizlikleri dolayısıyla daha fazla kamusal mal ve hizmet talep ederler. Yeniden seçilebilme kaygısı dâhilinde, kamusal malların arzını düzenleyen siyasal iktidarlar ise; oylarını maksimize etmek için bürokrasiden bütçenin artırılmasını talep eder. “Liyakat” anlayışının hâkim olmadığı bürokratlar

ise, sahip olduğu avantajları kaybetmemek için “bütçe denkliği” prensibini çiğnemekte sakınca görmez ve kamu harcamaları artar.⁴⁶

Bu etkileşimi daha iyi anlayabilmek için politik karar alma sürecinin aktörlerini (siyasal partiler, seçmenler, bürokrasi, baskı ve çıkar grupları) daha yakından inceleyelim.

2.1.2.1. Siyasal Partiler

Demokratik sistemlerde, politik karar alma sürecinde rol alan aktörlerden en etkili si hiç şüphesiz siyasal partilerdir. Siyasal partiler yönetim ile halk arasında bir bağlantı kurarlar. Politik karar alma sürecinde, seçmenlerin kamusal mal ve hizmetlere olan talebinin belirlenmesinde siyasal partilere önemli görevler düşmektedir. Seçmenler kamusal mal ve hizmetlere olan taleplerini doğrudan belirtmezler. Bu nedenle, seçmenler kamusal mal ve hizmet tercihlerini siyasal parti programları doğrultusunda belli bir siyasi partiye oy vererek, politik karar alma sürecine yansıtmaya çalışmaktadırlar. Siyasal partiler tek başlarına veya diğer partilerle koalisyon yaparak iktidara gelmeye çalışan kuruluşlardır. İktidar olabilmek için siyasal partiler diğer partilerle politik bir rekabete girerler. Bunun için, liderlerini ve ideolojilerini propaganda yaparak seçmenlere anlatırlar.

Siyasal partilerin, iktidara gelmeleri en çok oyu almaları halinde mümkündür. En çok oyu almaları ise parti programlarındaki ekonomik ve sosyal hedeflerin toplum tarafından kabul görmesiyle gerçekleşir. Bu nedenle siyasal partiler toplumun çoğunluğunun önceliği olan problemlere yönelik seçim beyannameleri hazırlarlar. Seçmen ise siyasal partileri ve vaatlerini kendi çıkarları doğrultusunda karşılaştırarak pozisyonunu belirler.⁴⁷

Seçimde en fazla oyu alan siyasal parti yönetime gelerek kamu ekonomisinde karar alma yetkisine sahip olur. Karar almada doğrudan doğruya bir rolleri olmayan

---

⁴⁶ Ahmet Fazıl Özsoylu, **Yeraltı Ekonomisi**, Ankara: Akçağ Yayınları, 1997, s.155.

⁴⁷ Mustafa Sakal, a.g.e.

muhalefet partilerinin ise; kendi seçmenlerinin isteklerine yönelik kanun teklifleri yapma ve iktidar partisinin uygulamalarını eleştirme gibi imkânları mevcuttur.⁴⁸

Seçimde en fazla oyu alan parti, bir sonraki seçime kadar yönetimi üstlenmektedir. Böylece iktidara gelen siyasi parti, ekonomik anlamda herhangi bir anayasal kısıtlama olmaksızın dilediği gibi hareket edebilmektedir. Yani hükümet olan parti; sınırsız olarak kamulaştırmaya veya tam tersi özelleştirmeye gidebilir ya da bu iki uç uygulama arasında denge kurabilir.⁴⁹ Hukuki olarak mevcut olan bu boşluk ve belirsizlik hali, karar alma mekanizmasında keyfi uygulamaların dolayısıyla politik ve ekonomik yozlaşmaların temel nedenidir.

Politikacılar özellikle seçim dönemlerinde yoğun bir şekilde rekabet ederler. Tekrar seçilebilmek yani kendi çıkarlarını korumak için, kamusal kaynakları kullanıp seçmeni etkilemeye çalışırlar. Nordhauss'a göre "politikacı ilk iktidara geldiği dönemde parasızlık nedeniyle masraftan kaçınırken, seçimler yaklaştıkça hediye yağmuru başlar." Siyasal iktidar normal zamanlarda oylarını korumak için, ideolojik söylemlerle seçmenlerin karşısına çıkar. Seçim dönemlerinde ise yeniden seçilebilmek için genişletici maliye ve para politikaları uygular.⁵⁰

2.1.2.2. Seçmenler

Politik karar alma sürecinde rol alan aktörlerden birisi de seçmenlerdir. Seçim söz konusu olduğu zaman, politikacı açısından en önemli amaç seçmenleri etkilemektir. Vatandaşlar bazen, seçimlere katılmanın kendilerine hiçbir fayda getirmeyeceğini ya da katılmış olsalar bile seçilmiş temsilciler ve hükümetlerin sadece kendi görüşleri doğrultusunda karar alacaklarını düşünebilirler. Seçmenlerin politik karar alma sürecine katılmaları genellikle bir çıkara dayalıdır. Seçmenlerin

---

⁴⁸ Aktan, C. Can ve Dileyici, Dilek (2001), "Kamu Ekonomisinde Karar Alma ve Oylama Yöntemleri", **Anayasal İktisat**, (Edit. C. Can Aktan), Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002.

⁴⁹ Sinan Sönmez, "Kamu Ekonomisi Teorisi –Kamu Harcamalarında Etkinlik Arayışı", Ankara: Teori Yayınları, 1987, s.192.

⁵⁰ Benett, James T. ve Johnson, Manuel H. (1980), "Devletin Büyümesi Teorileri", (Çev. Aytaç Eker), (Çevrimiçi) www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/eker-benett-devletbuyumesi.htm 11.11.2007.

kamusal nitelikli kararlara katılmaları ancak, katılım sonucunda elde edecekleri net faydanın pozitif olması halinde mümkündür.⁵¹ Her seçmen, yapacağı tercihin kendisine sağlayacağı faydaları ve yükleyeceği maliyetleri bilme ihtiyacı hisseder.

Downs, seçmenler ile politikacılar arasındaki çıkar alışverişini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Downs'a göre; seçmenler ödedikleri vergiye kıyasla elde edecekleri faydayı; politikacılar ise, elde edecekleri oy sayısını maksimize etmeye çalışırlar. Bu nedenle seçmenler, çıkarlarına en çok hizmet edecek adaylara oylarını verirken; politikacılar da, seçmenlerin fayda maksimizasyonuna hizmet edecek harcama programlarını hazırlarlar. Yani, piyasa karar alma mekanizmasında önemli bir unsur olan “kâr maksimizasyonu” motifinin yerini, politik karar alma mekanizmasında “oy maksimizasyonu” motifi almaktadır.⁵²

2.1.2.3. Baskı ve Çıkar Grupları

“Baskı grubu” kavramı daha geniş bir alanı kapsarken “çıkar grubu” kavramı daha dar bir alana sahiptir.

“Çıkar grubu, her atomize olmuş karmaşık toplumda, yani statü düzeyinden endüstri çağına ulaşmakla sınıf düzeyine geçmiş her toplumda faaliyet gösteren, belirli talepleri olan örgütlü ya da örgütsüz topluluktur.”⁵³ “Baskı grubu” ise; yönetici ya da liderleri aracılığıyla hükümet politikalarını ya da başka toplumsal kümeleri etkilemeye çalışan organize gruplardır.⁵⁴

Baskı ve çıkar gruplarının bir diğer özelliği de siyasal partilerle olan ilişkilerini gizlilik içinde yürütmeleridir. Çok fazla baskı grubunun olduğu ve bunların parlamenterleri açıktan tek tek etkilemeye çalıştığı bazı gelişmiş ülkeler ise bu gizliliğin istisnasıdır. Bu ülkelerdeki baskı grupları “lobi” adı altında faaliyetlerini

⁵¹ Kenan Bulutoğlu, Kamu Ekonomisine Giriş-Devletin Ekonomik Bir Kuramı, (Dördüncü Yayım), İstanbul: Filiz Kitabevi, 1998, s.122.

⁵² Anthony Downs, **An-Economic Theory of Democracy**, New York: Harper and Row, 1957.

⁵³ Ahmet Yücekök, Siyasetin Toplumsal Tabanı, Ankara: **Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları**, 1987, s.69.

⁵⁴ Yeltekin Kayabaşı, “Politik Yozlaşmaya Çözüm Olarak Anayasal İktisat”, Çukurova Üniveristesi, Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2005.

açıkça sürdürmektedirler. Gizlilik içinde çalışmak daha çok az gelişmiş ülkelere ait bir özelliktir. Siyasal katılım, cehalet ve fakirlik gibi faktörler dolayısıyla az gelişmiş ülkelerde baskı grupları sayı olarak azdır. Ancak, politikaya katılımın yetersiz olması nedeniyle parlamento üzerinde çıkar gruplarının etkisi açık ve berrak bir biçimde görülmektedir. Bu nedenle az gelişmiş ülkelerde yasaların baskı grupları lehine çıkması ihtimali gelişmiş ülkelere oranla daha yüksektir.⁵⁵

Baskı-çıkâr grubunun politik karar alma sürecindeki etkinliği, üye sayısının büyüklüğüne ve mali kaynaklarına bağlıdır. Çok sayıda üyesi olan ve mali açıdan güçlü olan iyi örgütlenmiş bir grubun siyasal iktidar üzerindeki etkisi, bu unsurlar bakımında zayıf olan başka bir gruba oranla çok daha belirleyici olacaktır.⁵⁶

Politik karar alma sürecinde çıkar ve baskı grupları (şirket ve holdingler, işçi ve işveren sendikaları, ticaret ve sanayi odaları, diğer mesleki birlikler vb.) hükümet, muhalefet partileri, bürokrasi ve seçmenler ile “lobicilik” yaparak kamu sektöründe optimum karar alınmasını engeller.⁵⁷

Çıkâr gruplarının siyasi partilerle olan etkileşimlerinin en üst düzeye çıktığı zaman dilimi seçim öncesidir. Bu gruplar seçim öncesinde siyasi partilerle “kişisel çıkâr-oy alışverişine” girişirler. Yani baskı grubu üyelerinin oyları, kendilerine en fazla hizmeti verecek olan siyasi partiye gider. Seçim sonrasında ise, siyasal iktidar üzerinde yoğun bir baskı uygulayarak çıkârlarının maksimizasyonu için gerekli düzenlemelerin yapılmasını isterler.⁵⁸

Özel çıkâr gruplarına mensup seçmenler; politikacılara kendi çıkârlarına uygun olarak hareket edip etmemelerine göre oy verdikleri gibi, bu partileri ve politikacıları finanse ederler. Bu şekilde bir politik mübadele sonucu iktidara gelen politikacı, kamu kaynaklarını “istediği gibi ” yağmalama yetkisini, çıkâr grubu ise

---

⁵⁵ Mustafa Sakal, , a.g.e.

⁵⁶ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, (6. Basım), İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1983, s.165.

⁵⁷ Coşkun Can Aktan, **Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri**, Ankara:Hak-İş Yayınları, 2001, s.60.

⁵⁸ Vural F. Savaş, **Anayasal İktisat**, (3. Baskı), İstanbul: Avcıol Basım Yayım, 1997, s.14.

“pay kapma” hakkını elde eder. Bu etkileşimin maliyetini yani politikacının yağmasını ve çıkar grubunun elde ettiği rantı ise, vergi mükellefleri finanse eder.⁵⁹

Baskı ve çıkar gruplarının politik karar alma sürecindeki etkinlikleri dengelenmediği takdirde, söz konusu süreçte bazı yozlaşmaların ortaya çıkması kaçınılmazdır.

Baskı ve çıkar gruplarının politik karar alma sürecini etkilemede, başarılı olmasında önemli rol oynayan metotları, masum bir makale yazmaktan tehdit etmeye kadar çok çeşitlidir. Bunlar:⁶⁰

- Baskı grupları, çıkarlarına ulaşmak için araştırma, rapor, toplantı vb. aktivitelerde bulunarak, yani isteklerinin haklılığına kamuoyunu inandırarak, siyasi iktidarı köşeye sıkıştırmaya çalışırlar.
- Baskı ve çıkar gruplarının hükümeti etkileme yöntemlerinden bir diğeri eylem yapmaktır.
- Çıkar gruplarının karar alma mekanizmasındaki kişileri etkilemek için en sık başvurdukları yöntem rüşvettir.
- Ayrıca baskı ve çıkar grupları, finanse ettikleri siyasi partinin hükümet olması halinde grubun çıkarlarına hizmet etmesini sağlarlar.

2.1.2.4. Bürokrasi

Politik karar alma sürecini etkileyen unsurlardan birisi de kamu bürokrasisidir. Kamu hizmetlerinin sunulmasında bürokratlar siyasi iktidar ile seçmenler arasında bir aracı konumundadır. Bu nedenle, kamu bürokrasisine politik karar alma mekanizmasında etkinliğin sağlanması yönünden önemli görevler

---

⁵⁹ Kenan Bulutoğlu, **Kamu Ekonomisine Giriş**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1981, s.105.

⁶⁰ Orhan Şener, **a.g.e.**, s.175-176.

düşmektedir. Çünkü seçmenler kamusal mal ve hizmetlerine karşı ihtiyaçların derecesini tayin edebildikleri halde, bürokratlar detayları saptayabilmektedirler.⁶¹

Literatüre bakıldığında bürokrasi konusunda iki farklı yaklaşım vardır. Birinci yaklaşıma göre, her bir bürokratin yapacağı işler ve bu işlerin nasıl yapılacağı tanımlanmıştır; görevlilerin sistematik denetimini sağlayan bir ast-üst ilişkisi vardır; bürokratik faaliyet, görevlinin tüm çalışma kapasitesini kullanmasını gerektirir.⁶² İkinci yaklaşım göre ise, bürokratlar politik düzeyde, tıpkı sosyo-ekonomik alandaki diğer tüm aktörler gibi kuvvetli şahsi çıkarılara sahip oldukları şeklinde kabul edilmektedirler.⁶³ Kamusal Seçiş teorisi, bürokratların kamusal mal ve hizmetleri verimli bir şekilde sunmadıklarını ve görevlerini yaparken bireysel tercihleri doğrultusunda kendi çıkarlarına öncelik verdiklerini varsaymaktadır.

Bürokratların etkin çalışmasını ve doğru karar vermesini önleyen unsurlardan birisi, kazançlarının yetersizliğidir. Çünkü bürokratlar her ne kadar monopol izlenimi uyandırsalar da faaliyetleri sonunda elde edilen kârı ve kazancı kendileri sahiplenemezler.⁶⁴

Bürokrasiyi her geçen gün etkinlikten uzaklaştıran ve yozlaştıran başlıca sorunlar arasında siyasallaşma, hızlı personel hareketleri, rüşvet, örgütlenme bozuklukları, kırtasiyecilik ve şekil düşkünlüğü ile güdülenme yetersizliği sayılmaktadır. Günümüzdeki yaygın görüşe göre; bürokratlar, daha yüksek bir gelir elde etme arzusu da dâhil olmak üzere esasında iktidar, kamusal saygınlık, lüks ve görevde rahatlık vb. amaçlara ulaşmak için çalışırlar. Bu amaçlara yönelik bürokrasinin rasyonel davranışı zorunlu olarak kamu malları arzını maksimize etmek arzusu ve etkin olmayan üretim yoluyla kaynakların israfı şeklinde bir sonuç

---

⁶¹ Judith E. GRUBER, **Controlling Bureaucracies (Dilemmas in Democratic Governance)**, University of California Press, Los Angeles, London 1987, (Aktaran: Mustafa Sakal, “Siyasal Karar Alma Sürecinde Yer Alan Aktörler ve Roller”)

⁶² Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, (Çev. Taha Parla), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay., 1993, s.192-194.

⁶³ Horst Hanusch, “Kamu Sektöründe Etkinsizlikler: Talep ve Arz Yönleri”, 1983, (Çev. Sabri Tekir), (Çevrimiçi) www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/tekir-hanusch-kamu-etkinsiz.htm 12.10.2007.

⁶⁴ İbrahim Bakırtaş, “Kamu Harcamaları Üzerinde Bürokratik Gücün Belirleyici Unsurlarının Etkisi”, Dokuz Eylül Üniversitesi, **İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt:14, Sayı:1, 1999, ss.137-159.

doğuracaktır. Bu sonuç kamu kesiminin arz kanadının özel çıkarlara göre şekillendiği ve büyüdükçe yozlaştığı anlamına gelmektedir.⁶⁵

2.2. Aktörlerin Davranışlarından Doğan Devlet Aksaklıkları Teorisi İçinde Yozlaşma

Kamusal Seçiş teorisine göre, ekonomik yapısı ne olursa olsun, ülkelerin kamu harcamalarıyla ilgili kararları üzerinde siyasal partiler, seçmenler, bürokrasi ve baskı grupları etkili olmaktadır. Politik karar alma sürecinde rol alan bu aktörler kamusal kaynakların tahsisinde, kendi çıkarları öne çıkararak kamusal kaynaklardan yararlanmak istemektedirler. Kamusal kaynakların politik aktörlerce kullanımı, politik karar alma sürecinde belli yozlaşmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yozlaşma olgusunun daha yakından incelenmesi için aşağıda tanımı, özellikleri ve türleri ele alınmaktadır.

2.2.1. Yozlaşmanın Tanımı

Yozlaşma, daha dar anlamda yolsuzluk, insanlık tarihi boyunca var olan bir olgudur. Bu sorun gelişmiş-gelişmekte olan, büyük – küçük, piyasa ekonomisi ya da başka ekonomik sistemleri uygulayan ülkelerin hepsinde farklı derecelerde görülebilmektedir.

Yolsuzluğun kesin bir tanımını yapmak mümkün değildir. Günümüze kadar yolsuzluk çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Yolsuzluk, “kamu görevlisinin maddesel ve maddesel olmayan çıkarlar için yetkisini yasal düzenlemelere aykırı bir biçimde kullanmasıdır.”⁶⁶ Ama buradan, yolsuzluğun özel sektör faaliyetlerinde bulunmadığı sonucuna varılmamalıdır. Özellikle büyük özel teşebbüslerde, örneğin alım yapılırken ve hatta işe adam alınırken yolsuzluk açıkça vardır. Bazen, kamu yetkisi

---

⁶⁵ Refik Çulpan, “Bürokratik Sistemin Yozlaşması”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 2, Haziran, 1980, ss. 31–45.

⁶⁶ Ümit Berkman, **Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet**, Ankara: TODAİE Yayını, 1983, s.9.

sadece özel çıkarlar için kullanılmaz. Bir kişi, partisi, sınıfı, grubu, dostları ve ailesinin çıkarı için de yolsuzluk yapabilmektedir. Gerçekten de birçok ülkede yolsuzluk, siyasi partilerin faaliyetlerini finanse etmek için yapılmaktadır.⁶⁷

Çulpan, ise yolsuzluk kavramını şu şekilde tanımlamıştır: “Kamu görevlilerinin yapılmaması gereken işlemleri yapmaları ya da yapmamaları gereken işlemleri çabuklaştırmaları karşılığı çıkar sağlamlarına yolsuzluk denir. Bu genel deyim, rüşvet, zimmete para geçirme, irtikâp, memuriyet ve mevkiin nüfuzunu kötüye kullanma ve memuriyet vazifelerini yapmama gibi dürüstlük ve ahlâk kurallarına aykırı davranışların tümü için kullanılmaktadır.”⁶⁸

Can Aktan, politik yozlaşma kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: “Politik karar alma mekanizmasında rol alan aktörlerin (seçmenler, politikacılar, bürokratlar, çıkar ve baskı grupları) ‘özel çıkar’ sağlama gayesiyle toplumda mevcut hukuki, dini, ahlâki ve kültürel normları ihlal edici davranış ve eylemde bulunmalarına politik yozlaşma denir⁶⁹.”

Genel bir tanım yapacak olursak, politik süreçte doğrudan veya dolaylı olarak yer alan kimselerin, sürecin kendi menfaatlerine uygun işlemesi için giriştikleri ahlâk ve yasa dışı her türlü eyleme politik yozlaşma denir.

2.2.2. Yozlaşmanın Özellikleri

Politik yozlaşmanın özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür:⁷⁰

- Politik karar alma sürecinde ortaya çıkmaktadır.
- Politik yozlaşma zaman içinde toplumun tüm kesimlerine yayılır.

⁶⁷ Vito Tanzi, “Dünya Çapında Yolsuzluk”, Çev. Gamze Kösekahya, (Çevrimiçi) <http://www.frmt.com/ekonomi-iktisat-isletme/698913-dunya-capinda-yolsuzluk.html> 23.12.2007.

⁶⁸ Refik Çulpan, a.g.e., ss. 31–45.

⁶⁹ Coşkun Can Aktan, **Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi; 1980–1990 Türkiye Deneyimi**, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 1992, s.22.

⁷⁰ Coşkun Can Aktan, **Temiz Toplum ve Temiz Siyaset**, İzmir: T Yayınları, 1994, s.22-24.

- Politik yozlaşma ile karar verme yetkisine sahip olan aktörler kamusal yetkilerini mevcut yasa, norm ve ahlâk kurallarına aykırı olarak kullanmaktadırlar.
- Politik yozlaşma nedeniyle demokratik kurumlar zaman içerisinde fonksiyonlarını yapamaz hale gelmektedir.
- Politik yozlaşma genellikle gizlidir. Gizliliğin deşifre edilme riski, politik yozlaşmanın piyasasına ve dolayısıyla fiyata yansımaktadır.
- Her siyasal rejimde (monarşi, oligarşi, demokrasi vb.) politik yozlaşma farklı boyutta ve türde mevcuttur.
- Ülkelerin sosyo-ekonomik yapısı ile politik yozlaşma arasında yakın bir ilişki mevcuttur.

Yolsuzluk tüm dünyada suç sayılmaktadır. Fakat diğer suçlarla beraber incelendiğinde diğerlerinden ayrılan özellikler taşıdığı gözlemlenmiştir. Yolsuzluk dışındaki diğer suçlar arasında oldukça yakın ilişki vardır. Yani hırsızlık, cinayet, gasp vb. gibi suçlar arasında bağlantı vardır. Fakat aynı ilişki diğer suçlar ve yolsuzluk arasında gözlenmemiştir. Yolsuzluğu diğer faktörlerden ayıran özellikler, bunun hükümet faaliyetlerine, otoriteye ve insanlar arasındaki ilişkiye dayanmasıdır. Diğer suçlar ele alındığında bir kişinin diğer bir bireye zararı söz konusu iken yozlaşmada iki ya da daha fazla bireyin karşılıklı anlaşarak en az birinin görevini kötüye kullanması sonucu topluma zararlı olması gözlenmektedir. Devlet toplum refahı için kamu mallarının dağılımını sağlar. Yolsuzluk ile bu dağılım etkinlikten saptırılmaktadır.⁷¹

2.2.3. Yozlaşmanın Türleri

Politik karar alma sürecinin yasama, yürütme, yargı ve seçim aşamalarının işleyişinde ortaya çıkan politik yozlaşma, çok değişik türde ve boyutta

---

⁷¹ İsmail Aydoğuş, “Yolsuzluk vet Doğrudan Yabancı Yatırımlar”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, **İ.İ.B.F. Dergisi**, C.VII ,S.2, 2005.

olabilmektedir. Aşağıda, söz konusu süreçte görülen politik yozlaşma türleri incelenecektir. Az gelişmiş ülkelerde görülen yolsuzluk olgusu politik yolsuzluk ve yönetsel yolsuzluk olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır.

2.2.3.1. Politik Yolsuzluk

Politik yolsuzluklar, politik yozlaşma şekillerinden biri olan lobicilik aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Politik karar alma sürecinde bazı çıkar grupları, özellikle iktidar partisi ile bunun yanında muhalefet partisi, bürokratlar ve seçmenler ile lobicilik yaparak kamu yararına kararlar alınmasını engeller. Baskı ve çıkar grupları (holdingler, şirketler, işçi ve işveren sendikaları, ticaret ve sanayi odaları, diğer mesleki birlikler vb.) değişik şekillerde kendi çıkarları doğrultusunda lobicilik yapmaktadırlar. Siyasal işlevlere ilişkin olarak kamu gücünün kullanılması, belli politikanın belirlenmesinde, yani en genel manada yasaların yapımında ortaya çıkmaktadır.

Siyasal işlevlere ilişkin kamu yetkisinin, siyasal yönetim sürecinde çıkar gözetilerek, yasal düzenlemelere aykırı biçimde kullanılması siyasal yolsuzluk olarak nitelenebilir. Politik yolsuzluklar kendisine sağlanan bir menfaat karşılığında bir milletvekilinin bir yasa taslağını, çıkar sağlayanların isteği doğrultusunda etkileme ya da etkilememe davranışı, bir de iktidardaki siyasal gücün, kendi yandaşlarının çıkarlarını gözeterek biçimde, gücünü ve yetkisini kullanması biçiminde ortaya çıkmaktadır.⁷²

2.2.3.2. Yönetsel Yolsuzluk

Yönetsel yolsuzluk, politikaların uygulanmasında yani yasaların ve hükümet politika ve programlarının kamu bürokrasisi tarafından uygulanması sırasında ortaya çıkar. Bu nedenle yönetsel yolsuzluğun taraflarından biri her zaman için kamu

---

⁷² Kemal Özsemerci, “Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri”, (Çevrimiçi) http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_206.htm 05.01.2008.

yöneticileridir. Yönetmel işlevlere ilişkin kamu yetkisinin kamu yönetimi sürecinde çıkar gözetilerek yasal düzenlemelere aykırı biçimde kullanılması yönetmel yolsuzluk olarak tanımlanabilir.

Az gelişmiş ülkelerde yönetmel yolsuzlukların daha fazladır. Bunun nedeni olarak çıkar gruplarının ya da sivil toplum kuruluşu şeklinde ortaya çıkan örgütlenmelerin ülkemizde çok etkili bir konuma ulaşmamış yani yasamayı etkileyebilecek bir güçte olmaması; bunun yerine kamu yönetimi sürecine etkiye bulunabilecek olan aile, akraba, etnik, dinsel ya da yerel bağılıkların daha çok oluşmuş olmasıdır.

Yönetmel yolsuzlukları “maddi çıkar karşılığı yolsuzluk” ve “maddi olmayan çıkar karşılığı yolsuzluk” olarak ikiye ayırmak mümkündür.⁷³

2.2.3.2.1. Maddi Çıkar Karşılığı Yolsuzluk

Kamu görev ve yetkilerinin maddi kazanç gözetilerek yasal düzenlemelere aykırı biçimde kullanılması maddi çıkar karşılığı yolsuzluk olarak tanımlanabilir. Yolsuzluğun bu şekli karşımıza çok çeşitli şekillerde çıkabilir. Bunların belli başlı olanları ise rüşvet, haraç ve zimmettir.

a) Rüşvet, yolsuzlukların en yaygın şekillerinden biridir. En eski örgütlü toplumlardan günümüz devletlerine kadar varlığını devam ettirmiş sosyal bir problemdir.⁷⁴

Politik yozlaşma, halk arasında ve bazı araştırmacılar tarafından “rüşvet” veya “rüşvet ve yolsuzluk” olarak nitelendirilmektedir. En genel biçimde rüşvet, yetkili birisine, başkası tarafından toplumun sosyo-kültürel normlarına aykırı bir şekilde menfaat vaat edilerek veya sağlanarak bir işin yaptırılmasıdır.⁷⁵

---

⁷³ Kemal Özsemerci , a.g.e.

⁷⁴ Kemal Özsemerci, a.g.e.

⁷⁵ Ahmet Mumcu, **Osmanlı Devletinde Rüşvet. Özellikle Adli Rüşvet**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1985, s.1.

Aktan'a göre rüşvet, kamu görevlilerinin, kamusal mal ve hizmetlerin halka arzı esnasında görev ve yetkilerini kötüye kullanarak ve muhatap oldukları kişi ve kurumlara ayrıcalıklı işlem yaparak, para veya diğer şekillerde bir menfaat sağlamalarıdır.⁷⁶

Rüşvet niteliği açısından iki türdür: hafif rüşvet ve ağır rüşvet. Birincisi, kanuna uygun kamu işlerinin hızlandırılması yani olağan duruma kıyasla daha çabuk yerine getirilmesi şeklinde kötüye kullanılabilir.⁷⁷ Bu durumda rüşveti veren kişilere diğerleri aleyhine ayrıcalıklı işlem yapılmaktadır. Ağır rüşvet durumunda ise, kanuna uygun olmayan ya da yasaklanmış kamu işlemlerinin bir menfaat karşılığı yerine getirilmesi halinde de kamu yetkisi kötüye kullanılmış olur. Rüşvet fiyatının oluşmasında belirleyici olan rüşvetin niteliğidir. Alınan risk ve yapılan işlem göz önüne alındığında, doğal olarak ağır rüşvetin fiyatı hafif rüşvetin fiyatından daha yüksektir.

Gelişme çabası içinde olan ülkelerdeki, ekonomik kaynakları kullanma fırsatlarının kısıtlılığı rüşveti teşvik etmektedir.⁷⁸ Rüşvet olgusu geri kalmış ülkelerde olduğu gibi gelişmiş ülkelerde de politik yozlaşmanın en önemli nedenlerinden birisidir. Tek fark rüşvetin sıklıkla görüldüğü mekân farkıdır. Gelişmiş ülkelerde, rüşvet ulusal düzeyde değil yerel düzeyde ortaya çıkmaktadır. Örneğin, İngiltere'de yerel yönetimlerdeki küçük çaplı yolsuzluklara, yükseklerdeki skandallardan çok daha sık karşılaşılmaktadır.⁷⁹

Rüşvet, bir toplumdaki mevcut normları (hukuki, dini, ahlâki, kültürel) ihlal edici bir olgudur. Politik yozlaşmalar her toplumda olmakla birlikte, bunların nitelik ve niceliği toplumdan topluma farklılıklar göstermektedir. Ancak her suç gibi rüşvet toplumsal bir olaydır ve özellikle sosyal yapının bozulduğu dönemlerde, iyice yüzeye çıkar.⁸⁰

---

⁷⁶ Coşkun Can Aktan, (1992), a.g.e., s.430.

⁷⁷ İlhan Tekeli, Gencay Saylan, "Rüşvet Kuramı", **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:7, Sayı: 3, Eylül, 1974, ss.93-113.

⁷⁸ Coşkun Can Aktan, (1992), a.g.e, s.28.

⁷⁹ Türker Alkan, **Siyasal Ahlâk ve Siyasal Ahlâksızlık**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1993, s.198-199.

⁸⁰ Ümit Berkman, a.g.e., s.46.

Rüşvet olgusunun ortaya çıkması kamu bürokrasisinin örgütlenme biçimi ile yakından ilişkilidir. Aşırı kuralcılık, otoritenin merkezileşmesi, hizmet arzının yetersizliği, yasakçı devlet anlayışı, sosyal yapının bozulması, yönetimin şeffaf olmaması rüşveti besleyen en önemli unsurlardır.⁸¹ Rüşvetin, yaygınlaşmasında yasaların yetersizliği ve toplumun mevcut yasalara uyma oranının düşüklüğü de etkilidir.

Rüşvetin olumsuz birçok etkisinin yanı sıra, evrensel, dokunulmaz ve eşitlik içinde kullanılması gereken “insan hakları ve özgürlükleri” alanını kısıtladığı unutulmamalıdır. Rüşvet, demokraside tüm bireylerin “eşitliği” ilkesini ortadan kaldırmaktadır. Rüşvet, öncelikle kamu mallarına ve olanaklarına eşitlik içinde ulaşabilme ilkesini ters-yüz etmekte ve böylece kamusal makamları, küçük bir grubun, hak ve yetkilerin gerçek sahibi olan halkın elinden aldığı bir tür ayrıcalıklı yerlere dönüştürmektedir.⁸²

b) Haraç: Bu yozlaşma türünde, kamu görevlisi karşısındaki kişiden, işini yapmak için bir bedel istemektedir; yani kamu görevlisi yapmakla mükellef olduğu bir iş için illegal bir ödeme talebinde bulunmaktadır. Buradaki yozlaşma olgusu, rüşvetten farklı olarak, tek taraflı gerçekleşmekte ve kamu görevlisinden kaynaklanmaktadır.

Berkman, haracı “açık yiyicilik” ya da aktif rüşvet diye de adlandırmaktadır. Kamu görevlisinin “işlemleri kasıtlı olarak yavaşlatacağı ya da sorun yaratacağı tehdidi ile karşısındakinden açıkça para istemesi” haraçtır.⁸³

c) Zimmet: Tek taraflı bir yozlaşma türüdür. Zimmet, kamu görevlisinin para ya da mal niteliğindeki kamusal bir kaynağı yasalara aykırı olarak kişisel kullanımı için harcaması ya da kullanmasıdır. Kamu görevlisinin devlete ait bir daktilo ya da bilgisayarını kendi özel kullanımına tahsis etmesi zimmet olayına örnek olarak

---

⁸¹ İZTO, **Kamu Bürokrasisi**, İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayını, 1993, s.33.

⁸² Ahmet Fazıl Özsoylu, a.g.e., s.113.

⁸³ Ümit Berkman, a.g.e., s.24.

verilebilir. Yine bir kamu görevlisinin, kendi özel otomobilinin yakıtını, makamından yararlanarak devlet kanalıyla karşılaması da zimmete bir örnektir.⁸⁴

d) Rant Kollama: Çıkar ve baskı gruplarının, devlet tarafından suni olarak yaratılmış bir ekonomik rantı elde etmek için giriştikleri faaliyetlere rant kollama denilmektedir. Suni rant bazı ekonomik faaliyetlerin devlet tarafından düzenlenmesi veya ekonomik faaliyetler üzerine sınırlar konulması suretiyle ortaya çıkmaktadır. Rant kollama teorisi bu faaliyetleri teorik olarak modelleştirmiştir. Rant kollama kavramı da suni rantın baskı ve çıkar grupları tarafından elde edilmeye çalışılmasını ifade etmektedir. Rant kollamanın bazı türleri ise şunlardır:⁸⁵

- **Monopol Kollama:** Devlet tarafından imtiyaz hakkı verilen bir monopolun elde edilmesi için baskı ve çıkar gruplarının girişmiş oldukları faaliyetlerdir.
- **Tarife Kollama:** Çıkar ve baskı gruplarının yurtiçi piyasada karlarını maksimum düzeye çıkarmak için belirli mal ve hizmetlerin ithalinde yasaklamalar ya da ithalat vergisi konulması için giriştikleri faaliyetlerdir.
- **Lisans Kollama:** İthalatta tahsisli kotalardan lisans belgesi almak için yapılan lobicilik faaliyetleridir.
- **Kota Kollama:** İthalatın kota veya kontenjan sistemine tabi olması durumunda bazı kişi ve kurumların global kota ve tahsisli kotaların artırılması girişimleridir.
- **Teşvik Kollama:** Çıkar ve baskı gruplarının, faizsiz veya düşük faizli krediler, tarımsal ürünler için destekleme alımları, vergi istisna ve muafiyetleri gibi devletten mali yardım elde etmek için yaptıkları faaliyetlerdir.
- **Sosyal Yardım Kollama:** Ekonomide kişi ve kurumların lobicilik yaparak devletten sosyal gayeli mali yardım elde etme faaliyetleridir.

---

⁸⁴ Coşkun Can Aktan, 1992, a.g.e., s.29.

⁸⁵ Kemal Özsemerci, a.g.e.

2.2.3.2.2. Maddi Olmayan Çıkar Karşılığı Yolsuzluk

a) Aracılık, en sık görülen yozlaşma türlerinden biridir. Üst düzey atamalarda, teşviklerin dağıtılmasında, gizliliğin hâkim olduğu bir kamu görevine girmede aracılık kurumu devreye girmektedir. Aracılar bazen bir kurum veya bir kişi olabileceği gibi, yönetimin siyasallaşmasına bağlı olarak siyasi kimlikteki şahıslarda olabilmektedir. Vatandaşın, kendini kamu bürokrasisi karşısında zayıf hissetmesi, işlerin yürütülmesinde aracılar başvurmasının nedenlerinden biridir.⁸⁶

b) Kayırmacılık, “kamu örgüt birimlerindeki ya da bu birimlerle toplumsal çevre arasındaki ilişkilerde aynı okulda okumuş olmak, aynı yöreden olmak, aynı siyasal partinin çizgisinde bulunmak gibi özgül ölçülerin yakın görünüme geçmesi, yönetim çalışmalarını düzenleyen evrensel ölçülerin ise geri plana atılması halidir.”⁸⁷ Kayırmacılık, kamu işlemlerini yerine getiren görevlinin, yakınlarını haksız yere ve yasalara aykırı olarak kayırması, arka çıkmasıdır.

Kayırmacılık, adam kayırmacılık, siyasal kayırmacılık ve hizmet kayırmacılığı olmak üzere üç ayrı başlık altında incelenebilir.

- Adam kayırmacılık, kamu görevlerine yapılan atamalarında “liyakat (yeterlilik) ilkesini”nin yerini, akrabalık, hemşerilik, arkadaşlık, dostluk vb. kişisel faktörlerin almasıdır. “İltimas” ile günlük dilde yaygın olarak kullanılan “torpil” kavramları adam kayırmacılık ile eş anlamlıdır.”⁸⁸ Adam kayırmacılık, akraba kayırmacılık (nepotizm) ve eş-dost kayırmacılık (kronizm) olmak üzere iki farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır.

Nepotizm, bir kamusal görevin gerektirdiği nitelikler dikkate alınmaksızın sırf akrabalık ilişkilerine dayalı olarak bir kimsenin siyasal iktidar veya bürokrasi

⁸⁶ Bilal Eryılmaz, **Kamu Yönetimi**, İstanbul: Erkam Matbaacılık, 1999, s.241.

⁸⁷ Cemil Oktay, Yükselen İstемler Karşısında Türk Siyasal Sistemi ve Kamu Bürokrasisi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBF Yayını, 1983, s.209.

⁸⁸ Coşkun Can Aktan, Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi; 1980-1990 Türkiye Deneyimi, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 1992, s.31.

tarafından kamu sektöründe istihdam edilmesidir.⁸⁹ Nepotizm, geleneksel bağların yoğun ve kuvvetli olduğu toplumlarda daha yaygın olarak görülmektedir.

Kronizm ise, kamu görevlilerinin istihdamında gerek siyasi iktidar gerekse bürokratlar tarafından liyakat ilkesi yerine arkadaşlık-dostluk ilişkileri ölçü alınarak yapılan kayırmacılıktır.⁹⁰

- İktidara gelen siyasi partinin, kendisini destekleyen seçmen gruplarına çeşitli şekillerde ayrıcalıklı işlem yaparak haksız yere menfaat sağlamasına siyasi kayırmacılık adı verilmektedir.

İktidara gelerek politik ve ekonomik açıdan güce kavuşan siyasi partiler, kendilerine seçim öncesinde ve seçim sırasında destek veren kişi ve seçmen gruplarına, çeşitli şekillerde ayrıcalıklı işlemler yapmaktadırlar. Politikacıların, ahlâka ve toplum yararına uygun olmayan bir şekilde kamu gücünü kullanarak; rant oluşturulup dağıtılması sürecinde, politik yandaşlarına haksız menfaat sağlamaları, Kamusal Seçiş teorisinin, politik sürecin esasen bir politik mücadele olduğu varsayımının adeta ispatıdır.⁹¹

- Politik süreçte ortaya çıkan bir yozlaşma türü olan hizmet kayırmacılığı, siyasi iktidarın gelecek seçimlerde yeniden iktidara gelebilmek için bütçe kaynaklarını seçim sürecinde ilgili bölgelere tahsis ederek; ülke kaynaklarını yağmalaması olarak tanımlanmaktadır.

c) Oy ticareti, yasama faaliyetlerinin yürütüldüğü aşamada ortaya çıkan siyasi bir yozlaşma türüdür. Yasama faaliyetlerini yürüten parlamentoda, politik kararların alınmasında, siyasi partilerin, menfaatleri doğrultusunda parlamentoya sundukları kanun tasarı ve tekliflerini karşılıklı olarak desteklemelerine “oy ticareti” denir. Bu durum karşılıklı oy alışverişi anlamına gelmektedir.

d) Lobicilik, çıkar ve baskı gruplarının politik karar alma sürecinde, iktidar partilerini, muhalefet partilerini, bürokratları etkileyerek, kendi menfaatleri

---

⁸⁹ Ümit Berkman, a.g.e., s.26.

⁹⁰ Vural F. Savaş, Anayasal İktisat, (3. Baskı), İstanbul: Avcıol Basım Yayım, 1997, s.13.

⁹¹ Yeltekin Kayabaşı, a.g.e., 2005.

doğrultusunda yönlendirmeleridir. Bu tür faaliyetlerle, kamu sektöründe en uygun kararın alınması engellenmektedir.

Lobicilik faaliyetleri; seçimler aşamasında bir siyasal partiye maddi ya da diğer şekillerde yardımda bulunma, seçimlerden sonra milletvekillerini çeşitli şekillerde etkileyerek, parlamentoda kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmelerini sağlama, biçimlerinde ortaya çıkabilmektedir.⁹²

Yolsuzluğun tanımı ve türlerini inceledikten sonra yolsuzluğun ekonomik gelişme ile ilişkilerini ele almakta fayda görülmüştür.

2.3. Yolsuzluk ile Kalkınma Arasındaki İlişki

Politik karar alma sürecinde yer alan aktörler karar alma sürecini oldukça fazla etkilemektedir. Kamusal kaynakların tahsisinde bu aktörler kendi çıkarlarını öne çıkararak kamusal kaynaklardan yararlanmak istemektedirler. Aktörlerin kamusal kaynaklardan yararlanmak istemeleri belli yozlaşmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu yozlaşmalar kalkınmayı engelleyen önemli etkilere neden olmaktadır.

1996 yılında yapılan bir ankette, 63 gelişmekte olan ülkeden ve geçiş ekonomilerinden gelen 150 orta düzey yöneticiye ülkelerindeki kalkınmanın önündeki engeller sorulmuştur. Yapılan bu çalışmaya göre, kalkınmanın önündeki en önemli engel olarak kamudaki yolsuzluklar, istikrarsız ekonomi politikaları, politik istikrarsızlıklar, gelişmemiş hukuk sistemleri, yetersiz demokrasi gibi sebepler sıralanmıştır. Kalkınmak isteyen toplumların öncelikle bu sorunları devleti içine alacak biçimde tartışarak çözmeleri gerekmektedir.⁹³

Kalkınma iktisatçılarından Rostow, kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi, ulusal

---

⁹² TBMM Raporu: “Bir olgu olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler, Çözüm Önerileri”, Ankara, 2006, Matsa Basımevi, s.30.

⁹³ İhsan Çilingir, “Uzlaşma Mekânı Devlet”, (Çevrimiçi) http://www.yarindergisi.com/index.php?option=com_content&task=view&id=90&Itemid=1&ed=1 02.02.2008.

ve merkezi devletin öncülüğünde ve müdahalelerine bağlı görmektedir. Rostow, kalkışın gerçekleştirilmesi için devletin bütün yetkileri elinde toplaması için gerekirse siyasal bir devrimin gerekliliğini vurgular.⁹⁴

Bazı yazarlar Rostow'un kalkınma aşamaları ile yozlaşma ve yolsuzluk olgusunu birleştirerek aşağıdaki çözümleneyi yapmışlardır. Şekil 2.2.'de Aktan, Rostowian sosyo-ekonomik gelişme trendini ve siyasal yozlaşma arasındaki ilişkinin geometrik yorumunu getirmektedir. Rostowian sosyo-ekonomik gelişme trendi beş aşamalıdır:⁹⁵

1. Geleneksel Toplum Aşaması
2. Take-off'a geçiş aşaması
3. Take-off aşaması
4. Ekonomik Büyüme ve Kalkınmanın Gerçekleştiği aşama
5. Refah aşaması

Geleneksel toplum aşamasında kullanılan üretim yapısı son derece ilkindir ve ekonomide tarımsal yapı hâkimdir. Toplumda sosyal, siyasal ve ekonomik yapı ve kurumlar henüz kurulamamıştır. Bu aşamada toplum belirli sosyal sınıflara ayrılmıştır. Feodalizm, geleneksel toplum yapısına bir örnek teşkil etmektedir. Bu aşamada geniş anlamda siyasal yozlaşmanın varlığından ve yaygınlığından söz etmek doğru değildir.

İkinci aşama Take-off' a geçiş aşaması, diğer bir deyişle ekonomik büyüme ve kalkınmaya geçiş aşamasıdır. Bu dönem içerisinde ekonomik kalkınmanın başlaması için gerekli sosyal, siyasal ve ekonomik değişimler gözlemlenebilmektedir. Teknolojik yeniliklerin artması, sermaye birikiminin hızlanması, üretimde modern tekniklerin kullanılmaya başlanması ve altyapı yatırımlarının devlet tarafından gerçekleştirilmesi bu dönemde gözlemlenen başlıca ekonomik değişimlerdir. Bu aşamada siyasal yozlaşma henüz tam anlamıyla ortaya

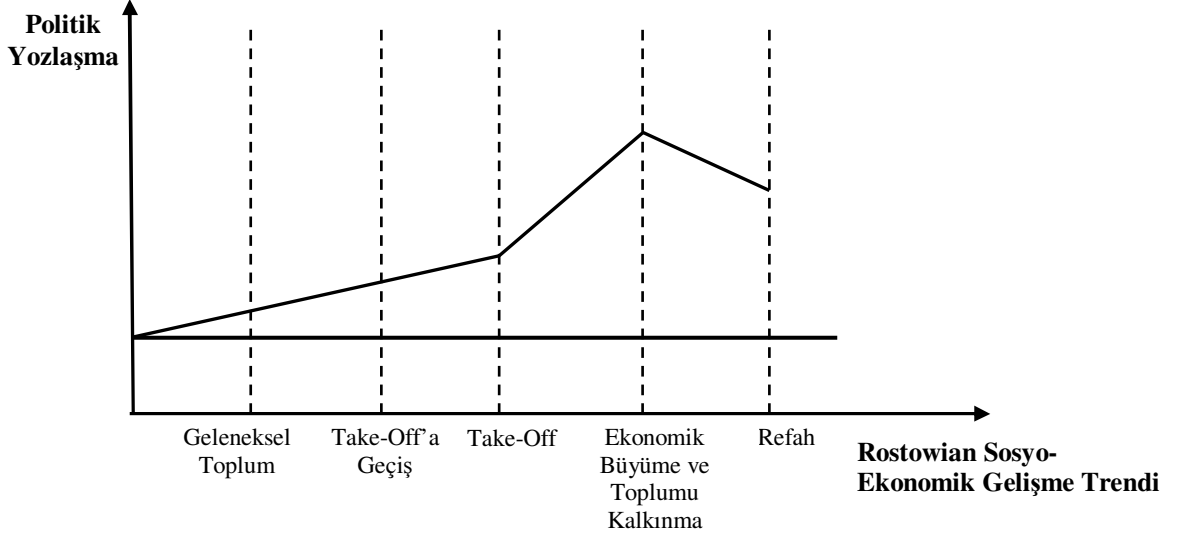
⁹⁴ Şevket Tüylüoğlu, a.g.e., s.147.

⁹⁵ Coşkun Can Aktan, "Siyasal Yozlaşmaların Ekonomik Etkileri", Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri, Ankara, Hak-İş Yayınları, 2001,(Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/yolsuzlukla-mucadele-stratejileri/tum-yazilar/siyasal-yozlasmalarin-etkileri.pdf> 02.02.2008.

çıkılmış değildir. Rüşvet belirli ölçüde toplumsal yapı ve kurumların işleyişinde göze çarpan başlıca siyasal yozlaşma türüdür.

Şekil-2.2. Sosyo-Ekonomik Gelişme ve Siyasal Yozlaşma İlişkisi.

Rostowian sosyo-ekonomik gelişme trendinin üçüncü aşaması "Take-off" yani kalkış aşamasıdır. Bu dönemde artık tarıma dayalı ekonomik yapıdan sanayileşmeye doğru bir gelişme gözlemlenmektedir. Üretimde artık yeni teknolojiler, modern finansman ve pazarlama teknikleri kullanılmaktadır. Take-off aşaması, siyasal yozlaşma için de bir "kalkış" aşaması oluşturmaktadır. Sosyal, siyasal ve hukuki kurumların işleyişinde değişik türde ve boyutta siyasal yozlaşma görülmektedir.

Dördüncü aşama, ekonomik büyüme ve kalkınmanın gerçekleştiği dönem veya aşama olarak görmek mümkündür. Bu dönem siyasal yozlaşma ve ekonomik yozlaşmaların en sık yaşandığı dönemdir.

Rostowian sosyo-ekonomik gelişme trendinin son aşaması Refah Toplumu dönemidir. Bu dönemin belirgin özellikleri kişi başına milli gelir düzeyinin yüksek olması, sosyal refah ve sosyal güvenliğin önemli ölçüde gerçekleştirilmiş olması, demokratik yapı ve kurumların yerine oturtulmuş olmasıdır. Bu dönemde siyasal yozlaşmanın tür ve boyutlarında önemli ölçüde bir azalma gözlemlenebilmektedir.

Toplumda eğitim ve kültür seviyesinin artmış olması, demokratik yapı ve kurumların işlerlik kazanması, kamuoyu ve basının daha reaksiyoner olması siyasal yozlaşmaya sınırlama getirmektedir.⁹⁶

2.3.1. Yozlaşmanın Ekonomik Etkileri

Yozlaşmanın olumsuz etkilerine geçmeden önce literatürde olumlu etkilerinin olduğunu öne süren görüşlerin bulunduğunu belirtmeliyiz. Bazı yazarlara göre, bir kamu çalışanı ne kadar dürüst olursa olsun bilgisiz ve verimsiz ise kamu hizmetlerine olumsuz etki eder. İşlerin ne şekilde olursa olsun yürümesi, yolsuzluğa bulaşmadan yavaş ve sıkıntılı yürümesinden iyidir. Yozlaşmanın olumlu yanlarından biri, toplumların eksik ve aksak yönlerini ortaya çıkarmasıdır.⁹⁷

Politik yozlaşmanın olumlu fonksiyonlarının olabileceğini ileri süren görüşlerin geçerliliği tartışılabilir varsayımlara dayanmaktadır. Politik yozlaşmanın bazı çok özel koşullarda olumlu fonksiyonları olduğu iddia edilse bile politik yozlaşmanın kısa ve uzun dönem maliyeti olumlu etkilerinden daha fazla ve tahrip edici olacaktır. Politik yozlaşmanın bedeli çok yüksektir ve özellikle az gelişmiş ülkeler bu bedeli ödeyecek durumda değildirler.⁹⁸

Yozlaşmanın olumlu etkileri ile kıyaslayacak olursak olumsuz etkileri daha fazladır. Şimdi kısaca politik yozlaşmanın olumsuz etkilerini inceleyip daha sonra ekonomik kalkınmaya ve büyümeye etkisi üzerinde daha ayrıntılı duralım.

Politik yozlaşma; her şeyden önce ekonomik kaynakların israfı, kamu kaynaklarının kötü dağılımı ve kullanımı demektir. Ekonomide etkinsizliklere neden olan politik yozlaşma bütünüyle bir sosyal maliyettir. Politik yozlaşma yoluyla

---

⁹⁶ Coşkun Can Aktan, a.g.e., 2001.

⁹⁷ Fedai, Cemal (2002), “21. Yüzyıla Tasıdığımız Sorun: Siyasal Yozlaşma-Teori ve Türkiye”, (Çevrimiçi) www.liberaltdt.org.tr/dergiler/ldsayi20/2002.htm 20.01.2008.

⁹⁸ Ümit Berkman, a.g.e., s.117.

devletten ekonomik bir transfer elde etmeye çalışan çıkar ve baskı gruplarının faaliyetleri milli ekonomiyi optimumdan saptırır.⁹⁹

Politik yozlaşmanın diğer bir etkisi de gelir dağılımı üzerinde görülmektedir. Çünkü her türlü yolsuzluk, gelir dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir. Yolsuzlukların yaygınlaşması, devletin yapmaya çalıştığı gelirin yeniden dağıtılması işlevinin toplumdaki fakir insanlar aleyhine bozulmasına neden olmaktadır. Kamu mal ve hizmetlerinden yararlanmak için, rüşvet verecek maddi gücü olmayan fakirler, söz konusu mal ve hizmetlerden yararlanamazlar. Yolsuzluk faaliyetleri, fakirleri daha da fakir hale getirmektedir.¹⁰⁰

Politik yozlaşma bir taraftan kamu harcamalarını arttırırken, diğer taraftan kamu gelirlerinin azalmasına neden olmakta ve böylece kamu açıklarının artmasına yol açmaktadır. Kamu harcamalarındaki hızlı artış sonucu devlet, hem giderek büyüyen denetlenemez bir güç konumuna gelmekte hem de siyasilerin gücünü arttırarak bu gücü kendi kişisel veya örgütsel çıkarları için kullanmalarına yol açmaktadır. Birçok ülkede görülen siyasetteki bu yozlaşma, büyüyen ve gücü artan refah devletiyle ilişkilendirilmektedir.¹⁰¹

Tüm bu olumsuzluklar sonucunda ekonomi, yavaş yavaş üretim ekonomisinden faiz ve rant ekonomisine doğru kayacaktır. Dolayısıyla ekonomik kalkınma için bir yere kadar gerekli olan kamu harcamaları, bir noktadan sonra tam aksine olumsuz etkiler doğurmaya başlamaktadır.¹⁰²

2.3.2. Yolsuzluk ile Yatırımlar ve Büyüme Arasındaki İlişki

Yolsuzlukların işlevsel olarak ekonomik kalkınmaya ve büyüme olumlu etkileri olabileceğine ilişkin ilk teorik tartışmalara karşı savunulan görüşlerde son

---

⁹⁹ Coşkun Can Aktan, **Temiz Toplum ve Temiz Siyaset**, İzmir: T Yayınları, 1994, ss.66-67.

¹⁰⁰ Bayram Bayrakçı, "Siyasal Yozlaşma ve Ekonomik Gelismeye Etkileri", **Erciyes Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 16, 2000, ss.133-160.

¹⁰¹ Meryem Koray, "Küreselleşen Dünya'da Avrupa Modelinin Sınırları ve Sorunları: Refah Devleti Nereye?", **Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt:9, Sayı:2, 2001.

¹⁰² Ramazan Gökbunar, ve Birol Kovancılar, "Sosyal Refah Devleti ve Değişim", **Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı:3 1998, ss. 251-266.

yıllarda bir artış göze çarpmaktadır. Yolsuzluklar, bir yandan kamu yatırımlarını arttırarak, yapısını bozarak ve yine kamu yatırımlarının verimliliğini azaltarak; diğer yandan da özel yatırımları kısarak ekonomiyi olumsuz etkiler. Aynı zamanda bir vergi gibi çalışarak yabancı yatırımcıların da kaçmasına neden olabilir.¹⁰³

Yolsuzluktan dolayı kamu yatırımlarının maliyeti verilen rüşvet oranında artar; yabancı sermaye ülkeye gelmekte isteksiz hale gelir; yerli sermaye, mal ve hizmet üretimi yerine rantıye konumuna yönelir. Bütün bunların sonucu ekonomik kalkınma ve büyüme yavaşlar. Yatırımlar ile büyüme arasındaki pozitif ilişki nedeniyle, yolsuzluğun yatırımları etkilemesi durumunda bu süreçten büyüme etkilenecektir. Politik yozlaşma, toplam yatırımları, doğrudan yapılan yabancı yatırımların kompozisyonunu ve miktarını, kamu yatırımının büyüklüğünü ve yatırım projelerinin kalitesini değiştirerek yatırımlar üzerinde negatif etkilerde bulunabilmektedir.¹⁰⁴

Yatırım harcamaları ile büyüme arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler düşük tasarruf düzeylerinden dolayı büyük sıkıntılar çekmektedirler. Bu derece önemli olan yatırım kaleminin yolsuzluk gibi bir faktör tarafından olumsuz etkilenmesi hali hazırda kıt olan kaynakların etkin kullanılamamasından dolayı büyümeyi olumsuz etkileyebilecektir.

Yolsuzluk ekonomik büyümeyi pek çok kanaldan engellemektedir. Örneğin bir rüşvet sonucu gerçekleşen yatırımın ardından rüşvet talep eden bürokratlar söz konusu yatırımın gerçekleşmesinin ardından yatırım ile ilgili hak talep edebilecektir. Böyle bir durumda rüşvet girişimci için ek bir vergi gibi işlev görmektedir. Söz konusu yolsuz faaliyetin gizli kalması koşulu ile rüşvet davranışı uzun vadeli olarak yatırımcı üzerine bir yük olarak binecektir. Bu durum yatırım arzusunu azaltacak ve büyümeyi önemli ölçüde yavaşlatacaktır.¹⁰⁵

---

¹⁰³ Muhsin Kar, Asım Balcı, "Yolsuzluklar ve İktisadi Kalkınma", **Türk İdare Dergisi**, Sayı 423 Haziran 1999, s. 152.

¹⁰⁴ Erdal Demirhan, Mehmet Karagül, "Ekonomik Yolsuzluğun Nedenleri ve Etkileri", **Vergi Dünyası**, Sayı: 243, Kasım 2001, ss. 139-145.

¹⁰⁵ Soner Yakar, Kemal Cebeci, "Yolsuzluğun Ekonomik Büyümeye Etkileri Üzerine Teorik Bir İnceleme", Marmara Üniversitesi, SBE, (Çevrimiçi) <http://dergi.ceis.org.tr/dergiDocs/makale226.pdf> 28.01.2008.

Bir ülkenin yabancı sermayeyi çekebilmesi için, siyasal ve idari açıdan istikrarlı olması gerekmektedir. Yozlaşmanın yoğun olduğu ülkelerin karakteristik özelliği olan, kuralsızlık ve kanunsuzluk yabancı yatırımcıların bu ülkeye gelmesini engellemektedir.

Bazı yazarlara göre, yabancı yatırımcılar, az gelişmiş ülkelerde yozlaşmaların ortaya çıkardığı engeller yüzünden bu ülkelerde yatırım yapmaktan vazgeçmektedir. Çünkü kendi işleriyle ilgili prosedürlerde bile, rüşvet vermek zorunda kalırlar. Ayrıca, kuralsızlık ve kanunsuzluktan güç alarak, keyfi hareket eden siyasiler ve bürokratların davranışları, yabancı yatırımcıların yatırım yapması önündeki engellerdendir.¹⁰⁶

2.3.3. Yolsuzluk ve Kalkınma Arasındaki İlişkinin İlgili Göstergelerle İncelenmesi

Yolsuzluk ve kalkınma arasındaki ilişkiyi incelemek için Yolsuzluk Algılama Endeksi ve İnsani Gelişme Endeksi değerlerini kullanmakta yarar vardır.

Merkezi Berlin’de bulunan Uluslararası Saydamlık Örgütü (*Transparency International*) her yıl Yolsuzluk Algılama Endeksleri (*Corruption Perception Index*) düzenlemekte ve ülkelere 0’la (en kirli) 10 (en temiz) arasında değişen puanlar vermektedir.

Uluslararası Para Fonu tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre; bir ülkenin 0 ile 10 arasındaki ‘yolsuzluk algılama’ endeksindeki bir puanlık (olumsuz artış), kişi başına GSMH’da yüzde 0,3 ile 1,8, yatırımların GSMH’ye oranında yüzde 1 ile 2,8 ve yoksulların gelirinde yüzde 2 ile 10 arasında düşüşe neden olmaktadır.¹⁰⁷

İnsani Gelişme Endeksi (*Human Development Index*), insani gelişme konusunun üç boyutunu ölçen bir birleşik gösterge: uzun ve sağlıklı bir yaşam,

---

¹⁰⁶ Bayram Bayrakçı, a.g.e., s.133–160.

¹⁰⁷ TBMM Raporu: “Bir olgu olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler, Çözüm Önerileri”, Ankara, 2006, Matsa Basımevi, s.73.

eğitim almak ve insanca bir yaşam standardına sahip olmak. Bir bütün olarak İnsani Gelişme Endeksi, insani refahın değişimlerini gösteren, farklı bölgelerde ve ülkeler arasında gelişmeyi karşılaştıran bir barometre.¹⁰⁸ Endeksin değeri 0 ile 1 arasında olup; 0'a yakın değerler insani açıdan daha düşük gelişmişlik seviyesini gösterirken, değerin 1'e yaklaşması insani gelişmişlik seviyesinin yüksekliğini ifade etmektedir. İGE sıralamasında yer alan ülkeler gelişmişlik düzeylerine göre üç sınıfa ayrılmaktadır; İGE değeri 0-0,499 arasındaki lkeler "Düşük İnsani Gelişmişlik", 0,500-0,799 arasında yer alan lkeler "Orta İnsani Gelişmişlik" ve 0,800-1 değerleri arasında yer alan ülkeler de "Yüksek İnsani Gelişmişlik" kategorisinde bulunmaktadır.¹⁰⁹

---

¹⁰⁸ www.undp.org.tr (evrimii) 07.07.2008

¹⁰⁹ "Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara, 2006

Tablo-2.1. Yolsuzluk Algılama Endeksine Göre Ülke Sıralaması ve İlgili Göstergeler.

Yolsuzluk Algılama Endeksine Göre Ülke Sıralaması	Ülke	2006 Yolsuzluk Algılama Endeksi	2006 İnsani Gelişme Endeksi	2005 Kişi Başına GSYİH ¹¹⁰ \$
1	Finlandiya	9.6	0.947	31 208
1	İzlanda	9.6	0.960	35 586
1	Yeni Zelanda	9.6	0.936	24 769
4	Danimarka	9.5	0.943	34 737
5	Singapur	9.4	0.916	28 100
6	İsveç	9.2	0.951	29 898
7	İsviçre	9.1	0.947	32 571
8	Norveç	8.8	0.965	42 364
9	Avustralya	8.7	0.957	33 615
9	Hollanda	8.7	0.947	30 862
151	Ekvator Ginesi	2.1	0.653	736
151	Özbekistan	2.1	0.696	1 920
156	Bangladeş	2.0	0.530	2 011
156	Çad	2.0	0.368	1 519
156	Kongo Demokratik Cumhuriyeti	2.0	0.391	774
156	Sudan	2.0	0.516	2 396
160	Gine	1.9	0.445	2 035
160	Irak	1.9	Bilinmiyor	Bilinmiyor
160	Myanmar	1.9	0.581	1 691
163	Haiti	1.8	0.482	1 783

Kaynak: www.finfacts.com, Global/World Corruption Report 2006; Human Development Report 2006 UNDP.

Tablo 2.1.'de 2006 yılında dünyada en temiz ve en yolsuz ülkeler sıralanmaktadır.¹¹¹ Tabloya, kalkınma ve yolsuzluk arasındaki ilişkileri daha net

¹¹⁰ Uluslararası Para Fonu'nun 2005 yılının verilerine göre.

¹¹¹ Bölüm 3'te Kazakistan incelenmek üzere burada ülkenin Yolsuzluk Algılama Endeksi ve İnsani Gelişme Endeksi belirtilmektedir. YAE=2,6 (111.sırada), İGE=0,774 ("Orta İnsani Gelişmişlik" kategorisi), KBGSYİH=8318 \$.

görebilmek için, ilgili ülkelerin İnsani Gelişme Endeksi ve kişi başına düşen Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla değerleri de yerleştirildi.

Yolsuzluk Algılama Endekslerine göre, dünyada en temiz ülke sıralamasında, Finlandiya, İzlanda, Yeni Zelanda, Danimarka, Singapur ve İsviçre gibi ülkeler bulunur. Bu ülkelerin yolsuzluk bakımından temiz olma notu, 10 üzerinden 9'un üzerindedir.

Uluslararası Saydamlık Örgütü yaptığı Yolsuzluk Algılama Endeksine göre 2006 yılında, yolsuzluk batağında olan ülkeler; Haiti, Myanmar, Irak, Gine, Sudan, Kongo Demokratik Cumhuriyeti (Zaire), Çad, Bangladeş, Özbekistan, Ekvator Ginesi, Fildişi Kıyısı, Kamboçya, Beyaz Rusya, Türkmenistan ve Tacikistan gibi ülkelerdir.

İnsani Gelişme Endeksine baktığımızda, dünyadaki en temiz ülkelerin en yüksek değerlere sahip olduğunu görürüz. Endeksleri 0,8'den daha yüksek olduğundan bu ülkeler "Yüksek İnsani Gelişmişlik" kategorisine yer almaktadır. "Düşük İnsani Gelişmişlik" kategorisinde bulunan dünyadaki en yozlaşmış ülkelerde ise İnsani Gelişme Endeksi, bir kaç ülke hariç, 0,5'ten daha düşük değer almaktadır.

Uluslararası Para Fonu'nun 2005 yılında yaptığı araştırmasına göre, kişi başına Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla değerleri de Yolsuzluk Algılama Endeksleri ile doğru orantılıdır. Dünyadaki en temiz ülkeler, yüksek KBGSYİH değerlerine sahiptir. Yolsuzluk artarken KBGSYİH düşük değer almaktadır.

Yolsuzluğun zirvede olduğu, Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkelerinde, yöneticiler daha ziyade darbe ile işbaşına gelirler. Darbeciler ya da krallar, ülkenin her şehrinde yaptırdığı yazlık, kışlık, baharlık saraylarda lüks içinde yaşarlar. Saraylarda hizmetçiler ve korumalar ordusu vardır. Bu ülkelerde başkan, kral ya da diktatörler, aileleri akıl almaz ölçülerde lüks içinde yaşarken, halk yoksulluktan ve açlıktan ölmekte ve ülke borç batağı içinde yüzmektedir.

Yolsuzluk batağı içinde kıvranan ülkelerde, denetim yok denecek kadar azdır. Gerek yöneticiler ve gerekse halk eğitimsizdir. Yöneticiler, darbeyle gelir ve halkına

karşı son derece acımasız ve zalimce davranırlar. Yakın çevresinde bulunan yalakaları ile birlikte ülkeyi soyup soğana çevirirler. Yolsuzluk batağı içinde olan diğer ülkelerde durum pek farklı değildir. Hepsinde iç karışıklıklar devam etmektedir. İktidardaki diktatörler, ülkelerini soymaya devam etmektedirler.¹¹²

Birçok çalışmada yolsuzluk ve ekonomik kalkınma arasında negatif ilişki gösterildi. Yolsuzluk kaynakları toplumun fakir kesiminden zengin kesimine yönlendirir, küçük ölçekli işletmelerin ve temel kamu hizmetlerinin maliyetlerini artırır, kamu harcamalarını yükseltir ve yabancı yatırımları caydırır. Yolsuzluk vergi toplanmasını ve kamu kurallarının uygulanmasını zorlaştırarak ülkenin ekonomisini zayıflatır.

Örneğin, Nijerya’da yolsuzluk ekonomik büyüme ve kalkınma üzerinde ağır negatif sonuçlara yol açtı. Yolsuzluk yönetimi ve daha geniş olan sosyal yapıyı etkiledi. Devletin, sağlık ve eğitim dâhil minimal sosyal ve ekonomik hakları sağlama yeteneğini sakatladı. Nijerya’ya özgü diğer sonuçlar: ihtiyaç olan sermaye kaybı, Doğrudan Yabancı Yatırımları seviyesinin düşmesi ve Nijerya bankalarının canlılığını kaybetmesi. Yolsuzluk ulusal prestij ve saygıyı yitirmekte; beyin göçü, işletmelerin iflası ve işsizlik, yasaların ve kuralların ihmali ve kamu işletmelerinin iflasını getirmektedir.¹¹³

2.3.5. Yolsuzluk ve Azgelişmişlik Arasındaki İlişki

Dünyanın yolsuzluk haritasına baktığımızda Meksika ve tüm Güney Amerika ülkeleri ile Afrika, eski Doğu Bloğu ülkeleri ve Japonya hariç tüm Asya ülkeleri yolsuzluğun en yoğun olduğu bölgeler olarak görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin ekonomik güçsüzlüğü arttıkça yolsuzluk da artmaktadır.

¹¹² Ramazan Özey, “Yolsuzluk Bunalımı”, (Çevrimiçi) <http://www.netpano.com/haber/1376/Yolsuzluk//Bunal%C4%B1m%C4%B1> 14.02.2008.

¹¹³ Abiodun Elijah Obayelu, “Effects of Corruption and Economic Reforms on Economic Growth and Development:Lessons from Nigeria”, Department of Agricultural Economics, University of Ibadan, Nigeria, African Economic Conference, 2007.

Az gelişmiş ülkelerde devletin etkinliği yozlaşma, düşük motivasyon ve eğitilmiş insanların yetersizliği nedeniyle sınırlandırılmıştır. Sınırlı ekonomik fırsatlarından dolayı insanlar devlette çalışmayı kişisel zenginliğin veya en azından minimum rahatlık ve ekonomik güvence için bir araç saymaktadır.¹¹⁴

Gelişmekte olan ülkelerin eğitim, sağlık ve altyapı yatırımları için çok fazla ihtiyaç duyduğu mali kaynaklar bu ülkelerde yolsuzlukla ziyan olmakta ve çoğunlukla yönetici tabaka tarafından ele geçirilmektedir.

Yoksullukla yolsuzluk arasındaki paralellik çok açıktır. Örneğin Somali ve Myanmar yolsuzluk endeksinin en altında yer alırken Danimarka en üst sırada bulunmaktadır. Bu duruma son vermek için, vergi geliri tahsilâtından tüm harcamalara kadar finansman yönetiminin şeffaflaştırılması, denetimin güçlendirilmesi, yolsuzluk yapanların dokunulmazlıklarına son verilmesi ilk atılacak adımlardır.

Az gelişmiş ülkelerdeki rüşvet mekanizması genelde çok uluslu şirketlerce de kullanılmaktadır. Buna ek olarak yöneticiler tarafından sağlanan haksız servetler offshore finans kuruluşları yoluyla zengin ülkelerin finans pazarlarına geri dönmektedir. Transparency International Başkan Yardımcısı Akere Muna bu konuda haklı olarak şöyle söylemektedir: “Zengin ülkeler tarafından, fakir ülkelerdeki yolsuzluk konusunda eleştirilerin inanırlığı, bu ülkelerin finans kuruluşları dünyanın en fakir insanlarından çalınan servetleri koruma altına aldıkça, hiçbir değer ifade etmemektedir.”¹¹⁵

2.4. Yolsuzluk ve Ekonomik Sistem Arasındaki İlişki

Yolsuzlukların en fazla yaygın olduğu ülkeler ile en az yaygın olduğu ülkeler çeşitli kriterler açısından değerlendirildiğinde yolsuzluk ve ülkedeki ekonomik sistem arasında bir ilişkinin var olduğu görülmektedir.

¹¹⁴ Şevket Tüylüoğlu, a.g.e., s.149.

¹¹⁵ Deniz Gökçe, “Az gelişmişlik ve Yolsuzluk”, (Çevrimiçi) <http://www.aksam.com.tr/yazar.asp?a=95203,10,12> 27.01.2008.

Aktan'ın görüşüne göre, yolsuzlukların en az olduğu ülkelerde piyasa ekonomisi hâkim iken, yolsuzlukların fazla olduğu ülkelerde devletin ekonomiye müdahaleleri oldukça fazladır. Devletin ekonomiye müdahalelerinin daha fazla olduğu ülkelerde bürokrasi ve kırtasiyecilik de doğal olarak çok yaygın bir hastalıktır. Bürokrasi, sonuç olarak rüşvet ve yolsuzluklara daha fazla fırsat yaratıyor. Bürokrasi engeline takılan vatandaşlar ister istemez rüşvet ve yolsuzlukla işlerini yapmaya çalışıyorlar. Bürokratik formalitelerin fazlalığı kamu görevlileri için de bir rüşvet piyasası ortaya çıkarıyor. Ancak, bu görüşün objektif ve tutarlı olmadığı belirtilmekte yarar vardır.

Demokratikleşme yönünden daha gerilerde bulunan ülkelerde de yolsuzluklar genel olarak daha yaygındır. Demokrasi ile şeffaf yönetim arasında çok yakın bir ilişki mevcuttur. Demokratik ülkelerde yolsuzlukların ortaya çıkması ve denetimi nispeten daha kolaydır. Öte yandan demokratik ülkelerde kuvvetler ayrılığı ilkesi de genel olarak fonksiyonel işlerliğe sahip. Dolayısıyla, demokratik ülkelerde yargı bağımsızlığından, adalet sisteminin etkinliğinden söz etmek mümkün.¹¹⁶

Bilindiği gibi, gelişmiş ülkelerde piyasa ekonomisi mevcuttur. Yolsuzlukların, ekonomik özgürlüklerin mevcut olduğu piyasa ekonomisini uygulayan ülkelerde mi, ekonomik özgürlüklerin devlet müdahalesi ile sınırlandırıldığı ülkelerde mi daha az olduğunu değerlendirelim.

Fraser Institute adlı kuruluşun 2003 yılında yayınladığı Dünyada Ekonomik Özgürlükler (Economic Freedom of the World) başlığını taşıyan araştırmaya göre halen dünyada devlet müdahalesinin en az, dolayısıyla ekonomik özgürlüklerin en geniş olduğu ülkeler sırasıyla şunlar: Hong Kong, Singapur, Yeni Zelanda, ABD, İsviçre, Malezya, İngiltere, Tayland, Kanada, Japonya, Avustralya, Güney Kore, İrlanda, Hollanda ve Almanya. Uluslararası Şeffaflık Kurumu (Transparency International)'nun yaptığı bir araştırmaya göre, 2003 Uluslararası Yolsuzluk İndeksi sıralamasında en az yolsuzluğun olduğu ülkeler sırasıyla şunlar: Yeni Zelanda, Danimarka, İsveç, Finlandiya, Kanada, Norveç, Singapur, İsviçre, Hollanda,

¹¹⁶ C. Can Aktan, "Yolsuzluklar ile Ekonomide Serbestleşme ve Demokratikleşme Arasındaki İlişki", (Çevrimiçi) www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/yolsuzlukla-mucadele-stratejileri/tum-yazilar/yolsuzluklar-ekonomide-serbestlesme.pdf 21.01.2008.

Avustralya, İrlanda, İngiltere, Almanya, ABD, Japonya, Hong Kong, Malezya, Güney Kore. Bu araştırma sonuçlarına göre ekonomik özgürlüklerin yeterli veya yüksek düzeyde olduğu ülkelerin tamamında yolsuzluklar fazla değil. Buna karşın, ekonomik özgürlüklerin yetersiz olduğu ülkelerde yolsuzluklar fazla.¹¹⁷

Freedom House adlı bağımsız sivil toplum kuruluşunun araştırması da “Devletçi ülkelerde yolsuzluklar fazla, piyasa ekonomisi uygulayan ülkelerde ise yolsuzluklar daha azdır” hipotezini doğruluyor. Freedom House’un 1996 yılında yayınlanan Dünya Ekonomik Özgürlük Araştırması (World Survey of Economic Freedom) ile Uluslararası Şeffaflık Kurumu (Transparency International)’nun yolsuzluklar üzerine yaptığı araştırma karşılaştırıldığında sonuçlar açık bir şekilde görülmektedir. Dünyada yolsuzlukların en az olduğu 20 ülkenin 18’inde serbest piyasa ekonomisi ileri düzeyde uygulanmaktadır.

Dünyada 54 ülke arasında yolsuzlukların en yaygın olduğu 15 ülkedeki ekonomik sistem devletçilik ağırlıklı bir modeldir. Aralarında Nijerya, Pakistan, Kenya, Bangladeş, Çin, Kamerun, Venezüella, Rusya, Hindistan, Endonezya gibi ülkelerin bulunduğu 15 ülkenin hiçbirinde piyasa ekonomisi yeterli ölçüde uygulanmamaktadır.¹¹⁸

Gerçekten de devletin ekonomiye müdahalesi arttıkça, yolsuzluklar da artmaktadır. Devletin ekonomik faaliyetleri arttıkça rüşvet, adam kayırmacılık, teşvik kollamacılık, tarife kollamacılık ve diğer türlü politik yozlaşmalar yaygınlaşmakta.¹¹⁹

Tez çalışmasının 2. Bölümünde Kamusal Seçiş ekollerinde devlet anlayışını incelenip yolsuzluk ve ekonomik kalkınma ile olan ilişkisi ele alınmıştır. Ekonomik ve siyasal yozlaşma gibi bir devletin gelişme sürecinde ortaya çıkan riskler, kalkınmanın önünde bir engeldir. Her yozlaşmanın temelinde karar alma yetkisine

---

¹¹⁷ Economic Freedom of the World: 2003 Annual Report, (Çevrimiçi) www.fraserinstitute.org 21.01.2008.

¹¹⁸ World Survey of Economic Freedom 1996, (Çevrimiçi) www.freedomhouse.org 21.01.2008.

¹¹⁹C. Can Aktan, “Yolsuzluklar ile Ekonomide Serbestleşme ve Demokratikleşme Arasındaki İlişki”, (Çevrimiçi) www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/yolsuzlukla-mucadele-stratejileri/tum-yazilar/yolsuzluklar-ekonomide-serbestlesme.pdf 21.01.2008.

sahip olan grupların yetki ve güçlerini, yasalara, normlara ve ahlak kurallarına aykırı olarak kullanmaları yatmaktadır. Yozlaşma devletin vergi toplama kapasitesini azaltmakta, gittikçe az sayıda vergi mükellefine daha fazla vergi yüklenmesine neden olmaktadır. Böylece devletin gelirleri azalmakta, bürokrasi kalkınmanın etkin bir aracı olacağı yerde, kalkınmanın bir engeli olarak işlemektedir.

Çalışmanın sonraki bölümünde Kazakistan Cumhuriyeti'nin SSCB'den ayrılıp bağımsızlığı kazanmasıyla başlayan piyasa ekonomisine geçiş süreci incelenecektir. Daha sonra Kazakistan'ın kalkınmacı devlet mi, yozlaşmış devlet mi değerlendirilecektir.

3. BÖLÜM

KAZAKİSTAN'DA DEVLETİN KALKINMA ROLÜ VE HANGİ DEVLET MODELİNE UYDUĞUNU DEĞERLENDİRİLMESİ

1989'da Berlin Duvarının yıkılması ve iki yıl sonra da Sovyetler Birliğinin dağılması ile oluşan bir grup ülkeye iktisat literatüründe yaygın olarak “Geçiş Ekonomileri” denilmektedir. Bu ülkeler;¹²⁰

- a) Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri (ODAÜ): Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Makedonya, Macaristan, Romanya, Slovak Cumhuriyeti ve Slovenya.
- b) Baltık Cumhuriyetleri (BC): Estonya, Letonya ve Litvanya.
- c) Eski Sovyet Cumhuriyetleri (ESC): Azerbaycan, Beyaz Rusya, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Ukrayna.
- d) Asya'daki Geçiş Ekonomileri (ASE): Çin, Kamboçya, Laos ve Vietnam.

Bu bölümde geçiş ekonomilerinden birisi olan Kazakistan devletinin önce genel bilgileri verildikten sonra ülkenin Merkezi Planlama Sisteminden Piyasa Ekonomisine geçiş süreci incelenecektir. Ülkenin ekonomik gelişimi incelenirken devletin kalkınmada nasıl bir rol aldığı ele alınacaktır. Son olarak ise, Kazakistan'da yolsuzluk durumu tespit edildikten sonra ülkenin kalkınmasına nasıl etkilediği incelenecektir.

---

¹²⁰ Sakin Yaman, “Eski Sosyalist Devletlerde Ekonomik Dönüşümün 10.Yılı”, **Jeo Ekonomi Dergisi**, Sayı:2., 1999.

3.1. Ülke Hakkında Genel Bilgiler

Tablo-3.1.: Temel Sosyal ve Ekonomik Göstergeler

Resmi Adı:	Kazakistan Cumhuriyeti
Yönetim Şekli:	Cumhuriyet
Başkent:	Astana (10 Aralık 1997'den itibaren)
Egemenlik İlan Tarihi:	25 Ekim 1990
Bağımsızlık İlan Tarihi:	16 Aralık 1991
İdari yapı:	14 bölge, 3 şehir idaresi
Yüzölçümü:	2 717 300 km ² (<i>Dünyanın en büyük yüzölçümüne sahip 9. ülkesi</i>)
Nüfus:	15,4 milyon
Dil:	Kazakça. Ayrıca yaygın olarak Rusça.
Din:	Müslüman (%47), Ortodoks (%44), Protestan (%2), diğer (%7)
GSYİH 2006:	77,2 milyar \$
İhracat 2006 (milyar \$):	28,3
İthalat 2006 (milyar \$) :	18,0
GSYİH/kişi 2006:	3 685 \$
Büyüme oranı 2006:	% 10,6
İşsizlik Oranı 2006:	% 8,1
Enflasyon Oranı 2006:	% 8,4
Doğal Kaynaklar:	Petrol, kömür, manganez, kromit, kurşun, çinko, bakır, titanyum, boksit, altın, gümüş, sülfür, demir ve çelik
Başlıca Tarım Ürünleri:	Hububat (başta buğday), pamuk; hayvancılık ürünleri
Başlıca İhraç Malları:	Petrol ve petrol ürünleri, demirli metaller, kimyasallar, makineler, hububat, yün, et, kömür
Başlıca İthal Malları:	Makine ve ekipman, metal ürünler, gıda maddeleri
Para birimi:	Tenge (<i>3 Eylül 2007 itibariyle 1 USD = 126,7 Tenge</i>)
Başlıca şehirleri:	Almatı, Karaganda, Çimkent, Semipalatinsk, Pavlodar, Petropavlovsk, Cambul, Türkistan, Kökçetav, Turgay, Guryev Limanları Aktav (Şevçenko), Atırav (Guryev), Öskeman (Ust-Kamenogorsk), Pavlodar, Semey (Semipalatinsk)
KDV Oranı :	%14
Kurumlar Vergisi Oranı:	%30

Kaynak: The Economist Intelligence Unit, Kazakhstan Country Report July 2006 CIA World Fact Book, DEİK Kazakistan Ülke Bülteni Kasım, 2007.

3.1.1. Siyasi ve İdari Görünüm

Kazakistan bir anayasal cumhuriyettir. Kazakistan Cumhuriyeti'nin anayasası 28 Ocak 1993 tarihinde kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Mevcut Anayasa güçlü bir Başkanlık sistemi öngörmüştür. Siyasi sistem gerek hukuki, gerek fiili planda geniş yetkileri bulunan Cumhurbaşkanına göre şekillenmiştir. Başbakan ve Hükümet üyeleri doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Bununla birlikte Başbakan Yardımcıları ve Dışişleri, İçişleri, Savunma, Maliye Bakanları ile Devlet Güvenlik Komitesi Başkanının atanmasında Parlamentonun onayına başvurulması gereklidir.

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından beri ülkeyi yönetmekte olan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, rekabetçi temele dayanan 10 Ocak 1999 ve Aralık 2005 tarihli seçimlerle 7'şer yıl süreyle Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Mayıs 2006 yılı içerisinde yapılan Anayasa değişikliği ile Kazakistan'ın ilk devlet başkanı olan Nazarbayev'e ömür boyu Cumhurbaşkanlığı yapabilme yetkisi verilmiştir. Ayrıca Ağustos 1995'te yapılan referandumda yüzde 89'luk bir oyla Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin artırılması kabul edilmiş ve anayasada değişiklik teklif edilmesi, hükümetin atanması ve görevden alınması, parlamentonun dağıtılması, referanduma gidilmesi, bölgelerin ve şehir idarelerinin yöneticilerinin atanması yetkileri Cumhurbaşkanı'nda toplanmıştır.¹²¹

Kazakistan'da parlamento ülkenin en üst temsil organı olup, en önemli görevi kanun yapmaktır. Kazakistan Parlamentosu, Senato ve Meclis olmak üzere iki kanattan oluşmaktadır. Meclis kanadının üye sayısı 77'dir. Parlamentonun iki kanadının da görev süresi 4 yıl iken son anayasa değişikliğiyle Meclis'in görev süresi 5 yıla, Senato'nun görev süresi ise 6 yıla çıkartılmıştır. Senato, her eyalet ve eski başkent Almatı'dan yerel temsili organlar tarafından seçilen ikişer senatörden

---

¹²¹ T.C. Almatı Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, "Kazakistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri", 2006.

meydana gelmektedir. 7 senatör ise Cumhurbaşkanı Nursultan Abişeviç Nazarbayev tarafından atanmaktadır.¹²²

Parlamento, Cumhurbaşkanı tarafından teklif edilen Anayasa değişikliklerini değerlendirir, Kazakistan kanunlarını kabulü, değiştirilmesi, kaldırılması, bütçenin kabul edilmesi, Başbakanın ve Kazakistan Milli Banka Başkanının onaylanması, Hükümet Programını kabul veya ret etme, savaş ve barış konularının çözümü, devlet borçlanmalarının sonuçlandırılması, uluslararası anlaşmaların sonuçlandırılması gibi pek çok görevi icra eder.¹²³

Mayıs 2007'deki Anayasa değişiklikleriyle parlamentonun rolü artırılarak ülkenin başkanlık sisteminden yarı başkanlık sistemine geçmesi kararlaştırılmıştır. Cumhurbaşkanlık süresi 2012'den başlamak üzere 7 yıldan 5'e indirilmiş ve bir kişinin iki dönemden fazla bu göreve seçilmesi yasaklanmıştır. Ayrıca, milletvekillerinin sayısı 77'den 107'ye çıkarılmış olup, bu milletvekillerinin 9'u Kazakistan Halklar Asamblesi tarafından seçilmektedir. Parlamentonun üst kanadı olan Senato vekillerinin sayısı da 7'den 15'e çıkarılmıştır.¹²⁴

Kazakistan'daki siyasi partiler kurucuları ve izledikleri çizgi açısından üç grupta değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi doğrudan hükümet tarafından kurulmuş olan ve mecliste çoğunluğa sahip olan partiler; ikincisi eskiden yönetim kademelerinde olup sonradan hükümet ile yollarını ayırmış siyasetçiler tarafından kurulmuş olan partiler ve üçüncüsü de hükümetle hiçbir bağı olmayan muhalefet partileridir.

18 Ağustos 2007 tarihinde Kazakistan Parlamentosu ve İl İdare Meclisleri için seçimler gerçekleştirilmiş, seçimin galibi yüzde 88,41'lik oy oranı ile Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev önderliğindeki Nur Otan Partisi olmuştur.

---

¹²² TİKA, "Kazakistan Cumhuriyeti", (Çevrimiçi) www.tika.gov.tr/Dosyalar/Kazakistan.doc 23.01.2008.

¹²³ T.C. Almatı Büyükelçiliği "Kazakistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri", Ticaret Müşavirliği, 2006.

¹²⁴ DEİK/Türk-Kazak İşKonseyi, "Kazakistan Ülke Bülteni", Kasım 2007.

Parti 107 sandalyeli yeni Meclisin 98 sandalyesini kazanmıştır. Kalan 9 milletvekili Kazakistan Halklar Asamblesi tarafından seçilmiştir.¹²⁵

3.1.2. Genel Ekonomik Durum

Rusya Federasyonu'ndan sonra BDT ülkeleri arasında en büyük yüzölçümüne sahip olan Kazakistan, büyük petrol rezervlerine ve diğer mineral ve metal kaynaklarına sahiptir. Kazakistan'ın ayrıca tarım ve hayvancılık alanında da büyük potansiyeli mevcuttur.¹²⁶

Kazakistan yeraltı, yerüstü zenginlikleri bakımından Dünyanın en şanslı ülkelerinden biridir. Başlıca yeraltı kaynakları; başta petrol ve doğal gaz olmak üzere, krom, volfram, çinko, bakır, altın, demir, kömürdür. Ülkede üretilen başlıca tarım ürünleri ise, buğday, pamuk, şeker pancarı ve hayvancılıktır. Temel sanayi dalları ise, tarımsal sanayiler, metalürji, hafif sanayi, petro kimyasallar ve tekstildir.¹²⁷

Kazak ekonomisinin diğer önemli sektörleri ise metal işleme ve çelik üretimidir. Bu sektörler de Sovyet sonrası dönemde ülkeye giren yabancı yatırımlar sayesinde en çabuk toparlanan sektörler olmuştur.

İnşaat sektörü tamamen petrol sektörüne bağımlı olup, sektörün GSYİH içindeki payı petrol sektöründeki yatırımlarla birlikte aşamalı olarak artmıştır. Ekonominin geri kalanı, küçük olmakla birlikte hızla gelişen hizmet sektöründen ve verimsiz, emek-yoğun tarım sektöründen oluşmaktadır. Tarım sektörü en fazla istihdam sağlayan sektördür.

---

¹²⁵ DEİK/Türk-Kazak İşKonseyi, "Kazakistan Ülke Bülteni", Kasım 2007.

¹²⁶ TİKA, "Kazakistan Cumhuriyeti", (Çevrimiçi) www.tika.gov.tr/Dosyalar/Kazakistan.doc 23.01.2008.

¹²⁷ Emin Çarıkçı, "Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Kazakistan Örneği", Bağımsızlığının 10. Yıl Dönümünde Kazakistan Cumhuriyeti'nin Eğitim ve Ekonomik Meseleleri Kongresi, 23-26 Kasım 2001, Türkistan, Kazakistan.

2005 yılında tarım sektörünün GSYİH'daki payı yalnızca %6,7 olmuştur. Bu oran, 1992 yılında %23'tür.¹²⁸

Tablo-3.2. Yıllar İtibarı ile GSYİH ve GSYİH Büyüme Oranı

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
GSYİH (milyar ABD \$)	22,2	24,6	30,8	43,2	56,1	77,2	103,8
Reel GSYİH Büyüme Oranı (%)	13,8	9,7	8,9	9,4	9,4	10,6	8,5

Kaynak: The Economist Intelligence Unit, Kazakhstan Country Report, July 2007

Tablo-3.3. GSYİH'nın Sektörel Dağılımı (%)

Sektörler	2007
Sanayi	39,4
Ticaret	14,2
Taşımacılık,Telekomünikasyon	16,1
İnşaat	8,5
Tarım	5,8

Kaynak: The Economist Intelligence Unit, Kazakhstan Country Report, July 2007

¹²⁸ T.C. Başbakanlık, Dış Ticaret Müşavirliği, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, "Kazakistan Ülke Profili", Hazırlayan: Oya Benli, 2006.

Tablo-3.4. Karşılaştırmalı Ekonomik Göstergeler, 2007

	Kazakistan ^a	Rusya ^a	Özbekistan ^b	Çin ^a	Ukrayna ^a
GSYİH (milyar \$)	103,8	1289,6	18,0	3 241,8	141,2
GSYİH/Kişi (\$)	6 669	9 059	671	2 453 ^b	3 056 ^b
GSYİH/Kişi (\$, Satın Alma Gücü Paritesine Göre)	10 760 ^b	14 661	2 234	5 478 ^b	6 992 ^b
Tüketici Fiyatları Enflasyonu (% , ort.)	10,8	9,2	12,0 ^a	4,8	12,8
Cari İşlemler Dengesi (milyar \$)	-1,7	76,6	1,41	382,5	-5,9
Cari İşlemler Dengesi (GSYİH içinde payı, %)	-1,64	6,1	7,83	11,8	-4,2
İhracat (milyar \$)	44,8	354,6	6,58	1161,17	43,0
İthalat (milyar \$)	29,9	210,1	4,57	953,51	38,4
Dış Borç (milyar \$)	53,89 ^a	423,0 ^b	7,6	315,4 ^b	30,1 ^b

Kaynak: The Economist Intelligence Unit, Kazakhstan Country Profile 2006

a: Gerçek b: EIU tahmini

Yabancı şirketler tarafından petrol sektörüne yapılan ve bugüne kadar sabit yatırımların yaklaşık %90'ını oluşturan yatırımlar petrol üretim kapasitesinin artmasını ve buna bağlı olarak da ihracat hacminde önemli artış sağlamıştır. Bunun en önemli sonucu ise GSYİH'da 2000–2004 yılları arasında gözlenen yaklaşık %9 oranındaki artış olmuştur. 2005 yılında ekonomik büyüme uluslararası petrol fiyatlarının artış göstermeye devam etmesine rağmen %9,4'te kalmıştır. Büyümenin petrol fiyatlarındaki kayda değer artışa rağmen belli düzeyde kalması petrol sektöründeki kapasite sıkıntısı ve yatırım ortamındaki bazı hükümet müdahalelerinden kaynaklanmıştır.

1999–2005 yılları arasında gözlenen hızlı ekonomik büyüme istihdam artışını tetiklemiş ve yaşam standardını yukarı çekmiştir. 1999 yılında yıllık ortalama işsizlik oranı % 14,1 iken (950 000 kişi), 2001 yılında %8,1 (639 300 kişi) olmuştur. Reel ücretlerdeki artış da olumlu etkilerini göstermeye başlamış olup, tüketim malları

ithalatı artış eğilimine girmiştir. Yaşam standartlarının yükselmesinde Tenge'nin istikrarı önemli role sahiptir.

Kazakistan, Dolar bazında BDT ülkeleri içinde Rusya hariç yüksek kişi başı GSYİH ve aylık ücretlere sahip ülkedir. Bu göreceli yüksek refah düzeyinin en önemli göstergelerinden biri de ülkeye diğer Merkezi Asya ülkelerinden özellikle Özbekistan'dan giren çok sayıdaki kaçak göçmendir.¹²⁹

Kazakistan'ın kalkınma modeli incelenmek üzere aşağıda bağımsızlığın kazanılmasıyla kalkınma sürecindeki reformlar ayrıntılı olarak verilmiştir.

3.2. Kazakistan'ın Kalkınma Sürecindeki Reformlar

Kazakistan Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yeni bir yapılanma sürecine girmiştir. Merkez ekonomisinden serbest piyasa ekonomisine geçiş aşamasında Kazakistan SSCB'nin eski cumhuriyetleri gibi çeşitli ekonomik zorluklarla karşılaşmıştır. Kazakistan 1990'lı yılların başlangıcından itibaren uzun süren merkezi planlı ve dışa kapalı modelden, piyasa mekanizmasının hâkim olduğu dışa açık bir modele geçmeye çalışmaktadır.

1991 yılında bağımsızlığın ilan edilmesi ile Kazakistan ekonomik reform programını ve yeniden yapılanma çalışmalarını gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu dönem içerisinde Kazakistan'ın ekonomik bağımsızlığının sağlanması ve dünya ekonomisine entegrasyonunun gerçekleşmesi hedeflenmiştir.¹³⁰

Bilindiği gibi, Sovyetler Birliği içerisinde yürütülen bölgesel uzmanlaşma politikaları sonucu Kazakistan, Sovyetler Birliği'nin buğday deposu ve yarı mamul üreticisi konumunda idi. Bu durum, ülkenin dış ticaret yapısına da yansımıştır. Kazakistan daha çok hammadde ihraç eden, makine gibi sanayi mallarını ithal eden bir ülkedydi. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra uygulanan reformların başarısını

---

¹²⁹ T.C. Başbakanlık, Dış Ticaret Müşavirliği, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, "Kazakistan Ülke Profili", Hazırlayan: Oya Benli, 2006.

¹³⁰ K. Şoraulı, L. Mahat, Kazakhstan Annual Country Profile, Almatı, Ayna Ltd, 1998, s.6; ICARP, Kazakhstan WWW VL Web Virtual Library, 1997.

etkileyebilecek önemli bir husus, bu ülkelerin dış ticaretinin büyük bir kısmını eski Sovyet cumhuriyetleri ile yapmasıydı.¹³¹ Kazakistan ekonomik kalkınma yoluna girdiğinde piyasa mekanizması olmayan sadece doğal kaynakları olan bir ülkeydi. Geçiş süreci içinde reformlar sayesinde piyasa mekanizması kurulmuştur. Bununla birlikte siyasi sistemin dönüşümü için de ekonomik temel hazırlanmıştır.¹³²

Genel olarak bakılırsa Kazakistan kalkınma modeli 3 aşamada gerçekleşmiştir:

- Birinci aşama (1992–1994)
- İkinci aşama (1995–1999)
- Üçüncü aşama (2000’den günümüze kadar)

Kazakistan’da devletin kalkınmadaki rolünü anlamak için bu aşamaları yakından inceleyelim.

3.2.1. Birinci Aşama (1992–1994)

Birinci aşama merkezi planlama sisteminin kırılma ve geniş çaplı dönüşümün başlangıç dönemidir. Geçişin ilk yıllarında Sovyet sistemi içinde kurulan ihracat piyasasının çöküşü ve büyük ölçekli Sovyet mali yardımlarının kaybedilmesi nedeniyle çok şiddetli üretim düşüşü yaşanmıştır. Sovyetler Birliği’nin çöküşü, Kazakistan’ı çok büyük ölçekli, verimliliği ve rekabet gücü düşük bir ağır sanayi sektörü ile başbaşa bırakmış, verimliliği artırma fırsatı olmasına rağmen dünya piyasaları ile rekabete girmek üzere girişimlerin yeniden yapılanması yavaş bir süreç olmuştur.

Öncelikle ekonominin liberalizasyonunu sağlamak üzere pazar reformunun gerçekleştirilmesine yönelik hukuksal ve kurumsal taban oluşturulmuştur. Böylece

---

¹³¹ Anar Somuncuoğlu, “Geçiş Döneminde Kazakistan Ekonomisi”, 2003, (Çevrimiçi) <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?yazi=57&kat=10> 12.10.2007.

¹³² Gulmira Kurganbayeva, “Vozmojnosti Realnogo Proryva”, **Kazahstanskaya Pravda gazetesi**, 29.05.2007, N80(25325).

pazar ekonomisinin işlerliğine ve tüketim malları ile pazarın doygunlaştırılmasına dönük adımlar atılmıştır.

Birinci aşamada devletin gerçekleştirdiği reformlar şunlardır:

- Ülkede istikrarlı bir sosyal ve siyasi ortam oluşturulması,
- 1993'te ulusal para birimi Tenge'nin kullanımının başlaması,
- Kazak pazarının tüketim mallarına doygun hale getirilmesi,
- Kazakistan'ın dünya ekonomik sistemi ile bütünleşmesi için gerekli adımların atılması, uluslararası finansal kuruluşlarla ilişkilerin başlaması.¹³³

Siyasi bağımsız olan Kazakistan ekonomik alanda Rusya'nın adımlarını izlemeye devam etmiştir. Bunun sebebi, kendi para birimini ve finansal kurumlarını oluşturmak için zamana, tecrübeye ve kaynaklara sahip olmayan Kazakistan'ın, Rublenin geçerli olduğu para bölgesinin içinde kalmasıydı.

Kazakistan Ruble Bölgesinde bulunurken para ve kredi politikaları iki Merkez Bankası (Rusya Merkez Bankası ve Kazakistan Milli Bankası) tarafından yürütüldü. Rusya Merkez Bankası, Ruble Bölgesinin Merkez Bankası gibi işliyordu. Rusya ekonomisindeki bütün gelişmelerden etkilenen Kazakistan, Ruble Bölgesinin enflasyonu arttırıcı özelliğinden çok fazla etkilendi. Bunun sebebi, Kazakistan'ın Rusya ile karasal sınırının uzun fakat şeffaf olması ve dış ticaretin büyük bir kısmının Rusya ile yapmasıydı.

Devlet ilk fiyat reformunu, Kazakistan'la beraber ortak bir para birimi kullanan Rusya böyle bir reforma gittiği için gerçekleştirmiştir. Ocak 1992'de Rusya'nın ardından fiyat serbestleştirilmesine giden Kazakistan; enerji, ulaşım, iletişim ve temel gıda mallarının fiyatlarını serbestleştirme kapsamının dışında bırakmıştır. Kontrol edilmeye devam eden fiyatlar, önemli ölçülerde, 3–10 kat arttırılmıştır. Ocak 1992'de gerçekleşen tüketici fiyat endeksindeki %110'luk artışın 2/3'si bu fiyat serbestleştirilmesine atfedilebilir. Fiyatlardaki ani artış, bastırılmış enflasyonu ortaya çıkarmıştır. Ancak enflasyonun reel ücretleri azaltıcı etkisinin

---

¹³³ Kazakistan Cumhuriyeti Ülke Raporu, Aralık 2004.

sonucunda satın alma gücünün düşmesine paralel olarak tüketim de düşmüştür. Tüketim azalınca, üretim ve yatırım da düşmüştür. Böylece, ekonomi daha yoğun bir kriz içine sürüklenmiştir.

İzlenen para politikaları sayesinde enflasyon kontrol altına alınmıştır. Enflasyon azalırken fiyat reformu da devam etmiş, enerji fiyatları arttırılmış, çoğu ulaşım hizmeti, alkol ve süt ürünleri, şeker, tuz gibi gıda mallarının fiyatları serbest bırakılmıştır. Diğer taraftan sıkı para politikası nedeniyle kredi miktarı azalmış ve bu nedenle işletmeler arasındaki karşılıklı olarak ödenmeyen borçlar giderek büyümüş ve üretimi olumsuz etkilemeye devam etmiştir.

Kazakistan'a Rusya'dan gelen transferler hemen kesilmemiştir. Siyasi nedenlerden dolayı Rusya bu transferleri Kazakistan'a yapmaya devam ediyor, buna rağmen bütçe açığı artıyordu. İdarenin zayıflamasından dolayı devlet vergileri toplayamıyor, sayısız küçük firmalar vergi ödemekten kaçınabiliyordu. Devletin vergi toplayamamasının bir boyutu da dış ticaretle ilgiliydi. BDT ülkeleriyle olan sınırın serbest olması ve kaçakçılığın yüksek olması dolayısıyla, dış ticaretten doğan kazançların bir kısmı da kontrol altında değildi, ithalat ve ihracat vergileri toplanamıyordu.

Ağustos 1993'te Rusya, para reformunu gerçekleştirmiş; yeni Rus rubleleri tedavüle girmiştir. Kazakistan, Kasım 1993'te milli para birimi Tenge'yi tanıtarak para ve maliye sistemlerini Rusya'dan ayırmıştır.

Kazakistan Ruble Bölgesinden çıktıktan sonra, Ocak 1994'te IMF'in onayladığı ve danışmanlık ettiği istikrar programına başlamıştır. Bu program stand-by kredisiyle desteklenmiştir. Bu program IMF'in önerdiği standart program olup, sıkı para ve maliye politikalarını içermektedir. Programda ayrıca fiyat serbestleştirilmesinin devam edilmesi, dış ticaret serbestleştirilmesi ve özelleştirme tedbirleri de öngörülmüştür. Bu program doğrultusunda Kazakistan'da fiyat serbestleştirilmesi tamamlanmıştır. 1994 yılında ayrıca dış ticaret serbestleştirme girişimleri de yaşanmıştır. Dış ticaret hızlı bir serbestleştirme sürecine girerken, dış ticarete uygulanan lisans ve kotalara tabî olan mal sayısı azaltılmıştır.

Mart 1994'te Kazakistan Milli Bankası yurtiçi işletmelerin ödeme borçlarının silinmesini finanse etmeye çalışmıştır. Ancak piyasaya karşılıksız kredilerin sürülmesi olumsuz sonuçlara yol açınca ve beklenmediği gibi, hiçbir büyümeye yol açmayınca, hükümet kesin olarak sıkı makro ekonomik istikrar politikalarını seçmiştir. Böylece 1994 yılının Haziran ayında itibaren Kazakistan Milli Bankası enflasyonu düşürmeyi ve milli para birimi Tenge'nin istikrarlaştırılmasını amaçlayan sıkı para politikasını izlemeye başlamıştır.¹³⁴

Şubat 1994'te yürürlüğe giren Serbest Ticaret Anlaşması ile birlikte Kazakistan, Özbekistan ve Kırgızistan arasında gümrük vergileri kaldırılmıştır.¹³⁵

Liberalizasyon sürecinin birinci aşamasında devlet serbest pazar ekonomisine geçiş ve ekonomide istikrarın sağlanması için programlar uygulamıştır. Tekelleşmeyi önleme ve özelleştirme süreci başlamış, bütçe sistemi geliştirilmiş ve reel sektörün yapısı değiştirilmiştir. Yasal altyapıda da ciddi değişiklikler gerçekleştirilmiştir.¹³⁶

3.2.2. İkinci Aşama (1995–1999)

Ülke, ciddi ekonomik reformlar uygulamaya ancak 1994 yılında başlamıştır. Pazar ekonomisi için gereken reformların gerçekleştirilmesi zaman almış olsa da, ülke bu yönde önemli bir gelişme göstermiş durumdadır.

Bu kalkınma aşamasında makroekonomik istikrarın sağlanması, yasal altyapı, finansal sistem ve üretim sektörünün geliştirilmesi ekonomik reformun ana hedefi olmuştur. Bu hedef, tekelleşmeyi önleme, özelleştirme, iflas prosedürleri ve işletmelerin yeniden organizasyonunu da içermektedir. Bankacılık sisteminin yapılandırılması 1995–1999 sürecinde gerçekleşmiştir. Uygulanan sıkı para politikalarına bağlı olarak enflasyonun düşürülmesi ve Tenge döviz kurunun istikrarı mümkün olmuştur. Bu politikalar ihracatı teşvik etmiş ve iç üretim artışı için ihtiyaç duyulan altyapıyı hazırlamıştır. Başarı ile uygulanan emeklilik reformu Kazakistan

¹³⁴ Anar Somuncuoğlu, a.g.e.

¹³⁵ Yeni Avrasya Stratejileri, "Kazak Kartalı ile Birlikte Yükselmek", Ankara, 2000, s. 17.

¹³⁶ Kazakistan Cumhuriyeti Ülke Raporu, Aralık 2004.

Menkul Kıymetler Borsası'nın en önemli unsurları olan emeklilik fonlarının oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. Bankacılık sistemine güven artmış, bu da mevduat artışını olumlu yönde etkilemiştir. Böylece reel sektör projelerine yatırımlar için yeni fırsatlar ortaya çıkmıştır. Makroekonomik istikrarın sağlanması için bütçe açığı göreceli olarak düşük bir düzeye çekilmiştir. Ancak, vergi ve gümrük idareleri, öngörülen düzeyde vergi toplama hususunda yeterli başarıyı gösterememiştir.

Kazakistan'ın 1994'ten sonra izlemeye çalıştığı para ve maliye politikaları ve yapısal reformlar, ülkenin "Orta Asya'nın hızlı reformcusu" olarak bilinmesine yol açmıştır. Serbestleştirme ve özelleştirme alanlarında reformların hızlanması da 1994 yılından sonra yaşanmıştır.¹³⁷

1995–1999 döneminde ülkede uygulanan ekonomik önlemler kısaca şöyledir:¹³⁸

- Makroekonomik istikrar için destek,
- Sınaî üretim artışının desteklenmesi,
- Kazak ekonomisi için stratejik önem arz eden sektörlerle yabancı yatırım akışının gerçekleşmesi için gerekli koşulların hazırlanması,
- Borç yükü altındaki işletmelerin iflasının gerçekleşmesi ve yeniden kurulması,
- Tarım ve imalat sanayi sektörlerindeki işletmelerin üretim kapasitelerinin rehabilitasyonu için destek ve taşımacılık ve haberleşme sektörünün geliştirilmesi.

Temmuz 1995'te Kazakistan'ın vergi sistemini basitleştiren yeni Vergi Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu yeni vergi kanunuyla Kazakistan'a gelen yabancı yatırımcılara büyük avantajlar sağlanmıştır. İhracatçı sektörler için girdilere yapılan harcamalardan vergi sıfırlanmıştır. Bu düzenlemeyle yabancı yatırımcılara vergilendirilen gelirden üretim ve geliştirme maliyetlerini çıkarmalarına ve sermaye

---

¹³⁷ Anar Somuncuoğlu, a.g.e.

¹³⁸ Kazakistan Cumhuriyeti Ülke Raporu, Aralık 2004.

mallarının maliyetini düşürmelerine imkân tanınmıştır.

1995 yılında Kazakistan dış ticaret sistemini serbestleştirecek önemli adımlar atmıştır. İhracat ve ithalata uygulanan bütün kota ve lisanslar iptal edilmiştir. Bu yıl devletin dış ticarete doğrudan katılımına son verilmiş, yani stratejik malların merkezi ihracat yapısı iptal edilmiştir. İhracatçıların kazançlarının bir kısmının devlete satma mecburiyeti kalkmıştır. Barter ticareti yasaklanmıştır.

Devletin 1996 yılında gerçekleştirmeye başladığı maliye reformlarıyla Kazakistan maliye sistemi önemli ölçüde değiştirilmiştir. Her şeyden önce, Milli Bankanın bütçe açıklarını otomatik olarak finanse etmesi durdurulmuştur. O yıllarda bütçe açıkları esas olarak özelleştirme gelirleriyle kapatılmıştır. Özelleştirmenin önemli bir kamu gelirleri kaynağı haline gelmesi 1994 yılında Kazakistan IMF ile aktif işbirliğine başladıktan sonra gerçekleşmiştir. 1995'ten beri "güven yönetimi" adı altında büyük fabrika ve tesislerin yönetim ve işletme hakkı yabancı yatırımcılara verilmeye başlanmıştır. Bu çerçevede, elektrik, enerji, metalürji, petrol ve gaz, iletişim gibi, Kazakistan'ın stratejik sektörlerinde 66 büyük çaplı işletme ya da tesislerin yönetimi yabancı yatırımcılara devredilmiştir.¹³⁹

Makroekonomik istikrarlığı sağlamak için Hükümet ve Ulusal Bankası tarafından alınan tedbirler sayesinde GSYİH'daki düşüş 1996 yılında durdurulmuştur, 1997 yılında ise ekonomide az da olsa reel büyümeye geçmiş ve GSYİH 22 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1996 yılında % 0,5 olarak büyüyen Kazakistan ekonomisi, 1997 yılında % 2 ile büyümeye devam etmiştir.¹⁴⁰

1994–1997 yılları arasında Kazakistan'ın gerçekleştirdiği özelleştirme gelirlerinin ekonomi üzerindeki etkisi tartışılmazdır. Tenge'nin güçlenmesi, enflasyonun düşmesi, bütçe açıklarının kapatılması ve ekonominin büyümesi üzerinde esas etki eden işte bu özelleştirme gelirleridir. 1994–1997 yılları arasındaki büyümenin sektörlere ve alt sektörlere nasıl dağıldığına bakılırsa, tarımın küçülmeye devam ettiği, sanayideki büyümenin ise hammadde çıkaran alt sektörlerin sayesinde

---

¹³⁹ Anar Somuncuoğlu, a.g.e.

¹⁴⁰ Bahıtcan Abeldinov, "Kazakistan'ın Petrol Sanayiine Yapılan Yabancı Yatırımlar ve Ülke Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv. 2004.

gerçekleştiği açıkça görülür.

Ancak gerçekleştirilen reformların sonucunda desteksiz kalan tarım sektörü özelleştirme ve serbestleştirmeden önemli derece etkilenmiştir. Kazak halkının geleneksel uğraşı olan hayvancılık geçiş ekonomisinin kendine has olan şartlarından etkilenip yok olma ile karşı karşıya gelmiştir. Parasızlaşan ekonomide ödeme aracı olarak kullanılan hayvanlar, fakirleşen çiftlikler için kimi zaman tek nakit getiren ürün haline de gelmiştir.¹⁴¹

1997 yılının sonunda Güney-Doğu Asya krizinin etkileri sonucunda uluslararası piyasalarda, Kazakistan'ın temel ihraç malları olan petrol ve demir dışı metallerin fiyatlarının düşmesi, Kazakistan'ı olumsuz etkilemeye başlamıştır. Petrol ve metal fiyatlarının düşmesi 1998 yılında da devam etmiş ve Kazakistan ekonomisi üzerindeki yıkıcı etkileri çok geçmeden kendisini göstermiştir. İlk olarak Mayıs ayında mal üretimi bir önceki yıla göre önemli bir düşüş göstermiştir. Batı Kazakistan'da petrol üretimi 1/3 olarak azalmıştır. Demir dışı metal üretimi % 15 olarak azalmıştır. İhracattaki düşüşü ve özelleştirme gelirlerinin azalmasının tazmin etmeye çalışan hükümet bütçeyi % 20–25 oranında kısımıştır.

1998'de Kazakistan ekonomik durumuna damga vuran olay Rusya Ağustos 1998 krizi olmuştur. Bu ekonomik kriz ve Rublenin çökmesi Kazakistan'ı derinden etkilemiştir. Rusya'da döviz kurunun sıçraması nakit döviz sıkıntısına neden olduğu gibi, malların fiyatlarını da hızla düşürmüştür. Kazakistan'ın parası konvertibl olduğu için nakit sıkıntısının yaşandığı komşu cumhuriyetlerinden gelen insanlar, Kazakistan'da döviz almaya başlamıştır.¹⁴²

İhracatın gittikçe azaldığı ve Tenge'nin değerini kaybettiği bir ortamında, 10 Ocak 1999'daki seçimlerden önce, kötüleşen mali durumu düzeltmek, olumsuz şartlar ve gevşek maliye politikası sonucunda aşınan Tenge'nin değerini yükseltmek amacıyla para politikası sıkılaştırılmıştır. Komşu cumhuriyetleri tüketicilerinin de etkisiyle artan döviz sıkıntısına, büyüyen dış ticaret açığına ve Tenge'nin aşınmasına karşı bir süre direnmeye ve Tenge'yi desteklemeye çalışan hükümetin çabaları gözle

---

¹⁴¹ Anar Somuncuoğlu, a.g.e.

¹⁴² Anar Somuncuoğlu, a.g.e.

görülür bir sonuca yol açmıyordu. Fakat döviz rezervleri tehlikeli bir şekilde azalınca ve dış ticaret açığı milli gelirin %10'una yaklaşıncı Kazakistan hükümeti ve Milli Bankası 4 Nisan 1999'da Tenge'yi desteklemek için döviz piyasasına müdahaleyi kestiğini, bu şekilde "yönetilen kur sistemi" serbest kur sistemine dönüştürdüğünü açıklamıştır. Bu şekilde Tenge devalüe edilmiştir ve büyük panik ortamında Tenge'nin değeri gerçek değerin daha da altına düşmüştür. Tenge'nin ne kadar düşeceği belli olmadığı için insanlar ne fiyata olursa olsun dolar almıştır. Böylece devalüasyon öncesi döviz kuruna göre değer kaybı %30 olmuştur.¹⁴³

1999 yılında Rusya krizinin olumsuz etkilerinden sıyrılmaya başlayan Kazakistan ekonomisi, büyümeye geçmiş ve % 2,7 olarak büyümüştür. Kazakistan ekonomisinin krizden bu denli hızlı çıkışının birkaç sebebi mevcuttur. Bunlardan birisi ve en önemlisi hammadde dünya fiyatlarının ve özellikle petrol fiyatlarının yüksek olmasıdır. 1998 Rusya krizinden sonra artışa geçen petrol fiyatları petrol ihraç eden ülkelerin ekonomileri üzerinde olumlu etki yaratmıştır. Diğer bir sebep ise krizin etkilerinde saklıdır. Kazakistan'ın uygulamak zorunda kaldığı Tenge devalüasyonu Kazakistan mallarının yabancı mallar karşısındaki rekabet gücünü arttırmıştır. Üstelik kriz dolayısıyla halkın alım gücü düşmüş, bunun sonucunda yabancı mallar karşısında ucuzlayan yerli mallar tercih edilmiştir.

3.2.3. Üçüncü Aşama (2000'den Günümüze Kadar)

2000 yılından başlayan ve günümüze kapsayan üçüncü aşama, ekonomik canlanma ve ekonomik büyüme dönemidir. Pazar ekonomisine geçiş yönünde gerçekleştirilen ekonomik reformlar Kazakistan'ın uluslararası alandaki güvenilirliğini artırmıştır. Olumlu gelişmeler sayesinde Kazakistan 2000 yılında %9,6 ile 1994 yılından beri en yüksek büyüme oranını yakalamıştır. Uygulanan önlemler sonucunda ülkenin GSYİH'sı 2000'li yıllarda ciddi artışlar göstermiştir. GSYİH artışı imalat sanayi sektörlerindeki hızlı gelişmeden kaynaklanmıştır. Ülke, ekonomik liberalizasyon sürecinin üçüncü aşamasını oluşturan dönemde vergi

---

¹⁴³ Anar Somuncuoğlu, a.g.e.

yükünü azaltıcı bazı önlemler almıştır. Kamu yatırım faaliyetlerinin artırılması, üretim altyapısının geliştirilmesi faaliyetlerinin ve imalat sanayi üretiminin hızlandırılması, iç ve dış yatırımların artmasını sağlamak üzere İmar Bankası (The Bank for Reconstruction) kurulmuştur.

Üçüncü aşamayı kapsayan dönemde ekonomik büyümeye ulusal paranın istikrarı, düşük enflasyon ve iyi dengelenmiş bir bütçe eşlik etmiştir. Bankaların kaynak tabanının sürekli artışı ile birlikte 2000’li yıllarda reel sektörün borçlandırılmasının bankacılık sektörünün ana faaliyeti haline geldiği gözlenmektedir. Vergi ödemelerindeki artış ücretler, emekli maaşları ve diğer ödemelerdeki gecikme sorununu ortadan kaldırmış ve sürdürülebilir bir ödeme sistemi sağlanmıştır. Oluşturulan uygun yatırım ortamı sayesinde sabit sermaye yatırımlarında artış gerçekleşmiştir. Günümüzde yatırım akışı önemli bir büyüklüğe ulaşmıştır.¹⁴⁴

Kazakistan reformların gerçekleşmesinde diğer BDT ülkelerine göre daha büyük başarı elde etmiştir. Emekli reformu, banka mevduatlarının sigorta altına alınması, Ulusal Fon’un kurulması, ulusal para biriminin değer kaybetmesi sonucunda mevduat sahiplerinin uğradığı zararların tazminat edilmesi, ihracatçıların yaptığı mecburi döviz satışının kaldırılması gibi tedbirleri ilk uygulayan Kazakistan olmuştur.

Uygulanan bu reformlar ülkenin sosyal alanı üzerinde de olumlu etki yaratmış: halkın gelirleri yükselmiş, yeni istihdam yerleri açılmış, devlet bütçesinden yapılan sosyal harcamalar artmıştır.¹⁴⁵

Aşağıdaki Tablo - 3.5.’te görüldüğü gibi bağımsızlığın ilk yıllarında GSYİH’nın reel büyüme oranında büyük bir azalmanın ardından 2000 yıllarda hızlı bir artış meydana gelmiştir. Bu oran 2007 yılına kadar fazla değişiklik göstermeden oldukça istikrarlı bir seyir almaktadır. Kamu harcamalarının GSYİH’nın içindeki payının 1991 yılında % 17,1’den 2001 yılında % 23,1’e ulaştığı dikkate alındığında, devletin ekonomide daha aktif bir rol oynadığı ortaya çıkmaktadır. İşsizlik oranında

¹⁴⁴ Kazakistan Cumhuriyeti Ülke Raporu, Aralık 2004

¹⁴⁵ Bahitcan Abeldinov, a.g.e.

1993 yılında % 0,6'dan 1999 yılında % 14,1'e kadar olan artış, 2007 yılında ise % 7,1'e kadar olan azalış, üretimdeki dalgalanmaların işgücü hareketi üzerindeki etkileri belirgin bir şekilde ortaya çıkarmaktadır. Toplam yatırımlar GSYİH'dan 1996 yılında % 17,2 kadar pay alırken, 2007 yılında % 27,3 kadar pay almıştır. Gayri safi iç tasarruflar 1991 yılında 7 517,5 milyon dolardan 2005 yılında 20 527,5 milyon dolara kadar artmıştır. Kazakistan ekonomisindeki bütün bu gelişmeler piyasa ekonomisine geçişini sağlamış ve kalkınması hızlandırmıştır.

Tablo-3.5. Kazakistan'ın Yıllar İtibariyle GSYİH'nın Büyümesi (%), Kamu Harcamalarının GSYİH'nın İçinde Payı (%), İşsizlik (%), Yatırımların GSYİH'nın İçindeki Payı, Gayri Safi İç Tasarruflar (mln \$)

	1991	1993	1996	1999	2001	2003	2005	2007
Reel GSYİH Büyüme Oranı (%)	-6,8	-9,2	0,5	2,7	13,8	8,9	9,4	8,5
Kamu Harcamaları/GSYİH (%)	17,1	18,4	18,6	23,01	23,0	22,5	22,6	23,1
İşsizlik (% değişme)	2,2	0,6	13,0	14,1	8,1	8,8	8,1	7,1
Yatırımlar/GSYİH (%)	-	-	17,2	16,2	23,7	23,9	26,5	27,3
Gayri Safi İç Tasarruflar (mln \$)	7 517,5	2 617,4	3 241,7	3 394,6	5 719,2	9 581,4	20 527,5	-

Kaynak: www.nationmaster.com

Bağımsızlığın başından itibaren Kazakistan ekonomik yapısında önemli değişiklikler yaşanmıştır. Reformlar sayesinde elde edilen başarılarla birlikte gelişme sürecinde bazı sıkıntılar da yer almaktadır. Bu sıkıntılardan birisi olan yolsuzluk, Kazakistan'da oldukça yaygın bir olgudur. Sonraki bölümde Kazakistan'da yolsuzluk durumu ve etkileri incelenecek.

3.3. Kazakistan'da Yolsuzluk ve Etkileri

Geçiş ekonomilerinden biri olan Kazakistan'da gelişme sürecindeki sıkıntılar, piyasa ekonomisi tecrübelerinin zayıflığı, sermaye birikiminin düşüklüğü, piyasa ekonomisine ilişkin kural ve kurumların yeterince oluşturulamamış olması, iktisadi birimlerinin piyasa mekanizmalarına uyum sağlamaktaki yetersizlikleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu sürecin ilk başlarındaki temel faktör devletin genel ekonomiyi kontrol gücünün hızla çöküşü olmuştur.

Bal'a göre, devlet kurumlarının yapısı ve siyasal süreçler yolsuzluk seviyesinin en önemli belirleyicisi olup, özellikle geçiş ülkeleri gibi zayıf hükümetler ve devlet mekanizmasının alt birimlerinin yeterince kontrol edilemediği durumlarda yolsuzluk düzeyleri son derece yüksek boyutlar şeklinde gerçekleşme eğilimi göstermektedir. Kazakistan'da yolsuzluk ve rüşvetin geçiş sürecinin başlarından itibaren hızla artması, önemli bir problem olmuştur. Yolsuzluğa zemin tanıyan faaliyetler genellikle düzenleyici kısıtlamalar ve izin belgeleri, arazi tahsisi ve benzeri resmi kararlar, kamuca sağlanan mal ve hizmetlere ulaşma, kamu yatırımları, vergi düzenlemeleri, teşvikler vb. faaliyetler.¹⁴⁶

Sovyet Birliğine üye olan ülkelerde yolsuzluk düzeyinin oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Çünkü Merkezi Planlama Sistemi demokratik kurumların gelişmesini engellemiş, ekonomideki devlet müdahalesi anlayışını yerleştirmiştir. Yolsuzluk fırsatlarını arttıran, denetim imkânlarını kısıtlayan bu gelenek Kazakistan gibi sosyalist sistem altında daha uzun süre kalan ülkelerde alternatif kurumların daha yavaş gelişmesine neden olmuş, yolsuzluğu arttırmıştır. Ayrıca, geçiş sürecinin başlamasıyla birlikte ciddi bir refah kaybı yaşanmış, bürokratların maaşları asgari geçim seviyesinin altına düşmüş hatta maaşlar aylarca ödenememiştir. Bu ortamda bürokratlar yolsuzluğa daha fazla eğilimli hale gelmişlerdir.¹⁴⁷

Sange Araştırma Merkezi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)

¹⁴⁶ Harun Bal, "Geçiş Ülkelerinde Yolsuzluk ve Kayıt dışı Ekonomi: Kırgızistan Bavul Ticareti Örneği", **Çukurova ve Kırgız-Türk Manas Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, Sosyal Bilimler dergisi**, s.174-175.

¹⁴⁷ M. Çokgezen, "Kırgızistan'da Yolsuzluk: Olgular, Nedenler ve Sonuçlar", Bişkek Devlet İktisat ve Ticaret Enstitüsü Kırgızistan Ekonomisi Konferansı, 25 Nisan 2003, Bishkek.

adını taşıyan ünitenin Orta ve Doğu Asya Bölge Bürosu ve Kazakistan UNDP Bürosu doğrultusunda, Haziran 2002 yılında Kazakistan’da yolsuzluğu algılama araştırmasını yapmıştır. Araştırma hükümetin farklı kollarındaki temsilcileri, kamu görevlileri, özel kesim ve sivil toplumu kapsamıştır.

Araştırmaya göre, nepotizm Kazakistan’da en yaygın yolsuzluğun türünden biridir. Nepotizmin savuncusu olarak kazak gelenekler çıkmaktadır. Genel olarak yolsuzluk “doğulu” zihniyet, sıkı ailevi ve hemşerilik bağı olan gelenekler, kabile “desteği” prensibi olarak açıklanmaktadır. Büyük yüzölçümü ve farklı etnik grupları ve kabileleri olan Kazakistan’da yolsuzluk farklı algılanmaktadır. Kariyerdeki başarının aile ya da akrabaların verdiği destek sonucu olarak görülmesi ve iş pozisyonunun da birinin akrabasına destek verme aracı olarak algılanması daha çok Kazakistan’ın güney ve güney batı bölgelerinde yaygındır. Yani, bireyin toplum içindeki kimliğini belirleyen faktör akrabalık ilişkileridir. Güney’in “misafirperverlik” geleneği yürütme organlarının bütün basamaklarında idari faaliyetlerine aşılmış durumundadır. Yapılan araştırmada toplumun genel görüşüne göre, yolsuzluk önce ahlâki bir problemdir. Bu problemi önlemek için toplum bireylerinin küçük yaştan itibaren temel ahlâk kurallarını öğrenmeleri şarttır.

Sange Araştırma Merkezi’nin yaptığı araştırmasına göre, yolsuzluk iktidar strüktürünün farklı basamaklarında ve devletin bütün sektörlerinde var olan bir olgudur.¹⁴⁸

Aşağıdaki tabloda kamu görevlilerin ve Parlamento üyelerinin görüşlerine göre yolsuzluk ve rüşvetin sektörlere göre yaygınlığı gösterilmiştir.

---

¹⁴⁸ UNDP Kazakhstan, Sange Research Centre “Perceptions of Corruption in Kazakhstan By Parliamentarians, Public Officials, Private Business and Civil Society”, Almaty, 2003.

Tablo-3.6.: Kamu Görevlilerine ve Parlamento üyelerinin görüşlerine göre yolsuzluğun yaygın olduğu sektörler (%)

	Sosyal hizmetler kamu görevlilerine göre	Yürütme organlarındaki kamu görevlilerine göre	Ekonomik ve finansal hizmetler kamu görevlilerine göre	Parlamento üyelerine göre	Sıradan Vatandaşlara göre
Parlamento	50-60%	50% den az	50% den az	50% den az	50% den az
Cumhurbaşkanı İdaresi	50% den az	50% den az	50-60%	71-80%	50% den az
Bölge İdaresi	50% den az	61-70%	71-80%	61-70%	61-70%
Belediye İdaresi	50-60%	61-70%	71-80%	61-70%	61-70%
Medya	50-60%	50-60%	50-60%	50-60%	50-60%
Savcılık Daireleri	91-100%	91-100%	91-100%	91-100%	91-100%
Polis	91-100%	91-100%	91-100%	91-100%	91-100%
Trafik polisi	91-100%	61-70%	91-100%	91-100%	91-100%
Ulusal Güvenlik Komitesi	50-60%	71-80%	50% den az	50-60%	50-60%
Adalet Bakanlığı	50-60%	61-70%	50% den az	71-80%	71-80%
Askeriye Kayıt Bürosu	81-90%	71-80%	61-70%	50% den az	50% den az
Askeriye	71-80%	50% den az	71-80%	50% den az	71-80%
Maliye Bakanlığı	71-80%	81-90%	71-80%	61-70%	50% den az
Vergi Daireleri	91-100%	91-100%	91-100%	91-100%	91-100%
Gümrük	91-100%	91-100%	91-100%	91-100%	91-100%
Şirketler ve Bankalar	91-100%	71-80%	71-80%	91-100%	71-80%
Üniversiteler	91-100%	81-90%	81-90%	91-100%	81-90%
Okullar	50% den az	50% den az	50% den az	50% den az	50% den az
Hastaneler	50-60%	50% den az	50% den az	81-90%	50-60%
Endüstriyel Kurumlar	50% den az	50% den az	50% den az	50% den az	50% den az

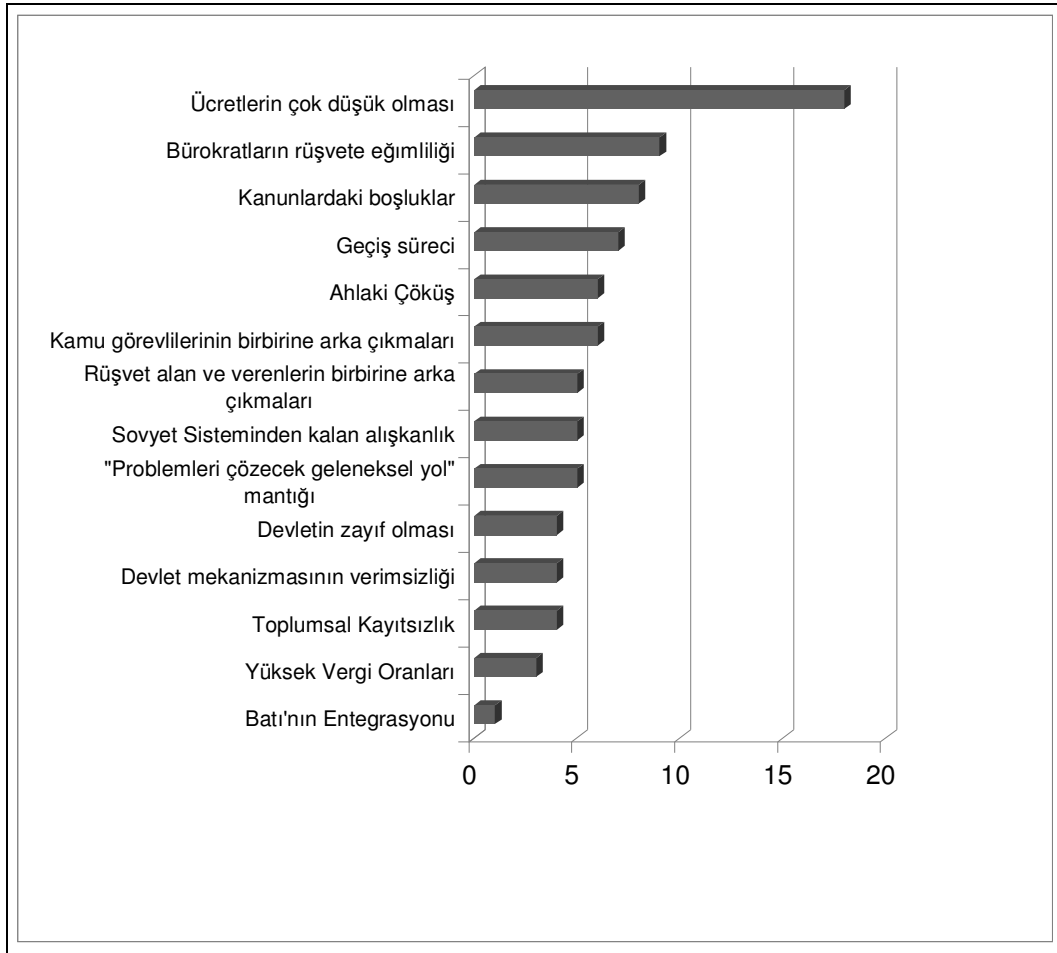
Kaynak: Sange Araştırma Merkezi, UNDP, 2002

Tablo-3.6.'da görüldüğü gibi, gümrük, maliye polisi, savcılık büroları, trafik polis ve yürütme organının dairelerinde yolsuzluk diğer sektörlere göre daha yoğundur.

Araştırma kapsamının içinde röportaj yapılan kamu görevlilerinin görüşlerine göre Kazakistan'da yolsuzluğun çeşitli nedenleri vardır. Grafik-3.1.'de araştırmanın sonucu olarak bu nedenler gösterilmiştir.

Grafik-3.1. Kazakistan'da yolsuzluğun temel nedenleri (%)

Kaynak: Sange Araştırma Merkezi, UNDP, 2002.

Grafik-3.1.'da görüldüğü gibi kamu görevlilerinin görüşlerine göre yolsuzluğun en önemli nedeni, ücretlerin düşük olmasıdır. Özel sektörde çalışanların maaşlarıyla karşılaştırıldığında kamu görevlilerinin maaşları yarıya ya da daha çok

düşüktür. Sonraki en önemli nedenler ise, bürokratların rüşvete eğilimi ve kanunlardaki boşluklardır.

2006 Dünya Yolsuzluk Algılama Raporuna göre Kazakistan'da Yolsuzluk Algılama Endeksi, 10 üzerinden 2,6'dır. Kazakistan, raporun alt sıralarında yer alıp 111. sırada bulunmaktadır.¹⁴⁹

Kazakistan'da eğitim düzeyi istatistiksel olarak yüksek olmasına rağmen gerçek hayata bakıldığında aynı şeyi söylemek pek mümkün gibi değildir. Bu ülkede yaşanan ekonomik sıkıntı ve beyin göçü sonucu eğitim kurumları istenen seviyede faaliyet gösterememektedirler. Ancak 2000 yılından bu yana gerçekleşen güçlü ekonomik büyüme ülkeden göç eğilimini tersine çevirmiştir.

Bu duruma düşük maaşlar sorunu eklenince de çalışan kesim yoksulluk sınırı altındaki bir yaşama adeta zorlanmaktadır. Bu şartlar gelir dağılımı bozukluğu, yolsuzluk ve rüşveti oluşturmaktadır. Özellikle rüşvet Kazakistan'da doğal bir alışkanlık haline gelmiştir. Her ne kadar hükümet rüşveti en önemli halledilmesi gereken problemler içerisinde görse de bu konuda somut adımların atılması gözükmemektedir. Rüşvetin kültürel bir alışkanlık halini alması ve insanların bilinçaltına kazınması onunla mücadelenin de çok zor hale gelmesine yol açmakta ve rüşvetle mücadelenin sadece sözde kalmasına yol açmaktadır. Özellikle politikacılar rüşveti birincil sorunlar içerisinde görmekte fakat bu sorunun nasıl giderileceği hakkında somut öneriler ortaya koyamamaktadır.

Rüşvetin toplumda nitelikli insanları yetiştirecek olan eğitim kurumlarında yaygın olması Kazakistan'da eğitimin kalitesinin düşmesine yol açmaktadır. Ayrıca rüşvet insanların "çalışmak yerine para ver, okula hiç gitme sonra da diplomayı al git" tarzında düşüncelerine yol açmaktadır. Kuşkusuz bu durum eğitimin sadece lafta kalmasına ve sadece diploma sahibi ancak hiçbir niteliği olmayan insanların artmasına yol açmaktadır. Ekonomik alanda ise özellikle insanların vergi yerine memurlara rüşvet vermesi, kamu tarafından sunulan bazı hizmetlerinin bedelinin ödenmesi yerine memurlara rüşvet verilmesi dolayısıyla zaten yeterince kamu geliri sağlayamayan devlet iyice güçsüz kalmakta ve kamu hizmetleri sunamaz bir hale

---

¹⁴⁹ Global/World Corruption Report 2006, (Çevrimiçi) www.finfacts.com 12.12.2007.

gelmektedir.¹⁵⁰

Geçiş ekonomilerinde olduğu gibi Kazakistan’da yaygın bir şekilde kendisini gösteren yolsuzluk ve rüşvet yoksulluğu artıran bir faktör olarak görülmektedir. Kazakistan’da geçiş dönemi ile birlikte çok büyük kayıt dışı sektör ortaya çıkmıştır. Kayıt dışı ekonominin varlığı ve yaygınlığı gelir dağılımının adaletsizliğini artırıcı bir faktördür. Faaliyetlerini kayıtlara geçirmeyen işletmeler, vergi, sigorta ve benzeri yükümlülükler açısından önemli bir avantaja sahiptirler. Bu nedenle kayıtlı çalışan işletmelere oranla daha yüksek harcanabilir gelir elde ederler. Bu durum ise rekabet eşitsizliğine yol açmaktadır. Rekabet gücü artan kayıt dışı ekonomik birimler piyasada daha yüksek paya sahip olmaya başlarlar. Bu da gelir dağılımındaki adaleti bozar.

Kimi yazarlarca birer vergi olarak dikkate alınan Rüşvet Vergisi (Bribe Tax) ve Yolsuzluk Vergisi (Corruption Tax)’ni diğer vergilerden farkı, elde edilen hâsılâtın devlet hazine yerine bazı kamu görevlilerin ceplerine girmesidir. Yapılan araştırmalara göre geçiş ekonomilerinin bazılarında bu vergilerin oranı aşağıdaki gibidir:

Tablo-3.7.: Bazı Eski Sovyet Cumhuriyetleri Devletlerinde Rüşvet ve Yolsuzluk Vergilerinin Oranı (%)

Ülkeler	Ortalama Rüşvet Vergisi	Ortalama Yolsuzluk Vergisi	Ülkeler	Ortalama Rüşvet Vergisi	Ortalama Yolsuzluk Vergisi
Türkmenistan	-	-	Kırgızistan	5.5	7.8
Azerbaycan	6.6	8.3	Tacikistan		
Beyaz Rusya	3.1	6.6	Rusya	4.1	7.6
Gürcistan	8.1	-	Ukrayna	6.5	7.4
Kazakistan	4.7	7.7	Özbekistan	5.7	8.2

Kaynak: SCHAFFER E. And G. TURLEY (November, 2000), “Effective Versus Statutory Taxation: Measuring Effective Tax Administration in Transition Economies”, The William Davidson Institute, Working Paper, No : 437, (<http://eres.bus.umich.edu/docs/workpap-dav/wp347.pdf>) (20.04.2004).

Görüldüğü gibi Kazakistan’da diğer Eski Sovyet Cumhuriyetlerine göre Rüşvet Vergisi ve Yolsuzluk Vergisi oranları daha düşük olsa da kamu görevliler oldukça yüksek bir haksız pay elde etmektedir.

¹⁵⁰ Mehmet Yüce, “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Yoksulluk Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme”, (Çevrimiçi) <http://www.akademikbakis.org/pdfs/10/ferhatobek.doc> 12.02.2008.

Kazakistan'da yolsuzluğun genel durumu incelendikten sonra günlük hayatta olan yolsuzluk örneklerini ele almak bu durumu daha açık ve gerçekçi gösterir.

3.4. Kazakistan'da Yolsuzluğun Bazı Örnekleri

Bölüm 2'de incelenen yolsuzluk türlerinin Kazakistan'daki örnekleri çoktur. Onlardan bazıları aşağıda verilmiştir:

1) Siyasal kayırmacılığın örnekleri seçimlerde açıkça görülmektedir. AGİT Seçim Gözlem Misyonu Ağustos 2007'de Kazakistan'da siyasi partilerin seçim kampanyaları ve propaganda sürecini incelemiştir.

Kazakistan'da seçimlere katılan yedi partinin hepsinin başvurusu kabul edilmiştir. Başlıca partiler ve aday sayıları şunlardır:

- Ak Yol Partisi/Ak Zhol
- Kazakistan Komünist Halk Partisi/CPPK
- Kazakistan Vatanseverler Partisi PPK
- Köy Partisi/Auyl
- Ruhaniyet Partisi/Rukhaniyat
- Ulusal Demokratik Parti/Nur Otan (Cumhurbaşkanı'nın önderlik yaptığı parti)
- Ulusal Sosyal Demokrat Parti/ANDSP

Kampanya süresince Kazak devletinin merkezî olarak hiçbir zorluk çıkarmaması ve partilere kampanya yürütüme özgürlüğü tanıdığı açıklanmıştır. Nitekim, bazı yerel sorunlar dışında da siyasi partiler miting düzenleme konusunda zorluklarla karşılaşmamışlardır. Ancak mali zorluklar dolaylı engeller olarak siyasi partilerin karşısına çıkan etkenler olmuşlardır. Daha önce belirtildiği gibi, Nur Otan Partisi Cumhurbaşkanı önderliğinde olan partidir. Nur Otan'ın elindeki ekonomik güç partinin ülkenin en ücra köşelerinde dahi propaganda faaliyetini yürütmesine

olanak sağlamıştır. Bunun dışında büyük şehirlerdeki panolarda da Nur Otan partisinin reklâmları dışında diğer partiler kendilerine yer bulamamıştır.

Finansal ve mali sorunlar medya yoluyla propaganda konusunda da Nur Otan dışında kalan partilerin elini kolunu bağlamış görünmektedir. Seçim yasasında televizyonlarda ücretsiz yayınla ilgili hiçbir madde bulunmamaktadır. Ancak Merkezi Seçim Komisyonu’nu inisiyatifiyle gazeteler, televizyonlar ve radyolarda bazı olanaklar tahsis edilmiş, ayrıca televizyonlarda tartışma programları düzenlenmiştir. AGİT gözlemcileri çoğu medya organında Nur Otan lehine yayın yapıldığını gözlemlediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca ANDSP’nin medya yoluyla propaganda konusunda birçok şikâyeti de olmuştur.¹⁵¹

2) Akraba kayırmacılık ya da nepotizm denilen yolsuzluk türü açıkça Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev’in elinde bulunan iktidar dağılımında görülmektedir. Bütün önemli devlet görevleri onun akraba ve arkadaşları arasında dağıtılmıştır. Cumhurbaşkanı’nın en büyük kızı Dariga Nazarbayeva, Kazakistan medyasının %80-90’ını kontrol ederek, “Habar” ulusal televizyon ve radyo kurumunun ve diğer kamusal ve özel medya kurumlarını yönetmektedir. Onun eşi Rahat Aliyev belli bir dönem vergi polisini yönetmiştir. Cumhurbaşkanı’nın ikinci üvey oğlu Timur Kulibayev ve onun yeğeni Kayrat Satıbaldı devletin en büyük petrol üreten ve nakleden şirketlerin başındadır.¹⁵²

Kazakistan’ın kalkınma modelini ve yolsuzluk durumunu inceledikten sonra Kazakistan’ın hangi devlet modeline uyduğunu değerlendirelim.

3.5. Kazakistan’ın Hangi Devlet Modeline Uyduğunun Değerlendirilmesi

Yukarıda görüldüğü gibi Kazakistan’da yolsuzluk çok yaygın bir olgudur. Bu durum Kazakistan’ın kalkınmasına olumsuz olarak etkilemektedir. Ancak diğer Orta

---

¹⁵¹ Global Strateji Enstitüsü “Kazakistan Seçim Gözlemleri 13-21 Ağustos 2007”, , Hazırlayan: Aslan Yavuz Şir, (Çevrimiçi) <http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik.ASP?ID=335> 12.02.2008.

Asya Cumhuriyetleriyle karşılaştırıldığında Kazakistan ekonomik gelişmede ön sıralarda bulunmaktadır.

Orta Asya ülkeleri arasında Kazakistan'da yolsuzlukla mücadele sistemi ve idari yapı oldukça gelişmiştir. Kazakistan'da yolsuzlukla mücadeleye yönelik kanunlar ve kamu programları geliştirilmiş ve Cumhurbaşkanı'nın denetimi altında Yolsuzlukla Mücadele Komitesi kurulmuştur.

Kazakistan'da iş kanunlarında, bütçe ve sosyal ödeme sistemlerinde yapılan düzenlemelerle birlikte yönetim sisteminde de reformlar yapılmaktadır. Ancak yönetim sistemindeki aksaklıklar ve anlaşmazlıklar bitmemektedir. Bunların temel nedenleri: devlet organlarının yeterli şeffaf ve dürüst olmaması, bir kişinin yapabileceği iş hacminin bir kaç kişi arasında paylaşılması, memurların ödüllendirme sisteminin yetersizliği ve memur atama sistemindeki eksikliklerdir. Bütün bunlar toplumda hükümete karşı güvensizlik oluşturmaktadır.

Kazakistan'ın merkezi planlama ekonomisinden piyasa ekonomisine geçiş süreci, bir taraftan kamu hizmeti ve idari prosedürlerin gelişmesini (özellikle bütçe sisteminde), bütün kamu sisteminde regülasyon ve şeffaflığın artmasını sağlamış, ancak aynı zamanda yolsuzluğun yeni türlerinin oluşmasına yol açmıştır.¹⁵³

Farklı başlangıç ekonomik koşullar altında olan Geçiş Ekonomileri geçiş sürecini farklı şekilde yaşamaktadır. Geçiş Ekonomilerinden bazıları, ekonomik istikrarsızlıkla birlikte, “renkli devrimler”le karşı karşıya kalmışlardır. Bunun sonucunda hükümet sistemleri belli bir süre devre dışı kalmışlardır. Kazakistan ise, aşamalı reformlar sayesinde, bu tür olumsuz olayların dışında kalmayı becerebilmiştir. Kazakistan ileri teknoloji, yenilik ve bilgiye dayanan kendine özgü bir ekonomik kalkınma modelini kurmaktadır. Bu kalkınma modeli “önce ekonomi, sonra siyaset” formülünü temel olarak almaktadır. Bu formül doğrultusunda gerçekleşen aşamalı gelişme sonucunda ülkenin ekonomisi oldukça istikrarlı bir büyüme oranına sahiptir. Önce ekonomik ve yapısal, daha sonra ise siyasal

---

¹⁵² Nurbulat Masanov, “Political development of sovereign Kazakhstan”, International Eurasian Institute for Economic and Political Research, 2002, (Çevrimiçi) <http://www.iicas.org/publeng/?id=994> 12.02.2008.

reformları geliştirmeye yönelik plan sayesinde Kazakistan bugün Bağımsız Devletler Topluluğuna (BDT) üye olan ülkeler arasında ekonomik kalkınmada önder ülke konumundadır.¹⁵⁴

2000 yılından sonra istikrarlı bir ekonomik büyümeye ulaşıncaya Kazakistan siyasal modernleşmeyi hızlandırmaya başlamıştır. Sonuçta Mayıs 2007’de, Kazakistan rejimini başkanlık sisteminden yarı başkanlık - yarı parlamenter sistemine dönüştüren anayasal bir reform gerçekleştirilmiştir. Anayasa’daki değişiklikler, Kazakistan’ın siyasal sisteminin derin bir dönüşüm sürecine girdiğinin kanıtıdır. Böylece Kazakistan’da başarının ana nedeni, ekonomik reformlardan siyasal reformlara geçen aşamalı kalkınma yoludur. Bütün bunlar kamu politikasının etkin ve Kazakistan’ın gelişmiş ülkeler arasına girme imkânının yüksek olduğunu göstermektedir.¹⁵⁵

Yolsuzlukların yaygın olmasına rağmen Kazakistan Cumhuriyeti’nin geçiş sürecindeki bulunduğu bütün şartları dikkate alındığında, bu ülkenin “kalkınmacı devlet” modeline daha yakın olduğunu söylenebilir. Bölüm 1’de belirtilen kalkınmacı devletin özelliklerine göre Kazakistan’ı değerlendirelim:

- Kalkınmacı devletin özelliklerinden biri, devletin meşru olarak algılanmasıdır. Kazakistan’da devletin uyguladığı politikalar meşru olarak karşılanıyor. Bunun kanıtı, “önce ekonomi, sonra siyaset” formülünün doğrultusunda bütün reformların başarıyla uygulanması, diğer geçiş ekonomilerinde olduğu gibi “renkli devrim”lerin yaşanmamasıdır. Kazakistan, etkin bir devlettir.
- Kazakistan’da 150’den fazla farklı etnik grup vardır. Cumhurbaşkanı’nın uyguladığı etnik politikalar sayesinde bu gruplar barış ve huzur içinde yaşamaktadır. Bu da ülkede ulusal bilinç ve birliğin olmasının kanıtıdır. Ulusal birliğin, politik istikrarı sağlaması nedeniyle, ekonomiye olumlu yansımaları reddedilmezdir.

---

¹⁵³ UNDP Kazakhstan, Sange Research Centre, a.g.e.

¹⁵⁴ Gülmira Kurganbayeva, a.g.e.

¹⁵⁵ Gulmira Kurganbayeva, a.g.e.

- Kazakistan, ekonomik açınsından 1993 yılına kadar Ruble bölgesinde olduğu için Rusya'ya bağlı bir ülkeydi. Ancak 1993 yılında para reformuyla birlikte Kazakistan kendi kendine yeterli olabilen ve kendi ekonomik kararları alabilen bir ülke konumuna gelmiştir.

- Kazakistan idari yapısı güçlü bir ülkedir. Ülke, içinde Almatı'nın da yer aldığı bazı seçilmiş şehirler için ayrı yönetim yapılarına sahip 14 idari bölgeye bölünmüştür. Yerel hükümet bütçesi yerel meclis tarafından onaylanmaktadır. Bölgesel temsilcilerin görev süresi beş yıldır. Bölgesel yönetimin idarecisi olan Valiler, Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Bölgesel hükümetlere sınırlı özerklik tanınmıştır. Ekonomi politikalarının oluşturulmasında Cumhurbaşkanı en önemli rolü üstlenmektedir. Ana ekonomi politikalarının çoğunluğu Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile yürürlüğe konmaktadır. Kazakistan yönetimi ülke açısından öncelik arz eden ve uzun vadeli gelişmeyi sağlayacak birçok ekonomik politikalarını hayata geçirmektedir.¹⁵⁶

- Kazakistan'da politik istikrar yüksek seviyededir. Kazakistan Cumhuriyeti, 16 Aralık 1991 tarihinde Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazanmasından bu yana Nursultan Nazarbayev başkanlığında yönetilmektedir. Cumhurbaşkanı'nın otoritesi her alanda hissedilmektedir. Nazarbayev, ülkede günümüzdeki politik istikrarın ana unsuru konumundadır.

- Kazakistan'da eğitime önem veren bir ülkedir. Eğitim görmüş insan gücü nicelik açısından fazla olsa da, eğitim sisteminde yolsuzluğun yaygın olduğundan nitelik açısından aynı şey söylenemez. Ancak yetişkinlerin okuma oranı %99,5'tir.

- Kazakistan, planlı bir şekilde gelişen ülkedir. Ekonomi politikalarında müdahaleci stratejiler izleyen Kazak hükümetinin temel amacı, petrol gelirlerini kullanarak, ekonominin enerji dışındaki sektörlerini kaldırmak, bu sayede ekonomide çeşitlilik sağlamak ve ekonominin

---

¹⁵⁶ Almagül İsina, a.g.e.

petrole ve dolayısıyla dünya petrol fiyatlarına olan aşırı bağımlılığını kırmaktır. Bu amaç doğrultusunda 2003 yılında açıklanan ve 2015 yılına kadar olan dönemi kapsayan “Yenilikçi Endüstriyel Kalkınma Programı” ile Kazakistan GSYİH’sindeki büyümenin yıllık bazda yüzde 8’in üzerinde tutulması ve ekonominin çeşitlendirilmesi hedeflenmiştir. Program hayata geçirilmeye başlanmıştır.¹⁵⁷

- Kazakistan, yatırımları hızlandırmak için, başta altyapı (elektrik ve telekom), hafif imalat (gübre, tahıl vb.), sosyal hizmetler (sağlık, eğitim, spor, turizm) ve başkent Astana’ya taşınması gibi öncelikli sektörlerle teşvikler sağlaması amaçlanan “Yatırım Komitesi” olmak üzere, çeşitli kurumlar kurmuş ve mevzuat değişikliklerine gitmiştir. 1 Ocak 1995’de yürürlüğe giren Yabancı Yatırım Yasası, petrol yasası, yeni vergi tarifeleri ve Ortak Yatırım (Joint Venture) Kanunu gibi kanunların çıkarılması ve bankacılık reformu ile fiyat liberalizasyonu konusunda yapılan atılımlarla, yabancı yatırımların artırılması amaçlanmıştır. Bu düzenlemelerle, yabancılar Kazak vatandaşları ile eşit haklara sahip olmuş ve özelleştirmeye katılmalarına engel teşkil eden bazı sınırlamalar ortadan kalkmıştır. Ayrıca yabancı yatırımcılara bazı menfaatler sağlanmıştır. Kazakistan’ın artan petrol ihracatı ve enerji sektörüne giren yabancı yatırımlar sayesinde ülke ekonomisi yüksek büyüme oranlarına ulaşmıştır. Kazakistan, Orta Asya’ya gelen toplam doğrudan yabancı yatırımın yüzde 80’ini çekmeyi başarmıştır. Kazakistan Merkez Bankası’nın verilerine göre 1993–2006 yılları arasında ülkeye giren toplam yabancı doğrudan yatırımın tutarı 51 milyar 220 milyon dolardır.¹⁵⁸

Kazakistan yönetimi gelişmeyi sağlayacak birçok ekonomik politikalarını gerçekleştirmiştir. Kazakistan Devlet Başkanı N.Nazarbayev “büyümekte olan ve dinamik bir biçimde gelişen bir toplumun temelini, ancak çağdaş, rekabet gücü yüksek ve sadece hammadde sektörüyle sınırlı kalmayan şeffaf bir piyasa ekonomisi oluşturabileceğini” defalarca dile getirmiştir.

¹⁵⁷ DEİK/Türk-Kazak İşKonseyi, “Kazakistan Ülke Bülteni”, Kasım 2007,

¹⁵⁸ T.C. Başbakanlık, Dış Ticaret Müşavirliği, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, a.g.e.

Ortaya çıkan öncelikler doğrultusunda ülkede iş alanlarının alt yapısı inşa edilmektedir. Örneğin: özel yatırımlar ve bütün mülkiyet türleri garanti altına alınmış, özel işletmelerin serbest iş yapabilmelerini sağlamak üzere yasal temeller oluşturulmuş ve geliştirilmiştir. Yakın gelecekte piyasanın modernleşmesini hızlandıracak programlar ve reformların hayata geçirilmesi planlanmaktadır. Aynı zamanda ticari markaları ve fikri hakları korumak üzere yasa mevzuatları çıkartılmıştır. Kazakistan'ın piyasa açısından bir cazibe merkezi olduğunu dış ticaret verileri de ispatlamaktadır: 2005–2006 yılları arasında Kazakistan'ın ihracat hacmi 2 milyar ABD doları olmuştur. Ekonominin istikrarlı gelişmesini, ülkede oluşan dinamik siyasi sistem sağlamaktadır. 2005 yılı sonunda gerçekleştirilen Devlet Başkanlığı seçimleri, seçim yasalarının asgari ihlaliyle yapılmış ve birçok ülke tarafından resmi olarak tanınmıştır. Söz konusu seçimler sırasında ülkeye 1600 kişi uluslararası gözlemci olarak görev almış ve 27 ülkeden 400 gazeteci bulunmuştur. Ülkede mevcut sisteme muhalif olanlar da dâhil olmak üzere 10 siyasi parti bulunmaktadır. Helsinki Grubu ve Transparency International gibi uluslararası tanınmış örgütler vb. ve yerel sivil toplum kuruluşları da aktif olarak faaliyet göstermektedir. Bu bağlamda Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki durum, bölgedeki diğer komşu ülkelerin siyasi hayatında yaşanan olaylarla kıyaslandığında kesin bir biçimde fark edilmektedir.

Günümüz şartlarında değerlendirecek olursak, Kazakistan, Avrupa ülkeleri, ABD ve Çin başta olmak üzere dünya piyasasına enerji tedarik eden en istikrarlı ülkeler arasında yer almaktadır.¹⁵⁹

Kendisine, en yüksek rekabet gücüne sahip olan 50 ülke arasına girme hedefi koyan ve bu hedefe doğru ilerlemeye çalışan Kazakistan, 2005 yılında ABD tarafından Orta Asya bölgesinde başarılı gelişim modeli olarak kabul ediliyor.¹⁶⁰

Görüldüğü gibi, kalkınmacı devletin özelliklerinin çoğu Kazakistan'da bulunmaktadır. Bu özellikler “Asya Kaplanları” denilen ülkelerdeki gibi aynı nitelikte olmasa da, Kazakistan şartları göz önünde bulundurulduğunda ülke oldukça

---

¹⁵⁹ Almagül İsina, a.g.e.

hızlı kalkınmakta ve gelişmekte ve devlet ülkenin kalkınmasında başrolü oynamaktadır.

---

¹⁶⁰ Aynur Nogayeva, “Kazakistan’ın Denge Arayışı”, (Çevrimiçi) <http://www.hakimiyetimilliye.org/index.php?news=107> 26.10.2006

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra az gelişmiş ülkeler, siyasal bağımsızlıkların kazanılması ve yeni ulus-devletlerin kurulmasıyla birlikte, kalkınma sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu sorunu çözmeye konusunda pek çok kalkınma kuramı ortaya atılmıştır. 1950'li yıllarda geliştiren ve kalkınmacı devlet anlayışına sahip Ortodoks neo-klasik kalkınma kuramları, her devletin kalkınma sürecini tamamlayabileceğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte, ortaya çıkan gelişmeler sonucunda, çok az sayıda örnek dışında başarılı bir kalkınmayı gerçekleştirebilmiştir. 1960'lı ve 1970'li yıllarda ortaya çıkan bağımlılık kuramları ise, devletin rolünü eleştirel bir yaklaşımla ele almışlar ve devletlerin kalkınma sürecini tamamlayamayacağını ileri sürmüşlerdir. Ancak Doğu Asya'da görülen kalkınma başarıları, kalkınmanın tamamen olanaksız bir hedef olacağı düşüncesini çürütmüştür. 1980'li yıllara gelindiğinde popülerite kazanan kalkınma kuramı neoliberal kalkınma kuramıyla birlikte, önceki dönemin kurumlarında yer alan büyük ve güçlü devlet anlayışının aksine minimal ölçekli liberal devlet anlayışı gündeme yerleşmiştir.

Bu çalışmada devletin kalkınmadaki rolünü saptamak üzere kalkınmacı devlet modeli ve Kamusal Seçiş teorisine dayanan devlet modeli irdelenmiştir. Daha sonra Kazakistan'ın 1991 yılında bağımsızlığı kazanmasıyla kalkınma sürecinde devletin nasıl bir rol aldığı konusunda bilgi verilmiştir.

Kalkınmacı devlet, gelişmiş ülkelerde tarihsel olarak önemli rol oynamıştır. Çoğu sanayileşmiş ülkelerde, belirli dönemlerde, devlet mutlaka çok yoğun olarak korumacı ve müdahaleci bir rol üstlenmiştir. Kalkınmacı devletin bazı özellikleri vardır. Bunlar devlet meşruiyeti, toplum birliği, nispi özerklik, yönetim kapasitesi, topluma bağımlılık, ekonomik kalkınma için toplumsal motivasyon ve politik istikrardır. Kalkınmacı devletin başarılı olduğu örnek Güney Doğu Asya ülkeleridir. Bu ülkeler devletlerin uyguladıkları başarılı politika sonucunda kısa bir dönemde olağanüstü ekonomik ve sosyal gelişme göstermişlerdir.

Savaş sonrasında dünyadaki bütün gelişmeler hem ekonomik hem de siyasal yaşamda devletin rolünün düzenli bir şekilde büyümesine tanıklık etmiştir. Ne var ki, ortaya çıkan gelişmeler, genellikle fırsatlardan çok öngörülme risklerinin varlığını

da ortaya çıkarmıştır. Kalkınmanın önünde bir engel olarak bulunan bu riskler, ekonomik ve siyasal yozlaşma olarak ortaya çıkmaktadır. Ekonomik ve siyasal yozlaşma o kadar iç içe girmiştir ki, çoğunlukla bunları birbirinden ayırmak olanaksızdır. Ortak olan bir nokta, her yozlaşmanın temelinde karar alma yetkisine sahip olan elitlerin yetki ve güçlerini, yasalara normlara ve ahlak kurallarına aykırı olarak kullanmaları yatmaktadır.

Kalkınmacı devlet, toplumun refahı için çalışan “iyi bir devlet” modelidir. Kamusal seçiş teorisine göre ise, devleti oluşturan birimler kendi hedef fonksiyonları olan aktörlerden oluşur. Kamusal seçiş teorisinde iki temel varsayım bulunmaktadır: iktisadi adam ve değişimden kazançlar. Bu teoriye göre bürokratlar, pozisyonlarını ilerletmek için emri altında çalışan küçük bürokratların artırılması yolunu tercih etmektedir. Dolayısıyla bürokratlar kamu sektörünün büyümesine neden olmaktadır. Kamusal kaynakların politik aktörlerce kullanımı, politik karar alma sürecinde yozlaşmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Yozlaşmanın ekonomik kalkınma üzerinde oldukça olumsuz etkileri bulunmaktadır. Yozlaşma özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki yerli ve yabancı sermaye yatırımlarını, büyümeyi, gelir dağılımını ve kamu harcamalarının bileşimini olumsuz yönde etkilemektedir. Yolsuzlukların en fazla yaygın olduğu ülkeler ile en az yaygın olduğu ülkeler çeşitli kriterler açısından değerlendirildiğinde yolsuzluk ve ekonomik kalkınma arasında bir ilişkinin var olduğu görülmektedir. Bu ilişki negatiftir.

Her ülkede ekonomik kalkınma o ülkedeki şartlara bağlı olduğu gibi, Kazakistan’da da kalkınma sürecinin kendine özgü yönleri vardır. Kazakistan bağımsızlığın başında piyasa mekanizması olmayan sadece doğal kaynakları olan bir ülkeydi. Merkezi ekonomisinden serbest piyasa ekonomisine geçiş aşamasında Kazakistan SSCB’nin eski cumhuriyetleri gibi çeşitli ekonomik zorluklarla karşılaşmıştır. Geçişin başlangıç aşamasında, üretimde ve insanların yaşam standartlarında ani bir düşüş yaşanmıştır.

Kazakistan’da kalkınma sürecindeki sıkıntılardan biri, iktisadi birimlerinin

piyasa mekanizmalarına uyum sağlayamaması olmuştur. Kazakistan'da devlet mekanizmasının alt birimleri yeterince kontrol edilmediği için yolsuzluk düzeyi yüksek boyutlara ulaşmıştır. Kazakistan'da yolsuzluk ve rüşvetin geçiş sürecinin başlarından itibaren hızla artması, önemli bir problem olmuştur. Ancak Kazakistan gibi yeni bağımsız olan ülkeler için yolsuzluk oldukça yaygın bir olgudur. Kural ve kanunların piyasa mekanizması için yeterince gelişmiş olmaması, ülke geleneklerinin yolsuzluk için bir neden ve açıklama olması vs. nedenler devletin yozlaşmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Geçiş sürecinin başlamasıyla birlikte ciddi bir refah kaybı yaşanmış, bürokratların maaşları asgari geçim seviyesinin altına düşmüş hatta maaşlar aylarca ödenememiştir. Bu ortamda bürokratlar yolsuzluğa daha fazla eğilimli hale gelmişlerdir.

Bununla birlikte Orta Asya ülkeleri arasında Kazakistan'da yolsuzlukla mücadele sistemi ve idari yapı oldukça gelişmiştir. Orta Asya Cumhuriyetleriyle karşılaştırıldığında Kazakistan ekonomik gelişmede ön sıralarda bulunmaktadır. Kazakistan, aşamalı reformlar sayesinde, ileri teknoloji, yenilik ve bilgiye dayanan kendine özgü, "önce ekonomi, sonra siyaset" formülünü temel olarak kabul eden bir ekonomik kalkınma modelini kurmaktadır. Önce ekonomik yapısal, daha sonra ise siyasal reformları geliştirmeye yönelik bir plan sayesinde Kazakistan bugün BDT ülkeleri arasında ekonomik kalkınmada önder ülke konumundadır.

Yolsuzluk Algılama Endekslerine baktığımızda en temiz ülkede bile yolsuzluğun az da olsa olduğunu görürüz. Kazakistan'ın bulunduğu bütün şartları göz önünde bulundurulduğunda bu ülkenin kalkınmacı devlet modeline daha yakın olduğu ileri sürülebilir. Buna kanıt olarak Kazakistan'ın yukarıda sayılan kalkınmacı devlet modelinin sahip olduğu özellikleri taşımasıdır. Kazakistan, bağımsız ve uyguladığı politikalar açısından meşru olarak algılanan bir ülkedir. Ülkede birçok etnik grup olmasına rağmen ulusal birlik ve politik istikrar vardır. Eğitim düzeyi yüksek olan Kazakistan planlı bir şekilde ekonomik ve sosyal politikaları uygulamaktadır.

Kazakistan yönetimi ülke açısından öncelik arz eden ve uzun vadeli gelişmeyi sağlayacak birçok ekonomik politikalarını hayata geçirmektedir. Kendisine, en yüksek rekabet gücüne sahip olan 50 ülke arasına girme hedefi koyan ve bu hedefe

doğru ilerlemeye alışan Kazakistan, ABD tarafından Orta Asya bölgesinde başarılı gelişim modeli olarak kabul edilmektedir. Yeni Dünya Düzeni döneminde Orta Asya bölgesi önemli konuma gelmiş durumdadır. Bunu çok iyi anlayan Kazakistan yönetimi çok yönlü politika yürütmeye çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abeldinov, Bahitcan; “Kazakistan’ın Petrol Sanayiine Yapılan Yabancı Yatırımlar ve Ülke Ekonomisi Üzerindeki Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv., 2004.
- Adelman, Irma; Yeldan, A.Erinç; “The End of the Develomental State?”, Department of Agricultural and Resource, Economics and Policy Division of Agricultural and Naturel Resources, Univercity of California at Berkeley, May 1999.
- Aktan, C. Can; “Yolsuzluklar ile Ekonomide Serbestleşme ve Demokratikleşme Arasındaki İlişki”, (Çevrimiçi) www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/yolsuzlukla-mucadele-stratejileri/tum-yazilar/yolsuzluklar-ekonomide-serbestlesme.pdf 21.01.2008.
- Aktan, C. Can; **Anayasal İktisat**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2002.
- Aktan, C. Can; Dileyici, Dilek; “Kamu Ekonomisinde Karar Alma ve Oylama Yöntemleri”, **Anayasal İktisat**, Siyasal Kitabevi, Ankara: 2002.
- Aktan, C. Can; **Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi; 1980–1990 Türkiye Deneyimi**, İstanbul, Alfa Yayıncılık, 1992.
- Aktan, C. Can; **Temiz Toplum ve Temiz Siyaset**, İzmir: T Yayınları, 1994.
- Aktan, C. Can; **Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri**, Ankara, Hak-İş Yayınları, 2001.
- Aktan, Can Coşkun; “Siyasal Yozlaşmaların Ekonomik Etkileri”, Yolsuzlukla Mücadele Stratejileri, Ankara, Hak-İş Yayınları, 2001,(Çevrimiçi) <http://www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/yolsuzlukla-mucadele-stratejileri/tum-yazilar/siyasal-yozlasmalarin-etkileri.pdf> 02.02.2008.
- Aktan, Okan; “Yeni Sanayileşen Ülkelerin Sanayileşme Deneyimleri: İstihdam ve Gelir Dağılımı”, (Çevrimiçi) <http://arsiv.mmo.org.tr/pdf/10667.pdf> 12.10.2007.
- Alkan, Türker; “Siyasal Ahlâk ve Siyasal Ahlâksızlık”, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1993.
- Aydın, M.Kemal; “Ulusal Kalkınmacılıktan Küreselleşmeye”, (Çevrimiçi) <http://www.bilgi.8k.com/1999-1/99-1aydin.pdf> 03.12.2007.
- Aydoğuş, İsmail; “Yolsuzluk vet Doğrudan Yabancı Yatırımlar”, Afyon Kocatepe Üniversitesi, **İ.İ.B.F. Dergisi**, C.VII ,S.2, 2005.
- Aykaç, Burhan; “21. Yüzyılda Kamu Yönetiminde Yeni Eğilimler”, **G.Ü. İ.İ.B.F. Özel Sayısı**, 2002.

- Bagchi, Amiya Kumar; “The Past and the future of the Developmental state”, “Festeschrift for Immanuel Wallerstein Part I” **Journal of World Systems Research**, Volume XI. Number 2. Summer/Fall 2000, p. 398.
- Bakırtaş, İbrahim; “Kamu Harcamaları Üzerinde Bürokratik Gücün Belirleyici Unsurlarının Etkisi”, Dokuz Eylül Üniversitesi, **İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt:14, Sayı:1, 1999.
- Bal, Harun; “Geçiş Ülkelerinde Yolsuzluk ve Kayıtdışı Ekonomi: Kırgızistan Bavul Ticareti Örneği”, Çukurova ve Kırgız-Türk Manas Üniversitesi, İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, **Sosyal Bilimler Dergisi**, 2004.
- Bayar, Güzin; “Tayvan Kalkınma Deneyimi ve Türkiye için Düşündürdükleri”, Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, (Çevrimiçi)
<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/Guzin2004.doc> 11.11.2007.
- Bayrakçı, Bayram; “Siyasal Yozlaşma ve Ekonomik Gelmeye Etkileri” Erciyes Üniversitesi, **İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı: 16, 2000.
- Benett, James T.; Johnson, Manuel H.; (1980), “Devletin Büyümesi Teorileri”, (Çev. Aytaç Eker), (Çevrimiçi)
www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/eker-benett-devletbuyumesi.htm 11.11.2007.
- Berkman, Ümit; **Kamu Yönetiminde Yolsuzluk ve Rüşvet**, Ankara, TODAİE Yayını, 1983.
- Bulutoğlu, Kenan; **Kamu Ekonomisine Giriş**, İstanbul: Filiz Kitabevi, 1981.
- Bulutoğlu, Kenan; **Kamu Ekonomisine Giriş-Devletin Ekonomik Bir Kuramı**, (Dördüncü Yayım), İstanbul: Filiz Kitabevi, 1998.
- Çarıkçı, Emin; “Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Gelişmeler ve Kazakistan Örneği”, Bağımsızlığının 10. Yıl Dönümünde Kazakistan Cumhuriyeti'nin Eğitim ve Ekonomik Meseleleri Kongresi, 23-26 Kasım 2001, Türkistan, Kazakistan.
- Çilingir, İhsan; “Uzlaşma Mekânı Devlet”, (Çevrimiçi)
http://www.yarindergisi.com/index.php?option=com_content&task=view&id=90&Itemid=1&ed=1 02.02.2008.
- Çokgezen M.; “Kırgızistan'da Yolsuzluk: Olgular, Nedenler ve Sonuçlar”, **Bişkek Devlet İktisat ve Ticaret Enstitüsü Kırgızistan Ekonomisi Konferansı**, 25 Nisan 2003, Bishkek.
- Çulpan, Refik; “Bürokratik Sistemin Yozlaşması”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 2, Haziran, 1980.

- DEİK/Türk-Kazak İşKonseyi, “Kazakistan Ülke Bülteni”, Kasım 2007.
- Demirhan, Erdal; Karagül, Mehmet; “Ekonomik Yolsuzluğun Nedenleri ve Etkileri”, **Vergi Dünyası dergisi**, Sayı: 243, Kasım 2001.
- Devlet Planlama Teşkilatı, “Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı vet Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, Ankara, 2006.
- Downs, Anthony; **An-Economic Theory of Democracy**, New York: Harper and Row, 1957.
- Düğer, İsmail Hakkı; “Japon Kalkınma Modeli”, (Çevrimiçi) <http://www.1bilgi.com/rehberlik/1152/japon-kalkinma-modeli.html> 12.10.2007.
- Economic Freedom of the World: 2003 Annual Report, (Çevrimiçi) www.fraserinstitute.org 21.01.2008.
- Erdoğan, M.Mustafa; Arun, Thankom; “Developmental States and Industrialisation: An Evaluation of Indian and Turkish Experiences”, 2001 International Conference of the Global Business and Technology Association, Conrad Hotel, İstanbul, 11–15 July 2001
- Eryılmaz, Bilal; **Kamu Yönetimi**, İstanbul: Erkam Matbaacılık, 1999.
- Fedai, Cemal; (2002), “21. Yüzyıla Tasıdığımız Sorun: Siyasal Yozlaşma-Teori ve Türkiye”, (Çevrimiçi) www.liberaldt.org.tr/dergiler/ldsayi20/2002.htm 20.01.2008.
- Global Strateji Enstitüsü; “Kazakistan Seçim Gözlemleri 13-21 Ağustos 2007”, , Hazırlayan: Aslan Yavuz Şir, (Çevrimiçi) <http://www.globalstrateji.org/TUR/Icerik.ASP?ID=335> 12.02.2008.
- Global/World Corruption Report 2006, (Çevrimiçi) www.finfacts.com 12.12.2007.
- Gökbunar, Ramazan; Kovancılar, Birol; “Sosyal Refah Devleti ve Değişim”, Süleyman Demirel Üniversitesi, **İ.İ.B.F Dergisi**, Sayı:3 1998.
- Gökçe, Deniz; “Az gelişmişlik ve Yolsuzluk”, (Çevrimiçi) <http://www.aksam.com.tr/yazar.asp?a=95203,10,12> 27.01.2008.
- Green, Jerry R.; Jean, Laffont; Incentives in Public Decision-Making, **North Holland Publishing Company**, Amsterdam, 1979.
- Gruber, Judith E.; “Controlling Bureaucracies (Dilemmas in Democratic Governance)”, University of California Press, Los Angeles, London 1987, (Aktaran: Mustafa Sakal, “Siyasal Karar Alma Sürecinde Yer Alan Aktörler ve Roller”)

- Güngör, Bayram; “Post-Komünist Geçiş Sürecinde Dünyada ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Ekonomik Kalkınma Çabaları ve Sonuçları”, **Bağımsızlıkların 10.Yılında Türk Cumhuriyetleri, Türkistan ve Azerbaycan**, Araştırma Merkezi Yayınları.
- Hanusch, Horst; “Kamu Sektöründe Etkinsizlikler: Talep ve Arz Yönleri”, 1983, (Çev. Sabri Tekir), (Çevrimiçi) www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/tekir-hanusch-kamu-etkinsiz.htm 12.10.2007.
- İZTO, **Kamu Bürokrasisi**, İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayını, 1993.
- Johnson, Chalmers; **MITI and the Japanese Miracle**, Stanford, Stanford University Press, 1982.
- Kapani, Münici; **Politika Bilimine Giriş**, (6. Basım), İstanbul: Bilgi Yayınevi, 1983.
- Kar,Muhsin; Balcı, Asım; "Yolsuzluklar ve İktisadi Kalkınma", **Türk İdare Dergisi**, Sayı 423 Haziran 1999.
- Kayabaşı, Yeltekin; “Politik Yozlaşmaya Çözüm Olarak Anayasal İktisat”, Çukurova Üniveristesi, Yüksek Lisans tezi, Adana, 2005.
- Kazakistan Cumhuriyeti Ülke Raporu, Aralık 2004.
- Kepenik, Yakup; “Ekonomik Gelişmede Devletin “Yeni” Yeri”, Kamu Girişimciliği TMMOB, Uluslararası Sempozyum Bildirileri, 6-8 Ekim 1997, İstanbul.
- Kirmanoglu, Hülya; **Kamu Ekonomisi Analizi**, Beta Basım A.Ş., İstanbul, 2007.
- Koray, Meryem; “Küreselleşen Dünya’da Avrupa Modelinin Sınırları ve Sorunları: Refah Devleti Nereye?”, **Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt:9, Sayı:2, 2001.
- Krugman, Paul; “Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü”, (Çevrimiçi) <http://lattakian.blogspot.com/2007/06/asya-ikelerinin-kalknmas-zerine-ksa-bir.html> 30.10.2007.
- Kurganbayeva, Gulmira; “Vozmojnosti Realnogo Proryva”, **Kazahstanskaya Pravda gazetesi**, 29.05.2007, N80(25325).
- Masanov, Nurbulat; “Political development of sovereign Kazakhstan”, **International Eurasian Institute for Economic and Political Research**, 2002, (Çevrimiçi) <http://www.iicas.org/publeng/?id=994> 12.02.2008.
- Mkandawire, Thandika; “Thinking About Developmental States in Africa”, (Çevrimiçi) http://www.unu.edu/hq/academic/Pg_area4/Mkandawire.html 23.09.2007.

- Mumcu, Ahmet; **Osmanlı Devletinde Rüşvet. Özellikle Adli Rüşvet**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 1985.
- Nogayeva, Aynur; “Kazakistan’ın Denge Arayışı”, (Çevrimiçi) <http://www.hakimiyetimilliye.org/index.php?news=107> 26.10.2006
- Obayelu, Abiodun Elijah; “Effects of Corruption and Economic Reforms on Economic Growth and Development:Lessons from Nigeria”, Department of Agricultural Economics, University of Ibadan, Nigeria, **African Economic Conference**, 2007
- Oktaç, Cemil; “Yükselen İstемler Karsısında Türk Siyasal Sistemi ve Kamu Bürokrasisi”, İstanbul, İstanbul Üniversitesi SBF Yayını, 1983.
- Özey, Ramazan; “Yolsuzluk Bunalımı”, (Çevrimiçi) <http://www.netpano.com/haber/1376/Yolsuzluk//Bunal%C4%B1m%C4%B1> 14.02.2008.
- Özsemerci, Kemal; “Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri”, (Çevrimiçi) http://www.turkhukuk sitesi.com/makale_206.htm 05.01.2008.
- Özsoylu, Ahmet Fazıl; **Yeraltı Ekonomisi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1997.
- SADIKLAR, Tayyar; **Zirvedeki Japonya**, Meteksan Anonim Şirketi, Ankara, 1990.
- Sakal, Mustafa; “Siyasal Karar Alma Sürecinde Yer alan Aktörler ve Roller”, (Çevrimiçi) www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/diger_yazilar/sakal-siyasal-karar-alma.pdf 12.11.2007.
- Savaş, Vural F.; **Anayasal İktisat**, (3. Baskı), İstanbul, Avcıol Basım Yayım, 1997.
- Schaffer E.; G. Turley; (November, 2000), “Effective Versus Statutory Taxation: Measuring Effective Tax Administration in Transation Economies”, The William Davidson Institute, Working Paper, No : 437, (Çevrimiçi) <http://eres.bus.umich.edu/docs/workpap-dav/wp347.pdf> 12.02.2008.
- Şener, Orhan; **Kamu Ekonomisi**, (5.Baskı), İstanbul, Beta Basım Dağ. A.S., 1996.
- Somuncuoğlu, Anar; “Geçiş Döneminde Kazakistan Ekonomisi”, 2003, (Çevrimiçi) <http://www.turksam.org/tr/yazilar.asp?yazi=57&kat=10> 12.10.2007.
- Sönmez, Sinan; **Kamu Ekonomisi Teorisi –Kamu Harcamalarında Etkinlik Arayışı**, Ankara, Teori Yayınları, 1987.
- Şoraulı K., Mahat L.; Kazakhstan Annual Country Profile, Almatı, Ayna Ltd, 1998, s.6; ICARP, Kazakhstan WWW VL Web Virtual Library, 1997.

- Soyak, Alkan; “Doğu Asya’da Teknolojik Yetenek ve Sınai Derinleşme: Gelişmekte Olan Ülkeler İçin Sanayi Politikası Sonuçları”, Marmara Üniversitesi, **İİBF Dergisi**, Sayı. 1, Cilt. XIV, İstanbul, 1998.
- T.C. Almatı Büyükelçiliği, Ticaret Müşavirliği, “Kazakistan’ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri”, 2006.
- T.C. Başbakanlık, Dış Ticaret Müşavirliği, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, “Kazakistan Ülke Profili”, Hazırlayan: Oya Benli, 2006.
- Tanzi, Vito; “Dünya Çapında Yolsuzluk”, Çev. Gamze Kösekahya, (Çevrimiçi) <http://www.frntr.com/ekonomi-iktisat-isletme/698913-dunya-capinda-yolsuzluk.html> 23.12.2007
- Tanzi, Vito; “The Changing Role of the State in the Economy: A Historical Perspective”, IMF Working Paper, September 1997.
- TBMM Raporu; “Bir olgu olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler, Çözüm Önerileri”, Ankara, 2006, Matsa Basımevi.
- Tekeli, İlhan; Saylan, Gencay; “Rüşvet Kuramı”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:7, Sayı: 3, Eylül, 1974.
- TİKA, “Kazakistan Cumhuriyeti”, (Çevrimiçi) www.tika.gov.tr/Dosyalar/Kazakistan.doc 23.01.2008.
- TSPAKB, “Güney Kore ve Türkiye Sermaye Piyasaları”, Printcenter, İstanbul, Nisan 2004.
- Tüylüoğlu, Şevket; “Kalkınma İktisadında Devletin Rolü ve Türkiye Örneği”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2002.
- UNDP Kazakistan, Sange Research Centre, “Perceptions of Corruption in Kazakistan By Parliamentarians, Public Officials, Private Business and Civil Society”, Almaty, 2003.
- Ünsal, Erdal; **Makro İktisat**, İmaj Yayınları, Ankara, 2000.
- Wade, Robert; “Governing the Market: Economic Theory and th Role of Government in East Asian Indusrialization”, Princeton, Princeton University Press 1990. (Aktaran: Ziya Öniş, “State and Market”, Boğaziçi University Press, İstanbul, 1998.)
- Weber, Max; **Sosyoloji Yazıları**, (Çev. Taha Parla), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yay., 1993.
- World Survey of Economic Freedom 1996, (Çevrimiçi) www.freedomhouse.org 21.01.2008.

- Yakar, Soner; Cebeci, Kemal; “Yolsuzluğun Ekonomik Büyümeye Etkileri Üzerine Teorik Bir İnceleme”, Marmara Üniversitesi, SBE, (Çevrimiçi) <http://dergi.ceis.org.tr/dergiDocs/makale226.pdf> 28.01.2008.
- Yaman, Sakin; “Eski Sosyalist Devletlerde Ekonomik Dönüşümün 10.Yılı”, **Jeo Ekonomi Dergisi**, Sayı:2, 1999.
- Yeni Avrasya Stratejileri, “Kazak Kartalı ile Birlikte Yükselmek”, Ankara, 2000.
- Yıldız, A. Yılmaz; “Devletin Kalkınmada Rolü Uzakdoğu Asya Kalkınma Modelleri, G. Kore Örneği ve Türkiye’ye Uygulanabilirliği”, **Hazine Müsteşarlığı**.
- Yozgatlı, M. Koray; “Uzak Doğu Ülkelerinin Kalkınma Stratejileri”, (Çevrimiçi) www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/uzakdogusayi10.doc 10.11.2007.
- Yüce, Mehmet; “Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Sosyo-Ekonomik Boyutlarıyla Yoksulluk Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme”, (Çevrimiçi) <http://www.akademikbakis.org/pdfs/10/ferhatozbek.doc> 12.02.2008.
- Yücekök, Ahmet; **Siyasetin Toplumsal Tabanı**, Ankara, Ankara Üniversitesi S.B.F. Yayınları, 1987.
- www.undp.org.tr (Çevrimiçi) 07.07.2008